

ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵਿਤਾ:
ਕੌਮੀਅਤ, ਸ਼ਨਾਖਤ ਅਤੇ ਡਾਇਸਪੌਰਾ

ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵਿਤਾ: ਕੌਮੀਅਤ, ਸ਼ਨਾਖਤ ਅਤੇ ਡਾਇਸਪੌਰਾ

ਡਾ. ਅਮਰ ਜਿਉਤੀ

ਲੇਖਕ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਛਪੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ

* ਮਾਰੂਥਲ ਵਿਚ ਤੁਰਦੇ ਪੈਰ	1985 ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ
* ਮੈਨੂੰ ਸੀਤਾ ਨਾ ਕਹੋ	1988 ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ
* ਦਰੋਪਦੀ ਤੋਂ ਦੁਰਗਾ	1990 ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ
* ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼	1998 ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ
* ਹਾਲੈਂਡ ਦੇ ਹਾਸ਼ੀਏ	1998 ਵਾਰਤਕ
* ਯੋਰਪੀਅਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ	2000 ਸੰਪਾਦਤ
* ਸੋਚਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ	2004 ਸੰਨ 1998 ਤਕ ਛਪੀ ਕਵਿਤਾ
* ਸੂਫੀ ਰੋਮਾਂਸ	2004 ਸੂਫੀ ਇਸ਼ਕ ਬਾਰੇ ਲੰਬੀ ਨਜ਼ਮ/ਨਜ਼ਮਾਂ
* ਅੰਬਰ (ਡੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ)	2004 ਸੰਪਾਦਤ
* Forbiddenfruit	2007 Poetry in English
* ਘਰ ਦਾ ਭੇਤੀ ਲੰਕਾ ਢਾਇ	2010 ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ
* ਆਸਤੀਨ ਦਾ ਸੱਪ	2010 ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ
* ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵਿਤਾ: ਕੌਮੀਅਤ, ਸ਼ਨਾਖਤ ਅਤੇ ਡਾਇਸਪੌਰਾ	2013 Research work

International Publishers
of Indian and Foreign Languages

Representation Offices

- 596 Street, Madera, California-93638
- 8 Automatic Rd, Unit 2C, Brampton L6S 3N5, Canada

ISBN : 978-93-5068-343-9

Price : 260/-

₹-9

© Dr. Amar Jyoti

**Surinami Kavita:
Kaumiat, Shnakhat Ate Diaspora**

by

Dr. Amar Jyoti

#6-Farm Close, UB 13JF Middlesex (U.K.)

email:cactusbloem@hotmail.com

2013

Lokgeet Parkashan

S.C.O. 26-27, Sector 34 A, Chandigarh-160022

Ph.0172-5077427, 5077428

email : lokgeetparkashan@gmail.com

Punjabi Bhawan, Ludhiana

Printed & bound at Unistar Books Pvt. Ltd.

301, Industrial Area, Phase-9,

S.A.S. Nagar, Mohali-Chandigarh (India)

Mob: 98154-71219

© 2013

Produced and bound in India

All rights reserved

This book is sold subject to the condition that it shall not, by way of trade or otherwise, be lent, resold, hired out, or otherwise circulated without the publisher's prior written consent in any form of binding or cover other than that in which it is published and without a similar condition including this condition being imposed on the subsequent purchaser and without limiting the rights under copyright reserved above, no part of this publication may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form or by any means (electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise), without the prior written permission of both the copyright owner and the above-mentioned publisher of this book.

ਸਮਰਪਣ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਬੇਟੀਆਂ
ਸ਼ਬੁ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪੂਜਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ
ਜੋ ਹਰ ਸਮੇਂ ਮੇਰੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੀਆਂ।

ਤਰਤੀਬ

◆ ਭੂਮਿਕਾ	7
◆ ਪਾਰ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਦਰਦ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ (ਮੁੱਖਬੰਦ)	9
◆ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਮੂਲ ਦੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਿਪੇਖ	13
◆ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਮੂਲ ਦੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਸਰੋਕਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਅ-ਜੁਗਤਾਂ	35
◆ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪਿਛੋਕੜਾਂ ਦੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ	90
◆ ਕੌਮੀਅਤ, ਬਿਰਤਾਂਤਕਤਾ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਕਤਾ-ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਰਿਪੇਖ	115
◆ ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼	140
◆ ਸਹਾਇਕ ਅਤੇ ਖੋਜ ਅਧਾਰਤ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ	145

ਭੂਮਿਕਾ

ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਲਿਖਦਿਆਂ ਅਤਿਅੰਤ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਡਾ. ਅਮਰ ਜਿਉਤੀ ਸੂਰੀਨਾਮੀ-ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਸਾਹਿਤ ਉਤੇ ਕੀਤੇ ਆਪਣੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ/ਕਵੀਆਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਉਤੇ ਮੇਰੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵਿਚ ਖੋਜ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਪੀ.ਐੱਚ.ਡੀ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਅਮਰ ਜਿਉਤੀ ਨੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵੀਆਂ ਵਲੋਂ ਲਿਖੀ ਗਈ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ, ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਅਪਨਾਈਆਂ ਕਾਵਿ-ਜੁਗਤਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਤਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅਮਰ ਜਿਉਤੀ ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਪਿੱਛੇ ਲੁਕੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਆਧਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾਯੋਗ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸੂਰੀਨਾਮ ਲਾਤੀਨੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਇੱਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ, ਜੋ ਲਗਭਗ 300 ਸਾਲ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੀ ਕਾਲੋਨੀ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੀ ਅਤੇ ਸਮਝਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਜਦੋਂ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਜਿਉਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਪੀੜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅਗਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਭਾਰਤ ਸੰਨ 1873 ਵਿਚ ਬਰਤਾਨੀਆਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸੀ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਸੂਰੀਨਾਮ ਕਾਲੋਨੀ ਨੂੰ ਵਸਾਉਣ ਲਈ ਬਰਤਾਨੀਆ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚੋਂ ਅਹਿਦਨਾਗੇ ਉਤੇ ਅਧਾਰਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਉਹਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਨ 1873 ਤੋਂ 1916 ਤੱਕ ਮਜ਼ਬੂਰ, ਗਰੀਬ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਦੂਰ ਭਰਤੀ ਕਰਕੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਲ ਰਵਾਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਅਮਰ ਜਿਉਤੀ ਨੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਵਸਤੇ ਅਜਿਹੇ ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚਲੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੁੱਖਾਂ ਭਰੀ ਦਾਸਤਾਨ ਅਤੇ ਦਰਦ ਬਾਰੇ ਖੋਜ ਕਰਕੇ, ਸਮਝ ਕੇ ਅਤੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਡਾ.ਅਮਰ ਜਿਉਤੀ ਨੇ ਇਸ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ

ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕਵੀ ਸਾਬਲ ਸਿੰਘ ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਇੰਮੀਗਰੈਂਟ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਦੁਸ਼ਵਾਰੀਆਂ ਤੇ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਿਖਿਆਦਾਇਕ ਭਜਨ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗਾ ਕੇ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਲਿਖਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਪਲਭਦ ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਹਿਮਾਨ ਖਾਨ ਦੀ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਕਵੀ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਦੀ ਮੁਸੀਬਤਜ਼ਦਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੀਆਂ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਔਰਤ ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨਯੋਗ ਹੈ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਸਾਂਝੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਦਸ਼ਾ ਦੇ ਮਾਰਮਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ।

ਡਾ. ਅਮਰ ਜਿਉਤੀ ਦੇ ਇਸ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਸਦਕਾ ਪੰਜਾਬੀ -ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਮੁਲਵਾਨ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

-ਡਾ. ਦੀਪਕ ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ (ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ)

ਡਾਇਰੈਕਟਰ:

(ਪਟਿਆਲਾ ਵਰਲਡ ਪੰਜਾਬੀ ਸੈਂਟਰ) ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ

ਸਾਬਕਾ ਚੇਅਰਮੈਨ:

ਸ਼ੇਖ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਚੇਅਰ ਅਤੇ ਡੀਨ, ਫੈਕਲਟੀ ਆਫ ਲੈਂਗੂਏਜਜ਼
ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਮੁਖਬੰਦ

ਪਾਰ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਦਰਦ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ

ਮੈਂ ਸੰਨ 1982 ਵਿਚ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਸਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚੋਂ ਪਰਵਾਸ ਕਰ ਗਈ। ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਅਮਸਟਰਡਮ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਜਦ ਮੇਰਾ ਸਬੰਧ ਡੱਚ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾਵਾਂ ਨਾਲ ਬਣਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਡੱਚ ਲੇਖਕਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਸਾਂਵਲੇ ਰੰਗ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਨੈਣ-ਨਕਸ਼ਾਂ ਵਾਲੇ ਲੇਖਕਾਂ/ਕਵੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਲਣ ਦਾ ਸਵੱਥ ਬਣ ਗਿਆ। ਜਦ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਡੱਚ ਜਾਂ ਸਰਨਾਮੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸੁਣਦੀ ਤਾਂ ਜਾਪਦਾ ਉਹ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਪੰਜਾਬੀ/ ਭਾਰਤੀ ਲੇਖਕ ਵਲੋਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹੋਣ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ।

ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਲੇਖਕਾਂ ਵਲੋਂ ਰਚੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਦੀ ਜਗਿਆਸਾ ਪੈਦਾ ਹੋਈ। ਜਦ ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਕੁਝ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਪਿਛੇ ਲੁਕੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵੀਆਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾ ਕੇ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਦੁਰਾਡੇ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ-ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਰੂਬਰੂ ਕਰਨ ਦੀ ਇਛਾ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਹੋਈ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਇਸ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵੀਆਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸਰਬਪੱਖੀ ਬਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਜਿਥੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਇਸ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਸਹਾਇਕ ਬਣੇ ਉਥੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ:

1. ਲਾਇਡਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੀਦਰਲੈਂਡ, ਅਮਸਟਰਡਮ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੀਆਂ ਲਾਇਬਰੇਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਉਪਲਭਦ ਪੁਸਤਕਾਂ, ਸਰਨਾਮੀ ਵਿਆਕਰਣ, ਟੈਕਸਟ ਅਤੇ ਖਰੜੇ।

2. ਡਾਇਸਪੋਰਾ, ਸੰਮਿਲਤ ਅਤੇ ਹਾਇਬ੍ਰਿਡ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਖੋਜ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਅਤੇ ਲਾਇਬਰੇਰੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਪਲਬਧ ਪੁਸਤਕਾਂ।
3. ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵੀਆਂ, ਲੇਖਕਾਂ, ਨਾਟਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਨਿੱਜੀ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ
4. ਸੂਰੀਨਾਮ-ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਅਤੇ ਰੇਡੀਉ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ, ਪ੍ਰੋਡਿਊਸਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਰਿਕੋਰਡਿਡ ਡਾਕੂਮੈਂਟਰੀ ਫਿਲਮਾਂ, ਕੈਸਿਟਸ ਅਤੇ ਸੀਡੀਜ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ।
5. ਸੂਰੀਨਾਮ-ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਲੋਂ ਮਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਭਾਰਤੀ/ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮੇਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ।

ਮੈਂ ਇਸ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਪੰਜ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ। ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਇਸਨੂੰ ਸਬੰਧਤ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸਦੇ ਅਧਾਰ, ਕਾਰਨਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਤੇ ਲਿਖੀਆਂ ਖੋਜ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕਰਕੇ ਕੌਮ, ਕੌਮੀਅਤ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਸਬੰਧਤ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਖਿਆ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਮੂਲ ਦੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਅਜਿਹੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਅਧਾਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ-ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਅਗਲੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਿਉਰਾ ਦਸਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਲਿਖੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਜਿਹੇ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਵਿੱਚੋਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਗਤ ਸਰੋਕਾਰਾਂ, ਵਰਤੋਂ ਗਏ ਰੂਪਕਾਂ, ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਾਵਿ-ਜੁਗਤਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੀ ਕਾਲੋਨੀ ਸੀ, ਜਦ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਉਸਾਰਨ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਡੱਚ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿੱਚ ਢੋਆ-ਢੁਆਈ ਕਰਨ

ਦੇ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਭਰਤੀ ਕੀਤੀ। ਭਾਰਤ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੀ ਕਾਲੋਨੀ ਸੀ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਨਾਲ ਇਕ ਸਮਝੌਤੇ ਉੱਤੇ ਦਸਤਖਤ ਕਰਕੇ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਤ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚੋਂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿੱਚ ਭੇਜਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ।

ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸੰਨ 1873 ਤੋਂ 1916 ਤਕ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ, ਜਦ 64 ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚੋਂ ਗਰੀਬ, ਮਜ਼ਦੂਰ, ਮਜ਼ਲੂਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਦੂਰ ਭਰਤੀ ਕਰਕੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਜੋ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਉੱਤੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਲਿਜਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮਾਂ ਵਾਂਗ ਬੇਬਸ ਕਰਕੇ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਬਹੁਤ ਵੇਰਾਂ ਇਕਰਾਰਨਾਮਾ ਖਤਮ ਹੋਣ ਉੱਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਣਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਰਕਮ ਵੀ ਨਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ, ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਭਾਰਤ ਵਾਪਸ ਨਾ ਜਾ ਸਕਣ ਅਤੇ ਡੱਚ ਮਾਲਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਗੁਲਾਮਾਂ ਵਾਂਗ ਬੰਧੂਆਂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਬਣਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਗੁਲਾਮਾਂ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿੱਚ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਦੁਸ਼ਵਾਰੀਆਂ, ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਕੇ ਮੁਸੀਬਤਜ਼ਦਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਊਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ।

ਇਸ ਕਾਰਨ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਮਾਜਿਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਰੋਕਾਰ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਬਣੇ ਰਹੇ। ਇਸ ਲਈ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ ਦੇ ਲੋਕ ਡਾਇਸਪੋਰਾ ਵਿੱਚ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਡਾਇਸਪੋਰਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਮਲ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਵਾਰ ਵਾਰ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵੇਰਵਿਆਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪਿਛੋਕੜਾਂ ਦੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ-ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਵਿ- ਰਚਨਾਵਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਵਿਅਕਤੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਚਲੇ ਆਉਂਦੇ ਦੁੱਖ, ਪੀੜ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੰਢਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਅੰਦਰ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਣੀ ਦੀ ਅਸਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਦਰੋਹ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਡੱਚ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਮਾਈਕਲ-ਫਨ-ਕੰਪਨ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣਾ ਮੈਨੂੰ ਏਥੇ ਵਾਜਬ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹੇਗਾ ਉਹ ਉਥੋਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵੀ ਪੜ੍ਹ ਲਵੇਗਾ।

ਇਸ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦੀ ਵਿਉਂਤਬੰਦੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਰਾਹਨੁਮਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੇਰੇ ਨਿਗਰਾਨ ਡਾ. ਦੀਪਕ ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਤੇ ਚੇਅਰਮੈਨ

ਸ਼ੇਖ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਚੇਅਰ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀ ਮੈਂ ਤਹਿ ਦਿਲੋਂ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਹਾਂ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਸੁਯੋਗ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਪੂਰਾ ਹੋ ਸਕਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਡਾ. ਸੁਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂਰ ਅਤੇ ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਲੀਅ, ਡਾ. ਗੁਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੀ ਹਾਂ, ਜੋ ਇਸ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਮੁਲਵਾਨ ਸੁਝਾਅ ਦੇਂਦੇ ਰਹੇ।

ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਤਹਿ ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੀ ਹਾਂ, ਡਾ. ਬੀਓ ਦਮਸਤੋਖ, ਲਾਇਡਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦਾ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਬੀਸਿਸ ਵਿਚ ਵਰਤਣ ਵਾਸਤੇ ਹਵਾਲਾ ਪੁਸਤਕਾਂ ਸੁਝਾਈਆਂ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਮੁਲਵਾਨ ਸੁਝਾਅ ਵੀ ਦਿਤੇ। ਮੈਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਡੱਚ ਵਿਦਵਾਨ ਮਾਈਕਲ-ਫਨ-ਕੰਪਨ, ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਕਵੀ ਰਾਬਿਨ ਐਸ ਬਲਦੇਉ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਕਵੀ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਜੀ ਦਾ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਰਤਣ ਲਈ ਦਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਸਮਾਂ ਕੱਢ ਕੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੁਝਾਅ ਵੀ ਦਿਤੇ। ਇਸਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸੂਰੀਨਾਮ-ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਓਮ ਮੀਡੀਆ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸ਼੍ਰੀ ਸੂਰਯ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਬੀਰਿ, ਸਰਸਵਤੀ ਆਰਟ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸ਼੍ਰੀ ਫਰੈਂਕ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਕਵੀ ਅਤੇ ਗੀਤਕਾਰ ਰਾਜ ਮੋਹਨ ਅਤੇ ਇੰਡੀਆ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਦੇ ਪ੍ਰੋ. ਡਾ. ਡਿੱਕ ਪਲੁੱਕਰ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੀ ਹਾਂ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਵਾਸਤੇ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਅਹਿਮ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਮੁਹੱਈਆਂ ਕੀਤੇ।

ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਹੀ ਮੇਰਾ ਇਹ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਪੂਰਾ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਪੁਸਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲੈ ਰਹੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਜੋ ਜਗਿਆਸੂ ਪਾਠਕਾਂ ਤਕ ਇਸਦੀ ਪਹੁੰਚ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਖੋਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਣ।

-ਡਾ. ਅਮਰ ਜਿਉਤੀ

ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਮੂਲ ਦੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਿਪੇਖ

ਅੱਜ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਧਿਐਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਦੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿਚ 'ਸਭਿਆਚਾਰ' ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਅਤੇ ਵਰਤਾਰਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਰਥ ਘੇਰੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲ, ਪਰੰਪਰਾ ਅਤੇ ਅਧੁਨਿਕਤਾ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਤੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਮੂਹਿਕ ਦੇਸ਼-ਨਿਕਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਵਸੋਬਿਆਂ ਦੇ ਬਹੁਪਾਸਾਰੀ ਅਤੇ ਬਹੁਪਰਤੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਅਤੇ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਤਾਣੇ-ਪੋਟੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਹੁਣ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵੇਲੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਬੀਤੇ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ, ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਤੇ ਸੰਕਟਾਂ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨਾ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਨੁਹਾਰ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਿਰਜਣਾਵਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਅੱਜ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਸੋਬ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਵਿਕਸਤ ਅਰਥ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਜਾਂ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸਿਆਸੀ ਹਸਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ ਸਗੋਂ ਇਸਦੇ ਜ਼ਾਹਿਰ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਤਹਿ ਹੇਠ ਛੁਪੀ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਬਦਲੀ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਫਰ ਤਹਿ ਕਰਕੇ ਮਲਾਹਾਂ, ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ, ਕਾਮਿਆਂ ਦੇ ਸੰਕਟ ਤੇ ਸੰਤਾਪ ਅਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੰਗਾਂ, ਨਸਲਾਂ ਤੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖਿੱਤਿਆਂ ਤੋਂ ਆਏ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਕਥਾ-ਕਹਾਣੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਉਂ ਅੱਜ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਰਤਾਰਾ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਿਛੋਕੜ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨਾ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਤਾਂ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਭਾਵ ਸਭਿਅਕ ਹੋਣ ਜਾਂ ਸਭਿਅਕ ਕਰਨ ਦੀ ਸਰਗਰਮੀ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਜਨ-ਸਮੂਹ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਰਵਾਇਤਾਂ, ਰੀਤੀ ਰਿਵਾਜ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਦੇ ਵੰਗ, ਬੋਲ ਚਾਲ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕਰਕੇ, ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਿਹੜੀ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਸਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਸਨੂੰ ਹੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭਿਆਚਾਰ ਇਕਸਾਰ ਅਤੇ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਸੁਭਾਅ ਰਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਸ਼ੁੱਧ ਸਭਿਆਚਾਰ' ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਮਕਾਲ ਵਿਚ ਇਹ ਬੰਦ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਮਿਸ਼ਰਤ ਸਭਿਆਚਾਰ ਜਾਂ ਮਿਲਾਵਟੀ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨੇ ਲੈ ਲਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਇਕ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਸੋਬ ਦੀਆਂ ਰਵਾਇਤਾਂ ਤੇ ਖਾਸੀਅਤਾਂ ਦੂਜੇ ਸਭਿਆਚਾਰ

ਉੱਤੇ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਫੇਰ ਬਦਲ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੋ ਹੁਣ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਮੂਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਸਤਾਰ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਬਚਾਓ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਹਰ ਇਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਖੁਲ੍ਹਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ।

ਨਵੇਂ ਸੰਸਾਰਕ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੰਡੀ ਦੇ ਵਿਕਸਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਨਵਾਂ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ, ਸੋਚਣ ਦੀ ਵਿਧੀ ਅਤੇ ਆਚਾਰ ਵਿਹਾਰ ਦਾ ਪਾਸਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ : ਅੱਜ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੇ ਪਾਸਾਰ ਕਰਕੇ ਭਾਰਤ ਤੇ ਸਾਡੇ ਸੂਬੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ, ਸੋਚਣ ਅਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ-ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਿਚ ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ ਹੈ। ਰਹਿੰਦੀ ਕਸਰ ਉਪਗ੍ਰਹਿ ਚੈਨਲਜ਼ ਦੇ ਪਛਮੀ ਤਰਜ਼ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਅੱਜ ਲੋਕ ਜਿਥੇ ਨਵਾਂ ਸਭਿਆਚਾਰ ਸਿਰਜ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਚ ਨਵੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਇਸਦਾ ਅਸਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਭੂਗੋਲ ਤੇ ਵੀ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਕੂਮਤ ਵਲੋਂ ਨਵੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਘੜੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ, ਵਖ ਵਖ ਯੋਰਪੀਨ ਤੇ ਹੋਰ ਮੁਲਕਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ, ਵਿਉਪਾਰ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਨੀਤੀਆਂ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਸਿਆਸੀ ਭੂਗੋਲ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ ਹੈ। ਸਿਆਸੀ ਭੂਗੋਲ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਭੂਗੋਲ ਦਾ ਵੀ ਕਿਸੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਡਾ. ਨੇਮਿਚੰਦਰ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਇਸਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਕਰਦੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਭੂਗੋਲ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਹੈ।

ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਵੀ ਕਾਰਨ ਰਹੇ ਹੋਣ, ਇਹ ਨਿਰੰਤਰ ਉਸਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਅਮਰ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਪਛਾਣ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਭੌਤਿਕੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਹੱਦਾਂ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਹੱਦਾਂ ਵਿਚ ਫਰਕ ਵਲ ਸੇਧ ਬਖਸ਼ਦੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਚਿਤਾਵਨੀ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਪਛਾਣ ਬਣਾਉਣ ਵਲ ਰੁਚਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਪਰਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਮੂਲ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਵੀ ਨਵੀਆਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤਰੀਕੇ ਅਤੇ ਬੋਲਚਾਲ ਦੇ ਢੰਗ ਬਦਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਅਜੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਵਾਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਉਲੀਕੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਵਖ ਵਖ ਦੇਸ਼ ਬਣੇ ਹਨ, ਕੌਮੀਅਤਾਂ ਸਿਰਜੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਤਰੱਕੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਬਣਾਉਣ, ਉਸਦੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ, ਉਸਦੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਆਸਥਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਵਿਚਲੀ ਹਉਮੈ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰਾ, ਉੱਚਾ ਅਤੇ ਉੱਤਮ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇ ਇਹ ਪਰਵਿਰਤੀ ਉਸ ਉੱਤੇ ਹਾਵੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਮਹਾਨ ਬਣਨ ਵਾਸਤੇ ਚੰਗੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਵੇਰ ਮਾੜੇ ਜਾਂ ਲੋਕ ਦੋਖੀ ਕਾਰਜ ਕਰ ਬੈਠਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸਿਕੰਦਰ, ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਮਾਨਵਤਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹਿਟਲਰ ਵਰਗੇ ਰਾਜੇ ਤੇ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਇਸੇ ਇੱਛਾ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹਰ ਹੀਲੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਕਰਨ ਲਈ ਗਲਤ ਢੰਗ ਅਪਣਾਏ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਘਾਣ ਕੀਤਾ।

ਮਹਾਨ ਬਣਨ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਦੌਲਤ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਨ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਵਣਜ ਵਿਉਪਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਹੀਣੇ, ਗਰੀਬ, ਮਜ਼ਬੂਰ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਿਉਪਾਰ ਕਰਨ ਵਲ ਰੁਚਿਤ ਕੀਤਾ। ਗੁਲਾਮ ਪ੍ਰਥਾ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਉਪਾਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਧਰਤੀ ਦੇ ਵਖ ਵਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਅਜੇ ਵੀ ਵਖ ਵਖ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਪਰਚਲਤ ਹੈ। ਉੱਜ ਭਾਵੇਂ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਬੰਦ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਪਰਵਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਘਰ, ਆਪਣਾ ਆਲਾ ਦੁਆਲਾ, ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਮਜ਼ਬੂਰ ਗਰੀਬ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਵੀ ਰਹਿਣਾ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਦਿਲੋਂ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਉਪਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨੇ ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਪਰ-ਅਧੀਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਾਜ਼ਿੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਘਿਨਾਉਣੀ ਸਾਜਿਸ਼ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾਇਆ। ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਯੋਰਪੀਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਉਪਾਰ ਵਿਚ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਮਿਡਲ ਈਸਟ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ ਪਿਛੇ ਨਹੀਂ ਰਹੇ।

ਭਾਰਤ ਲਗਭਗ ਦੋ ਸੌ ਸਾਲ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰਿਹਾ। ਆਪਣੇ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਗੁਲਾਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਰਤਾਨੀਆ ਸਰਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲਾਭ ਲਈ ਬਣਾਉਂਦੀ ਤੇ ਵਰਤਦੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਾਸਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਵਖ ਵਖ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣੇ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਗੁਲਾਮਾਂ ਕੋਲੋਂ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਕੰਮ ਜਿਵੇਂ ਉਸਾਰੀ ਕਰਨਾ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕਰਨਾ, ਤੇ ਹੋਰ ਕੰਮਾਂ ਕਾਰਾਂ ਲਈ ਲੋਕਾਂ/ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪਈ ਤਾਂ ਯੋਰਪੀਨ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਚਲਾਕ ਏਜੰਟਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਬਦਲ ਲਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਪਰ-ਅਧੀਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ (Contract) ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਲਿਆਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ। ਇਹ ਸਾਕਾਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਲਿਖਦੇ, ਪਰ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਗੁਲਾਮ ਪ੍ਰਥਾ ਦਾ ਹੀ ਬਦਲਿਆ ਰੂਪ ਸੀ। ਇਸ ਵਕਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰਤਮੰਦ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ

ਮਾਲਕਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਸਮਝਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਹਨਾਂ ਏਜੰਟਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੀ ਕਾਲੋਨੀ ਭਾਰਤ ਵਲ ਗਿਆ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਡਾ. ਸੀ.ਜੇ.ਐਮ. ਡੀ ਕਲਿਰਕ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਿਆਂ ਪਿਛੋਂ 17 ਅਪ੍ਰੈਲ 1872 ਨੂੰ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ, ਜਿਸਦਾ ਮੁਦਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਸਰਕਾਰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਕਾਲੋਨੀ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ 'ਬਰਤਾਨਵੀ-ਭਾਰਤੀਆਂ' ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸਨ। ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਵਾਸਤੇ ਇਮੀਗਰੈਂਟਸ ਨੂੰ ਕਲਕਤਾ, ਮਦਰਾਸ ਤੇ ਬੰਬਈ ਦੀਆਂ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।²

ਅਗੇ ਚਲ ਕੇ ਸਫ਼ਾ 48 ਉਤੇ ਫਿਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚੋਂ 410 ਭਾਰਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ 26 ਫਰਵਰੀ ਸੰਨ 1873 ਵਿਚ ਲਲਾ ਰੁਖ (Lalla Rookh) ਜਹਾਜ਼ ਉਤੇ ਸਵਾਰ ਕਰਕੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਲ ਰਵਾਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।³ ਪਹਿਲੇ ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਵਿਚੋਂ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਬਰਤਾਨਵੀ-ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਅਗੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਯੂ.ਪੀ. ਵਿਚੋਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੂਬਿਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮਜ਼ਦੂਰ ਇਮੀਗਰੈਂਟ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।³

ਯੂ.ਪੀ. (ਆਗਰਾ 260, ਅਵਧ 75)	335
ਬਿਹਾਰ	49
ਬੰਗਾਲ	14
ਬੰਬੇ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਸੀ	2
ਉੜੀਸਾ	1
ਰਾਜਪੁਤਾਨਾ	1
ਪੰਜਾਬ	1
ਗਵਾਲੀਅਰ	1
ਰੇਵਾ	1
ਮਿਲੇ ਜੁਲੇ ਭਾਰਤੀ (ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਿਸਚਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਿਆ)	5
ਭਾਰਤੀ ਇਮੀਗਰੈਂਟਸ ਦੀ ਕੁਲ ਗਿਣਤੀ	=
	410

ਇਸ ਲਲਾਰੁਖ ਜਹਾਜ਼ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸੰਨ 1873 ਤੋਂ 1874 ਤਕ ਭਾਰਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਇਮੀਗਰੈਂਟਸ ਦੇ 8 ਹੋਰ ਜਹਾਜ਼ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਲ ਰਵਾਨਾ ਹੋਏ।⁴

ਪੀ. ਵੀਰਜਮਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕਲਕਤਾ ਤੋਂ ਚਲਣ ਵਾਲੇ (ਭਾਰਤੀ) ਇਮੀਗਰੈਂਟਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਪਰੋਵਿੰਸ ਆਫ ਆਗਰਾ ਅਤੇ ਅਵਧ (United Provinces of Agra and Oudh) ਅਤੇ ਕੁਝ ਹਿੰਸਾ ਕੇਂਦਰੀ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।⁵

26 ਫਰਵਰੀ 1873 ਵਿਚ ਜਦ ਲਲਾ ਰੁਖ ਜਹਾਜ਼ ਭਾਰਤੀ ਇਮੀਗਰੈਂਟਸ ਨੂੰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਲ ਲੈ ਕੇ ਤੁਰਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ 7 ਅਪ੍ਰੈਲ 1916 ਤਕ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਨਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਜਹਾਜ਼, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਮਗਰੋਂ ਸਤਲੁਜ, ਗੰਗਾ, ਮੁਲਤਾਨ, ਇੰਡਸ, ਚਿਨਾਬ, ਦੇਵਾ ਆਦਿ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਜਹਾਜ਼ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ, ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਢੋਂਦੇ ਰਹੇ। ਇਹਨਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਵੇਰਵਾ ਅਗੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।⁶ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤੀ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਸਨ, ਜੋ ਮਗਰੋਂ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਖਰਚ ਉਤੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਗਏ।

ਭਾਰਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਡੱਚ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੂਰੀਨਾਮ ਕਾਲੋਨੀ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਥੇ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ। ਪਰ ਏਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਧਿਆਨ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਹੜੇ ਕਾਰਨ ਸਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਕਰਕੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮੁਲਕ (ਚਾਹੇ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਵਸ ਹੀ) ਛੱਡਿਆ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸੀ.ਐਫ. ਐਂਡਰੀਊਜ਼ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕ ਬਰਤਾਨੀਆ ਹਕੂਮਤ ਵਲੋਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀਆਂ ਅਣਚਾਹੀਆਂ ਦੁਖਦਾਈ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪਰ-ਅਧੀਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਭੁੱਖ ਤੇ ਗਰੀਬੀ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਚੁਕੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਚਾਹਿਆ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਮਰਨ ਨਾਲੋਂ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਪਾਰ ਜਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਅਣਜਾਣੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਚੋਖਾ ਖਾ ਕੇ ਜਿਊਣਾ ਚੰਗਾ ਹੈ।⁷

ਇਸਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹਾਲਾਤ ਵੀ ਇਮੀਗਰੈਂਟਸ ਏਜੰਟਾਂ ਦੇ ਭਰਮ ਭੁਲਾਵਿਆਂ ਵਿਚ ਆਉਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ :

ਨਿੱਕੇ ਕਿਸਾਨ ਤੇ ਨਾਸਾਜ਼ ਮੌਸਮ

ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਾਲੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਜਦ ਕੁਦਰਤ/ਮੌਸਮ ਸਾਥ ਨਾ ਦੇਂਦੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਭੁੱਖੇ ਮਰਨਾ ਵਾਜਬ ਠਹਿਰਦਾ।

ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਤਾਲੁਕਾਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ੁਲਮ

ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਦੇ ਮੁਜ਼ਾਰੇ ਅਤੇ ਛੋਟੀਆ ਜ਼ਾਤਾਂ ਦਾ ਮਜ਼ਦੂਰ ਤਬਕਾ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਤਾਲੁਕਾਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਤੋਂ ਤੰਗ ਸਨ, ਫਿਰ ਬਾਣੀਆ ਵੀ ਉਧਾਰ ਚੁਕਾਉਣ ਲਈ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਅਜਿਹੇ ਮੁਸੀਬਤ ਦੇ ਮਾਰੇ ਲੋਕ ਆਪਣੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਹਲ ਢੂੰਡ ਰਹੇ ਸਨ।

ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਦਾ ਬੰਦ ਹੋਣਾ ਤੇ ਬੰਬਈ ਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਖੁਲ੍ਹਣਾ

ਭਾਰਤ ਦੇ ਛੋਟੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਵਿਉਪਾਰਕ ਤਬਕੇ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਬੰਬਈ ਵਰਗੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਪੂੰਜੀ ਲਗਾਉਣ ਵਲ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਤੰਗਦਸਤੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗੁਜ਼ਾਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਸਮਾਜਕ ਕਾਰਨ

ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਜੀਵਨ ਢੰਗ ਵਿਚ ਸੰਯੁਕਤ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਸੀ, ਜੋ ਅਜੇ ਵੀ ਸਾਡੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਅਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੇ ਉਪਰਲੀ ਮਧ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਤੇ ਮਧ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਪਰਿਵਾਰ ਬਣ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਸੰਯੁਕਤ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਲਾਂਜਲੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਹਾਲਾਤ ਸਨ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਜੀਵਨ ਢੰਗ ਵਿਚ ਸੱਸ-ਨੂੰਹ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸੰਤੋਸ਼ਜਨਕ ਨਹੀਂ। ਨੂੰਹਾਂ ਸੱਸਾਂ ਦੀ ਵਧੀਕੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜਵਾਨ ਜੋੜੇ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ (ਨੂੰਹਾਂ) ਵੀ ਆਜ਼ਾਦ ਤੇ ਮਰਜ਼ੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਊਣ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਸਨ।

ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਧਰਮ, ਜ਼ਾਤ ਪਾਤ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਜੀਅ ਰੋੜਾ ਬਣਦੇ ਸਨ, ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਜਾ ਕੇ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਊਣ ਵਿਚ ਭਲਾ ਸਮਝਿਆ। ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਲ ਰਵਾਨਾ ਹੋਏ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਅਣਵਿਆਹੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ, ਉਹ ਇਸਦੀ ਮਿਸਾਲ ਹਨ।

ਵਿਧਵਾ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਅਪਮਾਨ ਯੋਗ ਸਥਿਤੀ

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵਿਧਵਾ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨਯੋਗ ਥਾਂ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਈ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬ ਅਤੇ ਪਛੜੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵਿਧਵਾ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਜੋ ਦੁਰਗਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਲੁਕੀ ਛਿਪੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਧਵਾ ਦੀ ਹਾਲਤ ਇਸਤੋਂ ਵੀ ਮਾੜੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਵਿਧਵਾ ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਤਸੀਹਿਆਂ ਅਤੇ ਅਪਮਾਨ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਊਣ ਨੂੰ ਤਿਲਾਂਜਲੀ ਦੇ ਕੇ ਬੇਗਾਨੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਗਨੀਮਤ ਜਾਣਿਆ।

ਸਜ਼ਾ-ਯਾਫਤਾ ਮੁਲਜ਼ਮ

ਸਜ਼ਾ-ਯਾਫਤਾ ਮੁਲਜ਼ਮ ਵੀ ਮੌਕਾ ਪਾ ਕੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਲ ਜਾਂਦੇ ਜਾਹਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸਵਾਰ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਜੋ ਇਨਸਾਫ਼ ਰਾਹੀਂ ਮਿਲੀ ਜਾਂ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਸਜ਼ਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਤੇ ਤਨਜ਼ ਭਰੇ ਰਵਈਏ ਤੋਂ ਕਿਨਾਰਾ ਕਰ ਸਕਣ।

ਨਵੀਆਂ ਧਰਤੀਆਂ ਗਾਹੁਣ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ

ਨਵੀਆਂ ਧਰਤੀਆਂ ਗਾਹੁਣ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਅਤੇ ਹਿੰਮਤੀ ਤੇ ਦਲੇਰ ਲੋਕ ਵੀ ਇਸ ਪਾਸੇ ਵਲ ਸੌਖੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੁਚਿਤ ਹੋ ਗਏ। ਡਾ. ਸੀ.ਜੇ.ਐਮ.ਡੀ. ਕਲਿਰਕ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਇਮੀਗਰੈਂਟਸ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ, ਜੋ ਸਿੱਧੇ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਆਏ ਸਨ ਤੇ ਹੁਣ ਸੂਰੀਨਾਮ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦੇਸ਼ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕਾਸ਼ੀ (ਬਨਾਰਸ) ਦੇ ਲਾਗਲੇ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਰਹਿਣਾ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ 'ਡੀਪੋ' ਬਾਰੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਉਸ ਰਾਹੀਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਜਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡੀਪੋ ਦੇ ਏਜੰਟਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਏਥੇ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਏਥੇ ਆ ਕੇ ਉਸਨੇ ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਧਰਮ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਰੱਬ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਫਾਦਰਲੈਂਡ (Vaderland)* ਸੂਰੀਨਾਮ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੁਲਕ ਮੰਨਦਾ ਹੈ।

ਲੇਖਕ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ, ਜਿਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਜਵਾਨੀ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਤਿੰਨ ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਜਗਨਨਾਥ (ਪੂਰੀ) ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਵਾਸਤੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਭ੍ਰਮਣ ਕਰਨ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਸੀ, ਉਥੋਂ ਉਹ ਨਵੀਂ ਧਰਤੀ ਵੇਖਣ ਦੀ ਚਾਹ ਨਾਲ ਸੂਰੀਨਾਮ ਆ ਗਿਆ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਰਨ ਸਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਰਾਜ ਅਧੀਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮਜ਼ਬੂਰ, ਮਜ਼ਲੂਮ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਤਸੀਹੇ ਸਹਿਣ ਨੂੰ ਤਿਲਾਂਜਲੀ ਦੇ ਕੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਲ ਪਰਵਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਪਰਵਾਸ ਲਈ ਡੀਪੋ ਮਾਲਕਾਂ ਏਜੰਟਾਂ ਅਤੇ ਡੱਚ ਹਾਕਮਾਂ ਵਲੋਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਲਚ ਦਿਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਵਾਅਦੇ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਜੋ ਅਸਲ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਦ ਲੋਕ ਸੂਰੀਨਾਮ ਜਾਂ ਡੱਚ-ਗੁਆਨਾ ਵਲ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਰ ਰਿਚਰਡ ਬਰਨ (Sir Richard Burn) ਅਤੇ ਮਿ. ਸ਼ਿਰਿਫ (Mr. Shirreff), ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਭਾਰਤੀ ਸਿਵਲ ਸਰਵਿਸ (I.C.S) ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸਨ, ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਲ ਜਾਂਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਥੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਅਕਸਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੇ, 'ਕਿਸੀ ਟਾਪੂ ਕੋ', 'ਸ਼ੀਰਾਮ ਟਾਪੂ ਕੋ', 'ਫਿਜੀ ਟਾਪੂ ਕੋ', 'ਸਰੀਨਾਮ ਟਾਪੂ ਕੋ', ਜਾਂ ਫਿਰ 'ਸੂਰੀਨਾਮ ਟਾਪੂ ਵਲ'। ਉਹ ਸੋਚਦੇ ਕਿ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਵਿਚ ਛੇਤੀ ਹੀ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣਗੇ, ਪਰ ਮਹੀਨਾ ਭਰ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਫ਼ਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦ ਉਹ ਕਿਸੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਨਾ ਪੁਜਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਕਿ ਉਹ ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰ ਪਾਰ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਈ ਲੋਕ 'ਸੂਰੀਨਾਮ' ਨੂੰ 'ਸ਼ੀ ਰਾਮ' ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਨਗਰੀ ਸਮਝ ਬੈਠਦੇ ਅਤੇ ਸੋਚਦੇ ਉਹ 'ਸ਼ੀ ਰਾਮ' ਦੀ ਨਗਰੀ ਵੱਲ ਯਾਤਰਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

* ਡੱਚ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜ

ਚਾਰੇ ਅਣਚਾਰੇ ਲੋਕ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਬਣੇ ਡੀਪੋਆਂ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਜਿਥੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਗਲੀ ਕਾਰਵਾਈ ਤਕ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਰੋਜ਼ ਮਰ੍ਹਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਾਲਾ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸਮਾਨ ਮੁਹੱਈਆ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਉਹ ਯੋਰਪੀਨ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਇਸ ‘ਮਦ’ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤੀ ਪਰਗਟ ਕਰਨ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸੂਰੀਨਾਮ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਸ਼ੱਪੱਸਟੀਕਰਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਏਥੇ ਇਕ ਗੀਤ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਲੋਕ ਅਕਸਰ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਗੀਤ ਦਾ ਸਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਿ ਹਾਕਮ ਸਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਸਾਡੇ ‘ਤੇ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸਾਡੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵਿਚ ਉਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਤੋਂ ਵਿਰਵਾ ਕਰੇਗਾ - ਮੰਨੀ ਨਾ ਜੇ ਅਸਾਂ ਉਹਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ...।¹⁰

ਜਿਹੜੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਦੀ ਵੀ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਸਨ, ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕਿੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਉਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨਗੇ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਈ ਵੇਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਂਅ ਤੇ ਜ਼ਾਤਾਂ ਵੀ ਬਦਲ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਨਵੇਂ ਨਾਂਅ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ‘ਕਾਲੋਨੀ’ ਪੁਚਾਉਣ ਲਈ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ; ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸੌਖੇ ਕੰਮ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ‘ਧੋਤੀ’ ਲਾਹ ਕੇ ਪੱਛਮੀ ਪਹਿਰਾਵਾ ‘ਪੈਂਟ’ ਪਹਿਨਣ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਨਿੱਕੇ ਮੋਟੇ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਗੰਦੇ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਣ।¹¹

ਜਿਹੜਾ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸੂਰੀਨਾਮ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ, ਪਰ ਇਹ ਵਚਨ ਨਾ ਨਿਭਾਏ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਅਹਿਦਨਾਮੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਢਿੱਲ ਹੋਈ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚੌਕੀਦਾਰ, ਰਖਵਾਲਾ, ਦੋਭਾਸ਼ੀਆ ਆਦਿ ਕੰਮ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।¹²

ਸੂਰੀਨਾਮੀ-ਹਿੰਦੁਸਤਾਨਨ* ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਲਿਖਤ/ਛਪਣ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨੀਂਹ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਭਾਰਤੀ ਸੀ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਖੇਤ-ਮਜ਼ਦੂਰ ਬਣਕੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਨਾਂਅ ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਹਿਮਾਨ ਖਾਨ ਸੀ। ਇਹ ਭਾਰਤ ਵਿਚ 11 ਅਗਸਤ ਸੰਨ 1875 ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਥੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਸਨੇ ਜਦ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਨਾਂਅ ਨਾਲ ‘ਮੁਨਸ਼ੀ’ ਲਿਖਣਾ ਗੌਰਵਮਈ ਸਮਝਿਆ। ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਰਹਿਮਾਨ ਖਾਨ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦਾ ਕੰਮ

* ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਡੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਸੂਰੀਨਾਮ-ਹਿੰਦੁਸਤਾਨਨ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਕਰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਹਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਪੜ੍ਹਨੀ ਲਿਖਣੀ ਸਿਖਾਉਂਦਾ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਏਥੇ ਉਹ ਲੇਖਕ ਤੇ ਕਵੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਕਬੂਲ ਹੋਇਆ। ਵਿਦਿਅਕ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਹਿਮਾਨ ਖਾਨ ਨੂੰ ਦੋ ਵੇਰਾਂ ਵੱਡੇ ਸਨਮਾਨ ਮਿਲੇ, ਇਕ ਵੇਰਾਂ ਨੀਦਰਲੈਂਡ/ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਮਹਾਂਰਾਣੀ ਜੁਲਿਆਨਾ ਵਲੋਂ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਮੁਸਲਿਮ ਸਭਾ ਵਲੋਂ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਹਿਮਾਨ ਖਾਨ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ 22 ਜੂਨ 1972 ਨੂੰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਸਵਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ, ਜੋ ਵਕਤ ਬੀਤਣ ਨਾਲ ਉਹਦਾ ਦੂਜਾ ਪਿਤਾ-ਦੇਸ਼ ਬਣਿਆ। ਉਸਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕਿਤਾਬ ਦੋਹਾ ਸਿਕਸ਼ਾਵਾਲੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀਅ ਸੰਨ 1953 ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ‘ਭਾਰਤ’ ਤੋਂ ਛਪਵਾਈ। ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਹਿਮਾਨ ਖਾਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਜੁਗਤਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਗਲੇ ਅਧਿਆਇਆਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਲੇਖਕ ਦੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਤੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੂਰੀਨਾਮ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸਾਹਿਤ ਨੇ ਆਪਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸਿਰਜਿਆ ਅਤੇ ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਵਖ ਵਖ ਵੰਨਗੀਆਂ ਵਿਚ ਸੂਰੀਨਾਮ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ।¹³

ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਮੂਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ/ਜ਼ਬਾਨ

ਕਿਸੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਰੰਗ ਰੂਪ ਨਿਖਾਰਨ ਅਤੇ ਅਗੇ ਤੋਰਨ ਵਾਸਤੇ ਬੋਲੀ ਜਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਉਸ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਖ ਵਖ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਜਿਹੜੇ ਇਮੀਗਰੈਂਟਸ ਸੂਰੀਨਾਮ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੋਲਚਾਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਖਰੀ ਵਖਰੀ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਯੂ.ਪੀ. ਅਤੇ ਬਿਹਾਰ ਵਿਚੋਂ ਸਨ ਜਾਂ ਫਿਰ ਬੰਗਾਲ, ਰਾਜਸਥਾਨ, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਜਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਦੀ ਡਾਇਲੈਕਟ ਅਵਧੀ ਸੀ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਜੀ.ਏ. ਗਰੀਰਸਨ ਨੇ ਲਿੰਗੂਇਸਟਿਕ ਸਰਵੇ ਔਫ ਇੰਡੀਆ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਹੈ

ਇਹ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਡਾਇਲੈਕਟਸ ਜੋ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਪੰਜਾਬ, ਵਿੰਦੀਆਚਲ ਪਰਬਤ ਅਤੇ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚਕਾਰ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਆਮ ਨਾਂਅ ਹਿੰਦੀ ਸਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਇੰਡੋ-ਅਰੈਬਿਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਇੰਡੋ-ਯੋਰਪੀਅਨ ਭਾਸ਼ਾ-ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹਨ। ਅਗੋਂ ਇਹਨਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੀ ਲਿੱਪੀ ਨਾਗਰੀ ਜਾਂ ਫਿਰ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਮੁਕਦੀ ਗੱਲ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਜੋ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਇੰਮੀਗਰੈਂਟਸ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਏ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੋਲ ਚਾਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ (lingua Franca) ਉੱਤਰੀ-ਭਾਰਤ ਦੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਬਣੀ।¹⁴

ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ੁਧ ਹਿੰਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਵਿਚ ਵਖ ਵਖ ਭਾਰਤੀ ਸੂਬਿਆਂ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ

ਬੋਲੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਮਿਲਾ ਕੇ ਇਕ ਨਵੀਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿਰਜ ਲਈ।

ਡਾ. ਸੀ.ਜੇ.ਐਮ.ਡੀ ਕਲਿਰਕ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਭਾਰਤੀ ਯੂ.ਪੀ. ਜਾਂ ਪੱਛਮੀ ਬਿਹਾਰ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਆਏ, ਸਗੋਂ ਦੂਜੇ ਸੂਬਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚਲੀ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਰਲਾ ਕੇ ਇਸ ਨਵੀਂ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਵਲ ਤਵੱਜੋ ਦਿੱਤੀ¹⁵ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਡਾ. ਡੀ ਕਲਰਕ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਰੀਤੀ ਰਿਵਾਜਾਂ ਅਤੇ ਰਸਮਾਂ ਨਿਭਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਧੁਨਿਕ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਤਰਜਮਾ ਕੀਤਾ ਜਿਵੇਂ ਤੁਲਸੀਦਾਸ ਵਲੋਂ ਰਚੀ ਗਈ ਰਮਾਇਣ ਦਾ ਤਰਜਮਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।¹⁶

ਏਥੇ ਵਸਦੇ ਸੂਰੀਨਾਮ-ਹਿੰਦੋਸਤਾਨਨ ਆਮ ਕਰਕੇ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਕੱਠਿਆਂ ਲੰਬਾ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਫ਼ਰ ਤਹਿ ਕੀਤਾ, ਸਫ਼ਰ ਦੀਆਂ ਦੁਸ਼ਵਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਦਿਆਂ ਹਾਕਮਾਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਜੁਲਮ ਅਤੇ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਇਕੱਠਿਆਂ ਝੱਲੀਆਂ ਉਹ ਮਿਲ ਜੁਲ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ, ਦਿਨ ਦਿਹਾਰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਮਨਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੇ। ਇਸਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਜਦੋਂ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਜਾਂ ਹਿੰਦੀ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਸਵਾਲ ਆਇਆ ਤਾਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਲੁਕਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ ਮਤਭੇਦ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਭਾਸ਼ਾ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਲਿੱਪੀ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਆਰ. ਕਰਸਟਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਏਥੇ ਵਸਦੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੇ ਚਾਹੇ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਮੰਨ ਲਈ, ਪਰ 'ਵਿਸ਼ੇਸ਼' ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਸਮੇਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ 'ਦੇਵਨਾਗਰੀ' ਲਿੱਪੀ ਅਪਣਾਈ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ 'ਪਰਸ਼ੀਅਨ' ਲਿੱਪੀ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ।¹⁷

ਅੱਜ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੂਰੀਨਾਮ-ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਛੱਡਿਆਂ ਲਗ ਭਗ 140 ਸਾਲ (ਸੰਨ 1873 ਤੋਂ) ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਚੌਥੀ, ਪੰਜਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਹੁਣ ਸੂਰੀਨਾਮ ਅਤੇ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਅਜੇ ਹਿੰਦੀ ਬੋਲ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।¹⁸ ਸਰਕਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਚਾਹੇ ਡੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀਆਂ ਦੀ ਆਮ ਬੋਲੀ ਸਰਨਾਮੀ ਜਾਂ ਫਿਰ ਸਰਾਨਾਨ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਸਗੋਂ ਦੂਸਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਏਥੇ ਵਸੇ ਹੁਣ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਬੋਲਣੀ ਸਿਖਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨੇ ਹਨ। ਹਿੰਦੀ, ਪੰਜਾਬੀ, ਉਰਦੂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਰੇਡੀਓ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬੈਂਕ ਗਾਣਾ ਗਾਉਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਭੰਗੜੇ ਦੀਆਂ ਬੀਟਸ ਤੇ ਨਚਦੇ ਹਨ। ਗਿਲਡਰ, ਜੋ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਕਾਰੰਸੀ ਹੈ ਨੂੰ ਰੁਪਿਆ ਆਖਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਔਰਤਾਂ ਅਜੇ ਵੀ ਪੱਛਮੀ

ਪਹਿਰਾਵੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਭਾਰਤੀ ਲਿਬਾਸ ਸਾੜੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਟ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਹੋਲੀ, ਵਿਸਾਖੀ, ਦੀਵਾਲੀ ਤਿਉਹਾਰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬੀਦ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭਾਰਤੀ ਤਿਉਹਾਰ ਵੀ ਮਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਪਾਰਾਮਾਰੀਬੋ ਅਤੇ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਅਮਸਟਰਡਮ ਵਿਚ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਬੁੱਤ ਸੂਰੀਨਾਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਭਾਵਾਂ ਵਲੋਂ ਲਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਉਹ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਕਵੀ ਸ਼੍ਰੀ ਚੰਦਰਮੋਹਨ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੋਰ ਭਾਰਤੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਵੀ ਲੰਮੀ ਨਜ਼ਮ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਲੇਖਕ ਟੈਗੋਰ ਤੇ ਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੂਰੀਨਾਮ ਦਾ ਵਿਦਵਾਨ ਲੇਖਕ ਤੇ ਕਵੀ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਜਿਥੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਤੇ ਮਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚ ਟੈਗੋਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਤਰਜਮਾ ਵੀ ਛਾਪਦਾ ਹੈ। ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸੰਨ 1873 ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਵਿਚੋਂ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਭਾਰਤੀ ਇਮੀਗਰੈਂਟਸ, ਇਸਨੂੰ 'ਸ਼ੀਰਾਮ ਦਾ ਦੇਸ਼' ਜਾਂ ਫਿਰ 'ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰ ਪਾਰ ਦਾ ਟਾਪੂ' ਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਇਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੀ ਕਾਲੋਨੀ ਸੀ।¹⁹

ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਪੂਰਬੀ ਕਿਨਾਰੇ ਉਤੇ 2° ਅਤੇ 6° ਐਨ.ਬੀ. ਅਤੇ 58° ਡਬਲਯੂ.ਐਲ. ਉਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 163.820 ਕਿਲੋਮੀਟਰ² ਹੈ। ਇਹ ਪੰਜ ਗੁਆਨਾ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੈ, ਉਥੋਂ ਦੇ ਸਥਾਨਕ (ਨੇਟਿਵ) ਇੰਡੀਅਨਜ਼ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਦੇ ਕਾਲੋਨੀਅਲ ਇਤਿਹਾਸ ਮੁਤਾਬਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਖਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ : ਸਪੈਨਿਸ਼ ਗੁਆਨਾ ਜੋ ਹੁਣ ਵੈਨਜ਼ੂਏਲਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ, ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਗੁਆਨਾ ਜੋ ਸੰਨ 1966 ਵਿਚ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਕੇ 'ਗੁਆਨਾ' ਅਖਵਾਉਣ ਲਗਾ, ਡੱਚ ਗੁਆਨਾ ਜੋ ਹੁਣ ਆਜ਼ਾਦ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸਨੂੰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਫਰਾਂਸ ਗੁਆਨਾ, ਜਿਸਨੇ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਅਧੀਨਗੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬਰਾਜ਼ੀਲ ਗੁਆਨਾ ਜੋ ਹੁਣ ਬਰਾਜ਼ੀਲ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ।²⁰

ਸੂਰੀਨਾਮ ਦਾ ਕਾਲੋਨੀਅਲ ਇਤਿਹਾਸ ਲਗਭਗ 300 ਸਾਲ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਗ ਭਗ 129 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਆਂਦੇ ਭਾਰਤੀ ਵੀ ਪਰ ਅਧੀਨ ਰਹੇ। ਸੰਨ 1581 ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਡੱਚ ਆਦਮੀ ਨੇ ਗੁਆਨਾ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1613 ਤਕ 50 ਡੱਚ ਪਰਿਵਾਰ ਏਥੇ ਆ ਕੇ ਵਸ ਗਏ। ਇਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਵਾਸਤੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਨੇ ਇਸ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਹੋਰ ਯੋਰਪੀਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵੀ ਏਥੇ ਆ ਵਸੇ। ਸੰਨ 1667 ਵਿਚ ਗੁਆਨਾ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਨੀਦਰਲੈਂਡਜ਼ ਕੋਲ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਇਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਥਾਨਕ (ਨੇਟਿਵ) ਇੰਡੀਅਨਜ਼ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਅਫਰੀਕਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗ਼ਰੀਬ ਅਤੇ ਪਰ ਅਧੀਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਲਾਮ ਖਰੀਦ ਕੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਕਾਲੋਨੀ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ

1808 ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਲੋਂ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤੀ ਗਈ ਪਰ ਅਜੇ ਵੀ ਹਾਕਮਾਂ/ਮਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ, ਚੀਨ, ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਵਿਚੋਂ ਹੋਰ ਮਜ਼ਦੂਰ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਆਜ਼ਾਦ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਵਖ ਵਖ ਐਥਨਿਕ ਗਰੁਪ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਉਪਰ ਲਿਖਿਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਾਵਾਨਜ਼, ਕਰੀਓਲੋਨ, ਯੋਰਪੀਅਨ ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ-ਨੀਗਰੋ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।²¹

ਆਬਾਦੀ

ਸੰਨ 1971 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਆਬਾਦੀ 384,900 ਸੀ। ਇਕ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਮੁਤਾਬਕ ਹਰ ਸਾਲ 6% ਜਨਸੰਖਿਆ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ 1/3 ਹਿਸਾ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕੌਮੀਅਤ ਡੱਚ ਅਪਨਾ (ਲੈ) ਲਈ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਹ ਵਰਨਣਯੋਗ ਹੈ ਕਿ 25 ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ 1975 ਵਿਚ ਜਦ ਸੂਰੀਨਾਮ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਡੱਚ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਵਸਣ ਤੇ ਇਥੋਂ ਦੀ ਕੌਮੀਅਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਲੋਕ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਵਲ ਪਰਵਾਸ ਕਰ ਗਏ।

ਸਾਲ 1971 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਐਥਨਿਕ ਗਰੁਪ ਸਮੂਹ ਅਗੇ ਦਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ :

	ਗਿਣਤੀ	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ
ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ	142,300	37.8
ਕਰੀਓਲੋਨ	118,500	30.8
ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਅਨ (ਜਾਵਾਨਜ਼)	58900	15.3
ਬੋਸ ਨੇਗਰਜ਼ (ਬੋਸ ਲੈਂਡ ਕਰੀਓਲੋਨ)	39500	10.3
ਸਥਾਨਕ (ਨੇਟਿਵ) ਇੰਡੀਅਨਜ਼	10200	2.70
ਚੀਨੀ	6400	1.7
ਯੋਰਪੀਅਨ	4000	1.0
ਮਿਲੇ ਜੁਲੇ ਲੋਕ (ਲਿਬਾਨਾਨੀਅਨ, ਐਂਗਲੋ ਅਮਰੀਕਨ)	5100	1.3
ਕੁੱਲ ਜੋੜ	384,900	

ਸੂਰੀਨਾਮ ਦਾ ਝੰਡਾ

ਹਰਾ ਸਫੈਦ ਲਾਲ ਸਫੈਦ ਹਰੇ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਹੋਰੀਜੈਂਟਲ ਫੱਟੀਆਂ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਚਕਾਰਲੀ ਲਾਲ ਵੱਡੀ ਫੱਟੀ ਉਤੇ ਪੀਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਸਿਤਾਰਾ ਉਕਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾ

ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਡੱਚ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸਰਾਨਾਨ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਏਥੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬੋਲਚਾਲ ਵਾਸਤੇ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ ਡੱਚ ਹਾਕਮਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਇਸੇ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਵਖ ਵਖ ਦੇਸ਼-ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਰਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਏਥੇ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਸਰਨਾਮੀ ਬੋਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਕਰਮਵਾਰ ਮਾਲੀਜ਼, ਚੀਨੀ ਅਤੇ ਅਫਰੀਕਨਜ਼ ਅਤੇ ਨੇਟਿਵ ਇੰਡੀਅਨਜ਼ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਤੇ ਡਾਇਲੈਕਟਸ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਏਥੇ 18 ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਧਰਮ

1 ਜੂਨ 1980 ਦੇ ਸਰਵੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਏਥੋਂ ਦੀ ਜਨ ਸੰਖਿਆ ਦੇ 27.4% ਲੋਕ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਸਤੋਂ ਬਿਨਾਂ 22.8% ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਹਨ, 19.6% ਮੁਸਲਿਮ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ ਅਤੇ 13.7% ਪਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਹਨ।²⁵

ਸੂਰੀਨਾਮ ਮੁਖ ਤੌਰ ਤੇ ਅੱਠ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ। (1) ਪਾਰਾਮਾਰੀਬੋ (2) ਕੋਮੇਵਿਜਨੇ (3) ਕੋਰੋਨੀ (4) ਮੇਰੋਵਿਜਨੇ (5) ਨਿਕੇਰੀ (6) ਸੈਰੇਮੈਕਾ (7) ਸੂਰੀਨਾਮ (8) ਬ੍ਰੋਕੋਪੋਂਡੋ।²²

ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਪਾਰਾਮਾਰੀਬੋ ਹੈ ਅਤੇ ਏਥੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਵਸਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਥੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਨਗਰ ਹੈ। 'ਵਿਲਹੇਲਮ ਮਿਨਾ ਕੇਟ' ਏਥੋਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਪਹਾੜ ਹੈ, ਇਸਦੀ ਉਚਾਈ 3800 ਫੁੱਟ ਹੈ। ਇਹ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵਲ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਪੰਜ ਨਦੀਆਂ ਵਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਕੋਰੋਟਾਈਨ ਅਤੇ ਮੈਰੋਨੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀਆਂ ਪੱਛਮੀ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਸਰਹੱਦਾਂ ਕੋਲ ਵਗਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਤਿੰਨ ਨਦੀਆਂ ਕੋਪੋਨੇਮ, ਸੈਰਾਮੈਕਾ, ਸੂਰੀਨਾਮ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਲ ਵਗਦੀਆਂ ਹਨ।

ਜਲਵਾਯੂ

ਸੂਰੀਨਾਮ ਦਾ ਮੌਸਮ ਟਰੋਪੀਕਲ ਹੈ। ਵਰਖਾ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਏਥੇ ਵਰਖਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅੱਧ ਦਸੰਬਰ ਤੋਂ ਅੱਧ ਫਰਵਰੀ ਤਕ ਵਰਖਾ ਦਾ ਮੌਸਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਅੱਧ ਫਰਵਰੀ ਤੋਂ ਅੱਧ ਮਈ ਤਕ ਮੌਸਮ ਖੁਸ਼ਕ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਫਿਰ ਅੱਧ ਮਈ ਤੋਂ ਅੱਧ ਅਗਸਤ ਤਕ ਵਰਖਾ ਰੁਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਧ ਅਗਸਤ ਤੋਂ ਅੱਧ ਦਸੰਬਰ ਤਕ ਮੌਸਮ ਫਿਰ ਖੁਸ਼ਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਮਾਂ ਵਧ ਘਟ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਦਿਨ ਦਾ ਤਾਪਮਾਨ ਆਮਤੌਰ 27⁰ C ਅਤੇ ਰਾਤ ਵੇਲੇ 23⁰ C ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਤਰੀ ਪੂਰਬੀ ਹਵਾਵਾਂ ਜਾਂ ਫਿਰ ਦੱਖਣੀ ਹਵਾਵਾਂ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ।²³

ਸੂਰੀਨਾਮ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਹਿੱਸਾ ਜੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਢੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਫਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਖਾਧ-ਵਸਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਰਬੜ ਅਤੇ ਟਿੰਬਰ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਆਰਥਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਸਤਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਉਪਾਰ ਕਰਕੇ ਧੰਨ ਕਮਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੰਗਲੀ ਫਲਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਏਥੇ ਸੰਤਰਾ, ਕੇਲਾ, ਨਿੰਬੂ, ਅੰਬ, ਨਾਰੀਅਲ ਆਦਿ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਸੂਰੀਨਾਮ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਏਥੋਂ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਏਥੇ ਵਸਦੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਲੋਕ ਇਸ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹਨ। ਏਥੋਂ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਫਸਲ ਚਾਵਲ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹਰੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਆਲੂ, ਮੁੰਗਫਲੀ, ਮਕਈ, ਗੰਨਾ, ਤੰਬਾਕੂ ਅਤੇ ਕੋਕੋ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਖਾਧ-ਪਦਾਰਥ ਚਾਵਲ ਹੈ। ਪਰ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਉਹ ਵਖ ਵਖ ਐਥਨਿਕ ਲੋਕ ਸਮੂਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹਰੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਮੀਟ, ਮਛਲੀ ਅਤੇ ਆਂਡੇ ਵੀ ਖਾਂਦੇ ਹਨ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਧੰਦੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਏਥੇ ਪਸ਼ੂ-ਪਾਲਣ ਦਾ ਧੰਦਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗਊਆਂ, ਭੇਡਾਂ, ਘੋੜੇ, ਖੱਚਰ, ਸੂਅਰ ਅਤੇ ਮੁਰਗੀਆਂ ਪਾਲਦੇ ਹਨ। ਜਿਹਨਾਂ ਤੋਂ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਦੁੱਧ, ਉੱਨ, ਮੀਟ ਅਤੇ ਆਂਡੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਘੋੜੇ ਤੇ ਖੱਚਰਾਂ ਤੋਂ ਢੋਆ ਢੁਆਈ ਅਤੇ ਸਵਾਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਧਰਤੀ ਆਪਣੀ ਕੁਖ ਵਿਚ ਸੋਨਾ ਅਤੇ ਬਾਕਸਾਈਟ, ਜਿਸਤੋਂ ਅਲਮੀਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਵਰਗੇ ਅਮੀਰ ਖਣਜ ਪਦਾਰਥ ਸਾਂਭੀ ਬੈਠੀ ਹੈ। ਅਲਮੀਨੀਅਮ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਅਮਰੀਕੀ ਤੇ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਕੰਪਨੀਆਂ ਕੋਲ ਹੈ, ਜਿਹਨਾਂ ਤੋਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਆਰਥਿਕ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਜੰਗਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ ਸੁਵਿਧਾਜਨਕ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਸੜਕਾਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸੜਕਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਰੇਲਵੇ ਵੀ ਆਵਾਜਾਈ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਸਮੁੰਦਰ ਨੇੜੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਨਦੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਵਾਜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹਵਾਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਤਸੱਲੀਬਖ਼ਸ਼ ਹੈ ਤੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਆਵਾਜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਲੋਕ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਹਨ ਤੇ ਏਥੋਂ ਦੇ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਤਸੱਲੀਬਖ਼ਸ਼ ਹੈ। ਏਥੇ ਸਕੂਲ, ਕਾਲਜ, ਮੈਡੀਕਲ ਕਾਲਜ, ਤਕਨੀਕੀ ਸਕੂਲ, ਹੋਰ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰੇ, ਵਿਸ਼ਵਵਿਦਿਆਲੇ ਅਤੇ ਵਖ ਵਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਹਿੱਸਾ ਏਥੋਂ ਗਏ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਚਾਹੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚੋਂ ਮਾੜੀ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤ ਲੈ ਕੇ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਵੀ

ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਨੀਦਰਲੈਂਡਜ਼ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਅਧੀਨਗੀ ਤੇ ਪੌਸ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਕੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਬਹੁਤ ਦੁਸ਼ਵਾਰੀਆਂ ਤੇ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕੀਤਾ, ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਵੀ ਰਜਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਇਸ ਕਰਕੇ 25 ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ 1975 ਵਿਚ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਨੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਇਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ ਤੌਰਨ ਲਈ ਜਦੋਂ ਜਹਿਦ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਵਖ ਵਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਵਧਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਦੌੜ ਲਗੀ ਰਹੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਦੀ ਏਥੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਕਾਇਮ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਕਈ ਵੇਰਾਂ ਫੌਜੀ ਰਾਜ ਦਾ ਦਬਦਬਾ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਵੀ ਆਮ ਲੋਕ ਰਾਜਨੀਤਕ ਚਾਲਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਆਪਸ ਵਿਚ ਰਲਮਿਲ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਖਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸੂਰੀਨਾਮ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ਼ ਵਿਚਲੇ ਵੰਨ ਸੁਵੰਨੇ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਤੇ ਵਖ ਵਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਏਥੋਂ ਦੇ ਰਹਿ ਚੁਕੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸ਼ੀ ਹੈਂਕ ਚਿਨ ਏ ਸਿਨ (Henk Chin a Sen) ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਸੂਰੀਨਾਮ' ਵਖ ਵਖ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਹੈ।²⁴

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਇਕ ਬਹੁ ਸਭਿਆਚਾਰਕ-ਸਮਾਜ ਵਾਲਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਬਾਸ਼ਿੰਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਇਲਾਕਿਆਂ, ਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਮਹਾਂਦੀਪਾਂ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਇਥੇ ਵਸੇ ਹਨ ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਲੋਕ ਵਖਰੇ ਵਖਰੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਿਛੋਕੜ, ਕੀਮਤ-ਪ੍ਰਬੰਧ, ਆਚਾਰ-ਵਿਵਹਾਰ, ਮਿੱਥਾਂ, ਸੰਕਲਪ, ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਸੋਚਣ ਢੰਗ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਹਨ। ਵਰਤਮਾਨ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਰਤਮਾਨ ਦੇ ਰੂਬਰੂ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਅਤੀਤ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ, ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਿੰਬ ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਕਾਰ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਤੀਤ ਤੋਂ ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਤੋਂ ਅਤੀਤ ਤਕ ਨਿਰੰਤਰ ਸਰਗਰਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਅਜਿਹੀ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਮਾਨਵੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਹੰਢਾ ਰਹੇ ਇਹ ਲੋਕ ਕੌਮ, ਕੌਮੀਅਤ, ਰਾਜ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਵੀ ਵਿਲੱਖਣ ਅਤੇ ਵਿਚਿੱਤਰ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਜਲਾਵਤਨੀ, ਕੌਮਪ੍ਰਸਤੀ ਅਤੇ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਦਾ ਵਿਕੋਲਿਤਰਾ ਸਰੂਪ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹਾਲਤ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਹਾਇਬ੍ਰਿਡਿਟੀ ਦੀ ਰੂਪਰੇਖਾ ਉਲੀਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਬਹੁ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਯਥਾਰਥ ਇਕ ਸੰਤੁਲਿਤ ਸੰਜਮ ਵਿਚ ਬੱਝ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਮੂਲ ਦੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਅਜਿਹੇ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਇਹੀ ਵਜ੍ਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ ਅਤੇ 'ਦੇਸ਼' ਵੀ। ਇਹ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਨੂੰ 'ਦੇਸ਼'

ਦੇ ਅਤੀਤ ਨਾਲ ਮੁਖਾਤਿਬ ਹੁੰਦੇ 'ਦੇਸ਼' ਦਾ ਰਾਹ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਸਮਕਾਲ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਤਾਲਾਸ਼ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ 'ਭੂਤ' ਅਤੇ ਸਮਕਾਲ ਦਾ ਝੂਲਾ ਝੂਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਆਮ ਪਰਚਲਤ ਧਾਰਨਾ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇੱਛਾਯੋਗੀ ਜਲਾਵਤਨੀ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਜਲਾਵਤਨੀ ਹੈ, ਜੋ ਇੱਛਾ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਜਬੂਰੀ, ਰਿਆਇਤਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੰਤਾਪ, ਸੁਪਨਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਅਤੇ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੇ ਦੁਸ਼ਵਾਰੀਆਂ ਦੇ ਬਿੰਬਾਂ ਨਾਲ ਉਤਪ੍ਰੇਰਤ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਇਹ ਕਵੀ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਰੂਬਰੂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ, ਸੰਤੁਲਨ ਅਤੇ ਸੁਪਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਚਿਤਰ ਨਹੀਂ ਸਿਰਜਦੇ ਸਗੋਂ ਵਗਾਰਾਂ, ਮਜਬੂਰੀਆਂ, ਤਿਲਮਿਲਾਹਟ, ਵਿਡੰਬਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦੇ ਮਾਰਮਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਹੀ ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਬਹੁ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਥਿਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਸੰਤੁਲਿਤ ਅਤੀਤ ਦੇ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਜੁਗਤ ਰਾਹੀਂ ਸੰਤੁਲਿਤ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਅਤੇ ਖਾਹਿਸ਼ ਪੇਸ਼ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਇਸੇ ਕਾਮਨਾ ਅਤੇ ਖਾਹਿਸ਼ ਦੇ ਬਦਲਦੇ ਅਤੇ ਬਹੁਦਿਸ਼ਾਵੀ ਪਰਿਪੇਖ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਡਾ. ਨੇਮਿਚੰਦਰ ਸ਼ਾਸਤਰੀ, ਆਦਿ ਪੁਰਾਣ ਮੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਿਤ, ਪੰਨਾ 36.
2. Dr. C.J.M. De Klerk, De immigratie der Hindostanen in Suriname, C.S.S.R. MCMC III URBI, ET ORBI-Amsterdam (Netherlands), p. 45
3. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 48.
4. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 49.
5. P. Wiersma verslag Gep. Majoor der inf. van het Ned. Ind. Leger, Eldorado, Paramaribo-Suriname.P-37
6. Dr. C.J.M. De Klerk, De Immigratie der Hindostanen in Suriname C.S.S.R., MCML III URBI, ET ORBI-Amstermam (Netherlands), p. 71-73.
7. C.F. Andrews, The asiatic Question, info A.Chatterjee, Sir Richard Burn-The Imperial Gazzetter of India
8. Dr. C.J.M. de Klerk De immigratie der Hindostanen in Suriname, p. 60.
9. Personlijke inlichtingen Van Sir Richard Burn
(a) I.C.S., former member of the Board of Revenue of the

United Provinces, Samensteller Van de Cencus Report over the U.P.

(b) Personlijke inlichtingen Van Mr. A.G. Shirreff, I.C.S.,

Thans Verbonden aan de bibliotheek Van het

India office, London (U.K.)

10. De correns Rapport over Brits Guyana-P.37
11. Baboe Sriman Singh in "Ons Suriname" door H.G. Steinberg P.273-274 (Ref. be Immigratie der Hindostanen in Suriname)
12. Ibid P.64
13. Ibid P.65
14. G.A. Grierson, Linguistic Survey of India, Calcutta from 1903 vol V&VI
15. Dr.C.J.M. De Klerk, De immigratie der Hindostanen in Suriname, -MCML III - URBI ET ORBI-Amsterdam (Netherlands), p. 51-52.
16. Ibid p.51-52
17. Quoted from Surinume Land Documentatie, 1984, no. 1, koninlijk Instituut voor Tropen-Amsterdam (Nethertands)
18. Suriname-Novib October 1984 Den Haag (Netherlands) inleiding (introduction).
19. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 1-3.
20. Suriname landen documentatie, 1984, No. I, Koninklijk Instituut Voor tropen, Amsterdam (Netherlands) P.35
21. Ibid P.37
22. Ibid P.38
23. Chamber's world Gazetteer and Geographical Dictionary, p. 297
24. Ibid P.298

ਲੜੀ ਨੰ.	ਸੇਲ ਜਾਂ ਸਟੀਮ (ਸ਼ਿਪ) ਜਹਾਜ਼	ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਨਾਂ	ਇਮੀਗਰੇਟਸ ਨੰਬਰਵਾਰ ਵੇਰਵਾ	ਕਲਕਤਾ ਤੋਂ ਚਲਣ ਦੀ ਤਾਰੀਖ	ਪਾਰਮਾਰੀਬਿ (ਸੂਰੀਨਾਮ) ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਮਿਤੀ
1.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਲਲਾ ਰੁਖ	1-410/B	26 ਫਰਵਰੀ 1873	5 ਜੂਨ 1873
2.	ਸਟੀਮ ਜਹਾਜ਼	ਬੰਗਾਲ	411-990/B	15 ਮਈ 1873	8 ਜੁਲਾਈ 1873
3.	ਸਟੀਮ ਜਹਾਜ਼	ਯੋਰਕਸ਼ਾਇਰ	991-1642/B	22 ਜੂਨ 1873	25 ਅਗਸਤ 1873
4.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਮੰਗਲੋਰ	1663-2119/B	21 ਅਗਸਤ 1873	8 ਨਵੰਬਰ 1873
5.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਕਲਕਤਾ	2120-2541/B	8 ਸਤੰਬਰ 1873	25 ਨਵੰਬਰ 1873
6.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਕੋਟ ਕੈਲੋਕ	1-469/C	16 ਅਕਤੂਬਰ 1873	18 ਜਨਵਰੀ 1874
7.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਮੋਡੀਆ	470-953/C	28 ਨਵੰਬਰ 1873	14 ਫਰਵਰੀ 1874
8.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਹੋਵੜਾ	954-1413/C	16 ਜਨਵਰੀ 1874	8 ਅਪ੍ਰੈਲ 1874
9.	ਸਟੀਮ ਜਹਾਜ਼	ਕਲਾਈਵ	1-327/F	4 ਜੁਲਾਈ 1877	29 ਅਗਸਤ 1877
10.	ਸਟੀਮ ਜਹਾਜ਼	ਜੰਜੀਬਰ	1-700/C	16 ਅਕਤੂਬਰ 1873	18 ਜਨਵਰੀ 1874
11.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਐਲਸਾ	1-323/I	11 ਨਵੰਬਰ 1879	6 ਫਰਵਰੀ 1880
12.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਐਲਸਾ	324-785/I	11 ਸਤੰਬਰ 1880	26 ਨਵੰਬਰ 1880
13.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਟੇਟਮੈਂਟ	1-428/J	16 ਦਸੰਬਰ 1880	14 ਮਾਰਚ 1881
14.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਐਲਸਾ III	1-471/K	18 ਅਕਤੂਬਰ 1881	9 ਜਨਵਰੀ 1882
15.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਸ਼ੀਲਾ I	1-452/L	7 ਅਕਤੂਬਰ 1882	13 ਜਨਵਰੀ 1883
16.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਟੇਟਮੈਂਟ	453-902/L	29 ਅਗਸਤ 1883	18 ਦਸੰਬਰ 1883
17.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਨੇਸ਼ਨ I	1-509/M	31 ਅਕਤੂਬਰ 1883	8 ਫਰਵਰੀ 1884
18.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਐਲਸਾ IV	510-1006/M	24 ਜਨਵਰੀ 1884	13 ਅਪ੍ਰੈਲ 1884
19.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਲਲੋਹਮ ਨ ਪੋਸਵਾ	1007-1611/M	21 ਅਪ੍ਰੈਲ 1884	27 ਅਗਸਤ 1884

20.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਨੇਸ਼ਨ II	1612-2134/M	1 ਸਤੰਬਰ 1884	12 ਦਸੰਬਰ 1884
21.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਸ਼ੀਲਾ II	1-532/N	18 ਅਕਤੂਬਰ 1884	14 ਜਨਵਰੀ 1885
22.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਜਾਨ ਡੇਵੀ	1-360/P	2 ਨਵੰਬਰ 1886	18 ਜਨਵਰੀ 1887
23.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਦ ਬੁਰਸ	1-517/R	29 ਸਤੰਬਰ 1888	3 ਜਨਵਰੀ 1889
24.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਗੰਗਾ I	518-1098/R	20 ਜਨਵਰੀ 1889	23 ਅਪ੍ਰੈਲ 1889
25.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਐਲਬੇ	1099-1747/R	3 ਅਗਸਤ 1889	23 ਨਵੰਬਰ 1889
26.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਏਰਨੇ I	1-634/S	22 ਜਨਵਰੀ 1890	27 ਅਪ੍ਰੈਲ 1890
27.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਰੇਨੀ	635-1275/S	22 ਜਨਵਰੀ 1890	17 ਨਵੰਬਰ 1890
28.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਹੈਰੋਰਡ I	1-608/T	10 ਫਰਵਰੀ 1891	17 ਮਈ 1891
29.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਲੀਨਾ I	1-706/U	29 ਜਨਵਰੀ 1892	2 ਮਈ 1892
30.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਪੀਰ	707-1240/U	14 ਅਗਸਤ 1892	18 ਨਵੰਬਰ 1892
31.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਹੈਰੋਰਡ II	1-539/R	14 ਜਨਵਰੀ 1893	19 ਅਪ੍ਰੈਲ 1893
32.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਗਰੀਸੀਅਨ I	544-1097/V	4 ਸਤੰਬਰ 1893	19 ਦਸੰਬਰ 1894
33.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਏਰਨੇ II	1-534/W	25 ਜਨਵਰੀ 1894	14 ਅਪ੍ਰੈਲ 1894
34.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਏਮਸ	535-1211/W	25 ਅਗਸਤ 1894	22 ਨਵੰਬਰ 1894
35.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਏਰਨੇ III	1-594/X	30 ਜਨਵਰੀ 1895	27 ਅਪ੍ਰੈਲ 1895
36.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਗਰੀਸੀਅਨ II	595-1151/X	15 ਜੁਲਾਈ 1895	26 ਅਕਤੂਬਰ 1895
37.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਹੈਰੋਰਡ III	1152-1623/X	29 ਅਗਸਤ 1895	27 ਨਵੰਬਰ 1895
38.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਮਰਸੀ I	1-659/Y	17 ਜਨਵਰੀ 1896	10 ਅਪ੍ਰੈਲ 1896
39.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਹੈਰੋਰਡ IV	674-1181/Y	14 ਸਤੰਬਰ 1896	17 ਦਸੰਬਰ 1896
40.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਏਵਨ I	1-616/Aa	25 ਜਨਵਰੀ 1898	13 ਅਪ੍ਰੈਲ 1898
41.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਏਰਨੇ IV	1-615/Bb	31 ਜਨਵਰੀ 1899	22 ਅਪ੍ਰੈਲ 1899

42.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਮਰਸੀ II	1-679/Ee	13 ਨਵੰਬਰ 1901	28 ਜਨਵਰੀ 1902
43.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਲੀਨਾ II	680-1331/Ee	4 ਜਨਵਰੀ 1902	28 ਮਾਰਚ 1902
44.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਰੋਨ I	1-654/Ff	24 ਸਤੰਬਰ 1902	10 ਜਨਵਰੀ 1903
45.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਸਲਾਈਡ	1-253/Gg	20 ਅਗਸਤ 1904	14 ਦਸੰਬਰ 1904
46.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਰੋਨ II	1-173/Hh	31 ਜੁਲਾਈ 1905	8 ਨਵੰਬਰ 1905
47.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਮੇਨ	1-632/Ii	5 ਜੁਲਾਈ 1906	15 ਅਕਤੂਬਰ 1906
48.	ਸੇਲ ਜਹਾਜ਼	ਏਵਨ II	1-630/Jj	21 ਅਕਤੂਬਰ 1906	13 ਜਨਵਰੀ 1907
49.	ਸਟੀਮ ਜਹਾਜ਼	ਸਿੰਧ I	631-1456/Jj	25 ਮਈ 1907	3 ਜੁਲਾਈ 1907
50.	ਸਟੀਮ ਜਹਾਜ਼	ਸਿੰਧ II	1457-1674/Jj	24 ਸਤੰਬਰ 1907	4 ਨਵੰਬਰ 1907
51.	ਸਟੀਮ ਜਹਾਜ਼	ਗੰਗਾ II	1-861/Kk	11 ਜਨਵਰੀ 1908	17 ਫਰਵਰੀ 1908
52.	ਸਟੀਮ ਜਹਾਜ਼	ਗੰਗਾ III	862-1047/Kk	5 ਜਨਵਰੀ 1908	10 ਜੁਲਾਈ 1908
53.	ਸਟੀਮ ਜਹਾਜ਼	ਸਿੰਧ III	1048-1866/Kk	27 ਅਕਤੂਬਰ 1908	5 ਦਸੰਬਰ 1908
54.	ਸਟੀਮ ਜਹਾਜ਼	ਸਤਲੁਜ I	1-856/Ll	15 ਜਨਵਰੀ 1909	22 ਫਰਵਰੀ 1909
55.	ਸਟੀਮ ਜਹਾਜ਼	ਮਲਾਰ I	857-1424/Ll	25 ਮਾਰਚ 1909	2 ਮਈ 1909
56.	ਸਟੀਮ ਜਹਾਜ਼	ਸਤਲੁਜ II	1-476/Mm	18 ਦਸੰਬਰ 1909	27 ਜਨਵਰੀ 1910
57.	ਸਟੀਮ ਜਹਾਜ਼	ਗੰਗਾ IV	1-436/Oo	27 ਫਰਵਰੀ 1912	7 ਅਪ੍ਰੈਲ 1912
58.	ਸਟੀਮ ਜਹਾਜ਼	ਮਲਾਰ II	437-747/Oo	3 ਅਪ੍ਰੈਲ 1912	14 ਮਈ 1912
59.	ਸਟੀਮ ਜਹਾਜ਼	ਚਨਾਬ II	784-1200/Oo	30 ਮਈ 1912	8 ਜੁਲਾਈ 1912
60.	ਸਟੀਮ ਜਹਾਜ਼	ਮਲਾਰ III	1-645/Pp	13 ਮਈ 1913	23 ਜੂਨ 1913
61.	ਸਟੀਮ ਜਹਾਜ਼	ਚਨਾਬ III	646-945/Pp	31 ਮਈ 1913	7 ਜੁਲਾਈ 1913
62.	ਸਟੀਮ ਜਹਾਜ਼	ਸਤਲੁਜ III	1-829/Qq	27 ਨਵੰਬਰ 1913	7 ਜਨਵਰੀ 1914
63.	ਸਟੀਮ ਜਹਾਜ਼	ਸਿੰਧ IV	830-1567/Qq	25 ਅਪ੍ਰੈਲ 1914	4 ਜੂਨ 1914
64.	ਸਟੀਮ ਜਹਾਜ਼	ਦੇਵਾ	1-303/Ss	7 ਅਪ੍ਰੈਲ 1916	24 ਮਈ 1916

ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਮੂਲ ਦੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਗਤ ਸਰੋਕਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਅ-ਜੁਗਤਾਂ

ਭਾਰਤ ਸੰਨ 1873 ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸੀ। ਗੁਲਾਮ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਉਹਦੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪੁਛ ਗਿਛ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਾਕਮ ਕਿਧਰੇ ਇਜ਼ਤ ਬਖਸ਼ਦੇ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਕੋਈ ਮੰਤਵ ਹੁੰਦਾ। ਇਸੇ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਲੋਂ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਵਿਚ ਦਿਤੇ ‘ਸਰ’, ‘ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ’ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਖਿਤਾਬ ਚਾਪਲੂਸ ਭਾਰਤੀ ਲੈਣਾ ਆਪਣਾ ਗੌਰਵ ਸਮਝਦੇ ਪਰ ਅਣਖ ਵਾਲੇ, ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪੀੜ ਤੇ ਦੁਖ ਸੁਖ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਭਾਰਤੀ ਅਜਿਹੇ ਖਿਤਾਬ ਲੈਣੇ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦੇਂਦੇ, ਜਿਵੇਂ ਰਾਵਿੰਦਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਨੇ ‘ਸਰ’ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ।

ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਆਮ ਲੋਕ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਨਿਘਰਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਕਾਰਨ ਆਰਥਿਕ ਮੰਦਗਲੀ ਤੇ ਗਰੀਬੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਊਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਡੱਚ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਬਰਤਾਨਵੀ-ਰਾਜ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ‘ਬਰਤਾਨਵੀ-ਭਾਰਤੀਆਂ’ ਨੂੰ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਅਧੀਨ ਕਾਲੋਨੀ ‘ਸੂਰੀਨਾਮ’ ਵਿਚ ਲਿਜਾ ਸਕਣ। ਪੰਜ ਗੁਆਨਾ ਵਿਚ ਸੂਰੀਨਾਮ ਡੱਚ ਕਾਲੋਨੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸਾਰਨ ਅਤੇ ਵਾਹੀ/ਖੇਤੀ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ। ਇਹ ਕੰਮ ਪਹਿਲਾਂ ਮੂਲ ਇੰਡੀਅਨਜ਼ (ਨੋਟਿਵ-ਇੰਡੀਅਨਜ਼), ਬੋਸ ਨੇਗਰਜ਼, ਕਰੀਓਲੋਨ ਤੇ ਹੋਰ ਅਫਰੀਕਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲੋਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜਿਹੜੇ ਵਧ ਵਧ ਮੁਲਕਾਂ ਤੋਂ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਡੱਚ ਹਾਕਮ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਬਦਤਰ ਅਤੇ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਭਰੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਦਰਭ:-

ਇਕ ਜੁਲਾਈ 1863 ਵਿਚ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚੋਂ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਲਾਗੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਕਾਲੋਨੀ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ 5 ਜੂਨ ਸੰਨ 1873 ਨੂੰ ਪਹਿਲਾ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ‘ਲਲਾ ਰੁਖ’ (Lalla Rookh) ਭਾਰਤ ਵਿਚੋਂ 410 ਭਾਰਤੀ ਇੰਮੀਗਰੈਂਟਸ ਮਜ਼ਦੂਰ ਲੈ ਕੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸੰਨ 1916 ਤੱਕ ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 44 ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਲਗ ਭਗ 35,000 ਭਾਰਤੀ, ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦੇ ਸਨ, ਕੁਝ ਮੁਸਲਿਮ ਅਤੇ ਕੁਝ ਈਸਾਈ ਧਰਮਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜ ਸਾਲ ਲਈ

ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਉਤੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੇ ਇਹ ਚਾਹੁਣ ਤਾਂ ਇਕਰਾਰਨਾਮਾ ਖਤਮ ਹੋਣ ਉਤੇ ਆਪਣੇ ਖਰਚ 'ਤੇ ਭਾਰਤ ਵਾਪਸ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸਨ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਮਿਆਦ ਲਈ ਨਵਾਂ ਇਕਰਾਰਨਾਮਾ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਹਾਲਤ ਚੰਗੀ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਡੱਚ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਲੁੱਟ ਖਸ਼ੂਟ ਦੀ ਨੀਤੀ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਇੰਨੀ ਰਕਮ ਇਕੱਠੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਉਹ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਾਪਸ ਪਰਤਣ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਕਰ ਸਕਣ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਏਥੇ ਆਏ ਇੰਮੀਗਰੈਂਟਸ ਵਿਚੋਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਵਾਪਸ ਜਾ ਸਕੇ, ਬਾਕੀ ਏਥੇ ਹੀ ਵਸ ਗਏ।

ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਆਪਣਾ ਧਰਮ, ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਦਾ ਸਲੀਕਾ ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਸਨ। ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਏਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਰ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਨੇਟਿਵ ਇੰਡੀਅਨਜ਼, ਅਫਰੀਕਨਜ਼, ਕਰੀਓਲੋਨ, ਬੋਸ ਨੇਗਰਜ਼, ਚੀਨੀ, ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਅਨ (ਜਾਵਾਨਜ਼) ਆਦਿ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤਬਦੀਲੀ ਆਉਣੀ ਕੁਦਰਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਵਾਹ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੇ ਗੋਰੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਪੈਂਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਅਸਰ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਕਬੂਲਿਆ। ਲੋਕ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਮਿਲਾਵਟ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਉਸਨੂੰ ਬਦਲ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਛੇਤੀ ਕੀਤਿਆਂ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦੇ।

ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਵਖ ਵਖ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ, ਰਵਾਇਤਾਂ, ਗੀਤ-ਸੰਗੀਤ, ਨਾਚ ਗਾਣਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਸਨ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵਖ ਵਖ ਸੂਬਿਆਂ (ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਉੱਤਰੀ ਭਾਗ ਵਿਚੋਂ) ਆਏ ਲੋਕ ਵਖ ਵਖ ਬੋਲੀਆਂ ਬੋਲਦੇ ਸਨ, ਫਿਰ ਏਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਸੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਰਾਬਤਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚੋਂ ਆਏ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਸਿਖੇ, ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਨਵੀਂ ਬੋਲੀ 'ਸਰਾਨਾਨ' ਬਣਾ ਲਈ ਅਤੇ ਵਖ ਵਖ ਸੂਬਿਆਂ ਤੋਂ ਆਏ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀਆਂ ਨੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਲਈ ਨਵੀਂ ਭਾਸ਼ਾ 'ਸਰਨਾਮੀ' ਈਜਾਦ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਵਖ ਵਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਅੱਜ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਚਾਹੇ ਡੱਚ ਹੈ, ਪਰ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਸਰਾਨਾਨ ਅਤੇ ਸਰਨਾਮੀ ਵੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਡੱਚ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਇਹਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨਾ ਸੌਖਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ।

ਸੰਨ 1916 ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਚਾਹੇ ਹੋਰ ਭਾਰਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਨਹੀਂ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ, ਪਰ ਏਥੇ ਆ ਚੁੱਕੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦਾ ਕਾਫੀ ਵੱਡਾ ਜਨ-ਸਮੂਹ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਰਹਿ ਕੇ ਜਿਥੇ ਇਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਪੂਜਾ ਅਸਥਾਨ ਉਸਾਰੇ, ਉਥੇ ਆਪਣੀਆਂ

ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਭਾਵਾਂ ਵੀ ਬਣਾਈਆਂ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਜਨ-ਸਮੂਹ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਗੀਤ ਸੰਗੀਤ, ਨਾਚ, ਨਾਟਕ ਆਦਿ ਦੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਕਈ ਵੇਰਾਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਵਖ ਵਖ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਭਾਵਾਂ ਵਲੋਂ ਮੇਲੇ ਲਾਏ ਜਾਂਦੇ। ਏਥੇ ਸਭ ਵਲੋਂ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਨਾਚ ਗਾਣੇ, ਨਾਟਕ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ। ਏਥੇ ਇਹ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਆਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਲੰਮੇ ਸਫਰ ਵਿਚ ਦਿਲ ਬਹਿਲਾਉਣ ਲਈ ਯਾਤਰੀ ਗਾਉਂਦੇ ਨੱਚਦੇ ਤੇ ਖੇਡਾਂ ਤੇ ਦੰਗਲ ਕਰਦੇ। ਇਹਨਾਂ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਆਏ ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਹਿਮਾਨ ਖਾਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ। ਇਹਨਾਂ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਕਲਾਕਾਰ ਸਨ। Indus-I ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਆਏ ਪਹਿਲਵਾਨ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਅਤੇ Indus-II ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਆਈ ਨਾਚੀ ਅੱਲਾ ਰਖੀ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕੀਤਾ, ਉਥੇ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦੇ ਦਮ ਤੇ ਕਾਫੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਸੰਨ 1971 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਗਰੁੱਪ ਸਮੂਹ 37.8 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸੂਰੀਨਾਮੀ-ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਕਰੀਓਲੋਨ 30.8 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹਨ। ਸੂਰੀਨਾਮ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਵਸ ਗਏ। ਏਥੇ ਵਸੇ 1,80,000 ਸੂਰੀਨਾਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ 85,000 ਸੂਰੀਨਾਮ-ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।¹

25 ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ 1975 ਨੂੰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ਼ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਹਕੂਮਤ ਵਲੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਗੁਲਾਮੀ ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਦੁਸ਼ਵਾਰੀਆਂ ਤੇ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸੂਰੀਨਾਮ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਕੱਠਿਆਂ ਗੁਜ਼ਾਰੀ। ਇਸ ਲਈ ਸਭ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਰਲ ਕੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਬਾਰੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦਾ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਮੂਲ ਦਾ ਜ਼ਹੀਨ ਸ਼ਾਇਰ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਡੱਚ ਹਾਕਮਾਂ ਤੇ ਵਿਅੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ :-

ਨੀਦਰ ਲਾਂਦਸਿ*¹ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਦੋਂਦੇ
ਨੀਦਰ ਲਾਂਦਸਿ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਆਖਦੇ

ਨੀਦਰਲੈਂਡ*² ਵਿਚੋਂ ਦਫਾ ਹੋਵੋ
ਜ਼ਰਾ ਸਬੂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ
ਕਢੋਗੇ ਕਿਵੇਂ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਅਸਾਨੂੰ ਏਥੋਂ? ²

*¹ ਡੱਚ ਭਾਸ਼ਾ

*² ਦੇਸ਼ ਦਾ ਨਾਂਅ

ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਵੀ ਮਕਬੂਲ ਹੋਏ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ-ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਸਰੋਕਾਰ ਲਗ ਭਗ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਹਨ, ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਔਰਤ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸੂਖਮ ਅਤੇ ਮਾਰਮਿਕ ਪੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਨਜ਼ਮਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਔਰਤ ਦੇ ਦੁਖਾਂ ਤੇ ਉਹਦੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਬਾਰੇ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਸੂਰੀਨਾਮ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਨ/ਜਾਨਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਰੋਕਾਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਜੀਵਨ-ਸੰਦਰਭਾਂ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਆਕਾਰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸੂਰੀਨਾਮੀ - ਹਿੰਦੋਸਤਾਨਨ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰੇਰਕ

1. ਕਾਲੋਨੀਅਲ ਜੀਵਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਲਾਮਾਂ, ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀਆਂ ਨਾਇਨਸਾਫ਼ੀਆਂ ਤੇ ਮੁਸ਼ੀਬਤਾਂ ਦਾ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ।
2. ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਕੀਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਵਰਨਣ ਅਤੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ਨਾਖ਼ਤ, ਗੀਤਾਂ, ਸਮਾਜਿਕ ਰਸਮਾਂ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ।
3. ਧਾਰਮਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ।
4. ਧਾਰਮਿਕ ਪਾਖੰਡੀਆਂ/ਨਾ ਪੱਖੀ ਰਵਾਇਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਚੇਤਨਾ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨਾ।
5. ਭਾਰਤੀ ਗੀਤੀ ਰਿਵਾਜਾਂ/ਸੰਸਕਾਰਾਂ/ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ।
6. ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਏਕਤਾ/ਗਰੁੱਪ ਸ਼ਨਾਖ਼ਤ/ਧਰਤੀ ਤੇ ਵਖ ਵਖ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ।
7. ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਔਰਤ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਨਾ।
8. ਭਾਰਤ/ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸਨੇਹ/ਪ੍ਰੇਮ/ਹੋਰਵੇ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ।

ਸੂਰੀਨਾਮੀ-ਹਿੰਦੋਸਤਾਨਨ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਬਹੁਤਾ ਪੁਰਾਣਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਵਿਚੋਂ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਧਰਮ, ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਜੋ ਵੇਰਵਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਤੋਂ ਰਚੀ ਜਾ ਰਹੀ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਵਿ ਪ੍ਰਗਟਾਅ-ਜੁਗਤਾਂ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚੋਂ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਚਾਹੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਰਿਆਂ ਕਵੀਆਂ ਤੇ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦੀ। ਵਰਤਮਾਨ ਨਵੇਂ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਨਵੀਆਂ ਪ੍ਰਗਟਾਅ-ਜੁਗਤਾਂ ਨੇ ਸਥਾਨ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ, ਛੰਦ ਮੁਕਤ ਖੁਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ ਗਈ, ਫਿਰ ਕਈ ਹੋਰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੇ ਗਏ ਤੇ ਹੁਣ ਉਤਰ ਅਧੁਨਿਕਤਾ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਸੂਰੀਨਾਮੀ-ਹਿੰਦੋਸਤਾਨਨ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਵੀ ਵਾਪਰਿਆ ਹੈ।

ਸੂਰੀਨਾਮੀ-ਹਿੰਦੋਸਤਾਨਨ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਮੁੱਢ

ਸੂਰੀਨਾਮ-ਹਿੰਦੋਸਤਾਨਨ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਇੰਮੀਗਰੈਂਟ ਸੀ, ਇਸਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਾਨੂੰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਵਿਦਵਾਨ ਮਾਈਕਲ ਫਨ ਕੰਪਨ (Michiel Van Kempen) ਦੋਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਅੱਜ ਤਕ ਦੀ ਖੋਜ ਮੁਤਾਬਕ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਸਾਹਿਤ ਰਚੇਤਾ ਸਾਬਲ ਸਿੰਘ ਸੀ, ਜਿਸਦੀਆਂ ਸਰਨਾਮੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ/ਜੋੜੀਆਂ ਟੈਕਸਟ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸਾਬਲ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬੀ-ਇੰਮੀਗਰੈਂਟ ਸੀ, ਜੋ ਘੁਮਕੜ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ। ਉਹ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮਜ਼ਬੂਰੀਆਂ ਸਮਝਦਾ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਜਨ ਯਾਦ ਸਨ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਗਾਉਂਦਾ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਮਿਲਦੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਸਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਸੀ, ਉਹ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਉਤੇ ਵੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗੀਤ ਜੋੜਦਾ ਅਤੇ ਸਾਥੀ ਕਾਮਿਆਂ/ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਗਾ ਕੇ ਸੁਣਾਉਂਦਾ। ਉਸਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਅਤੇ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਸੂਰੀਨਾਮ ਭੇਜਿਆ, ਇਉਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ। ਉਸਦੀ ਇਕ ਨਜ਼ਮ ਦੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ:

ਕਲਕਤੇ ਤੋਂ ਭਰਤੀ ਕਰਦੇ
ਭੇਜਦੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਨੂੰ
ਮਜ਼ਬੂਰ ਉਹ ਕਰਦੇ
ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ
ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਅਸੀਂ ਔਖੇ ਭਾਰੇ
ਕੀੜਿਆਂ ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਡੰਗ ਸਹਿੰਦੇ।^੧

ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਬਲ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਭੋਲੇ ਭਾਲੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੀ ਡੱਚ ਹਾਕਮਾਂ ਵਲੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਲੁੱਟ ਖਸ਼ੋਟ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਵਰਨਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਾਮੇ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਡੱਚ ਮਾਲਕਾਂ ਕੋਲ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਅਤੇ ਜਦ ਉਹ ਆਪਣਾ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕਰਾਰਨਾਮਾ ਖਤਮ ਹੋਣ ਉਤੇ ਆਪਣੀ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀ ਰਕਮ ਮਾਲਕਾਂ ਵਲੋਂ ਮੰਗਦੇ, ਡੱਚ ਮਾਲਕ ਆਪਣੇ ਵਾਅਦਿਆਂ ਤੋਂ ਮੁਕਰ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਬੜੀ ਬੇਰਹਮੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੇ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਝੂਠਾ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ

ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਰਕਮ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਖਰਚ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਮੇ/ ਮਜ਼ਦੂਰ ਰਕਮ ਨਾ ਮਿਲਣ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਇਕਰਾਰਨਾਮਾ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੇ ਵੀ ਭਾਰਤ ਵਾਪਸ ਨਾ ਜਾ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਹੋਰ ਸਮਾਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ।⁴

ਸਾਬਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੋ ਭਜਨ ਜੋੜੇ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਭਗਤੀ ਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਆਚਰਣ ਅਪਨਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਇੱਕ ਭਜਨ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ,

ਭਜਨ ਬਿਨ ਵੇਲਾ ਵੀਰਾਨ ਹੋਇ
ਧੋਬੀ ਦੇ ਘਰ ਲੱਦਿਆ ਗਧਾ
ਹਰ ਪਲ ਸਮਾਂ ਗਵਾਇ
ਬਿਨਾਂ ਭਜਨ ਸਮਾਂ ਹੋਇ ਖੋਟਾ
ਕੋਈ ਨਾ ਆ ਕੇ ਪੁਛਿ ਪੁਛਾਏ
ਮਦਾਰੀ ਘਰ ਜਿਵੇਂ ਬਾਂਦਰ ਸੱਜਿਆ
ਨੱਕ ਕੰਨ ਵਿਧਾਇ - ਸਿੰਗਾਰ ਕਰਾਇ
ਏ ਮਾਨਵ ਤੂੰ ਇਵਿ ਸਮਾਂ ਗਵਾਇ
ਦਿਨ ਢਲਿਆ ਗਵਾਚਾ ਜੋਬਨ
ਪਾਸ ਰਿਹਾ ਨਾ ਕਾਇ
ਭਜਨ ਬਿਨ ਵੇਲਾ ਵੀਰਾਨ ਹੋਇ ...⁵

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਮਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਜ਼ੁਲਮਾਂ, ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਭਾਰਤ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਦੂਰ, ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਵਸੇ ਦੇਸ਼ (ਸੂਰੀਨਾਮ) ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ, ਸੰਕਟ ਭਰਿਆ ਜੀਵਨ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ, ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦਿਆਂ, ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਇੰਮੀਗਰੈਂਟ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਗੀਤਾਂ ਅਤੇ ਭਜਨਾਂ ਨਾਲ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕਾਂ (ਇੰਮੀਗਰੈਂਟਸ) ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਨਿਸਚਤ ਕੀਤੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਈ ਅਤੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖਣ ਦੀ ਮਾਣ ਕਰਨ ਯੋਗ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ।

ਕਿਸ਼ੋਰ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲੋਕ ਗੀਤਕਾਰ ਅਤੇ ਗਵੱਈਏ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਬਲ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਬਣਾਈ। ਇਸਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਮਾਈਕਲ ਫਨ ਕੰਪਨ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਵੀ ਇੰਮੀਗਰੈਂਟਸ ਦੀਆਂ ਮਜ਼ਬੂਰੀਆਂ, ਦੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਗੀਤ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਕਿਸ਼ੋਰ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਕ ਨਜ਼ਮ ਵਿਚੋਂ ਵੰਨਗੀ ਵਜੋਂ ਸਤਰਾਂ ਪੇਸ਼ ਹਨ:

ਹੁਣ ਖਬਰਦਾਰ ਰਹੋ ਭਾਈ
ਤੇਰੀ ਬਿਗੜੀ ਬਾਤ ਬਨੇਗੀ
ਕਲਕੱਤੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਦ ਭਾਈ
ਲਏ ਉਤਾਰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਡੀਪੋ
ਕੀਤੀ ਬੜੀ ਰੁਸਵਾਈ
ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਕੱਟੇ ਸਮੁੰਦਰੀ
ਦਿਨ ਰਾਤ ਭਾਤ ਖਵਾਈ
'ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਨਗਰ' ਦਾ ਲਾਰਾ ਲਾ ਕੇ
ਸੂਰੀਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਪੁਚਾਈ
ਹੋਈ ਸਵੇਰ 'ਗੋਰੇ' ਨਾਮ ਬੁਲਾਇਆ
ਬਕਰਾ* ਨੇ ਬਾਤ ਸੁਣਾਈ
'ਪੰਜ ਸਾਲ ਕੰਟਰੈਕਟ ਕੱਟ ਦਿੱਤਾ
ਫਿਰ ਭਾਰਤ ਦਿਆਂਗੇ ਪੁਚਾਈ'
ਚੌਂਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਭਾਰਤੀ ਆਏ,
ਬਾਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਲੋਟਾਈ
1873 ਤੋਂ 1916 ਤੱਕ ਚੌਹਠ ਜਹਾਜ਼ਾਂ
ਕੀਤੀ ਢੋਆ ਢੁਆਈ।⁶

ਕਿਸ਼ੋਰ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਸ ਨਜ਼ਮ ਵਿਚ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦਰਜ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਮਾਈਕਲ ਫਨ ਕੰਪਨ ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਕਿਤਾਬ 'ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਕਵੀ' ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹੇਗਾ, ਉਹ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵੀ ਪੜ੍ਹ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।⁷ ਸਾਬਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕਿਸ਼ੋਰ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਲੇਖਕ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਸਚਾਈ ਦੀ ਝਲਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਰਚੇ ਗਏ ਸਮੁੱਚੇ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਸਾਹਿਤ ਵਿਚੋਂ ਇਸਨੂੰ ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵੰਨਗੀ ਵਜੋਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਇੱਕ ਲੋਕਗੀਤ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਸੂਰੀਨਾਮ ਉਸਾਰਿਆ
ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਸੂਰੀਨਾਮ ਉਸਾਰਿਆ
ਜਾਗੇ ਚੰਦਰਪਾਲ ਚੰਦਰਾਵਤੀ ਜਾਗੀ ਨਹੀਂ
ਜਾਗੇ ਚੰਦਰਪਾਲ ਚੰਦਰਾਵਤੀ ਜਾਗੀ ਨਹੀਂ

* ਗੋਰਾ ਹਾਕਮ

ਸਬਲ ਕਹੀ ਤੇ ਰੰਬਾ ਲੈ ਕੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਉਸਾਰਿਆ
ਨਾ ਮਿਲਿਆ ਸਾਨੂੰ ਸੋਨਾ - ਕੀਤਾ ਸੀ ਵਾਅਦਾ ਹਾਕਮਾਂ*

ਸੰਨ 1916 ਵਿਚ ਮਜ਼ਦੂਰ ਇਕਰਾਰਨਾਮਾ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੇ ਵੀ ਜਦ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਲੋਕ-ਕਵੀਆਂ, ਗਵੱਈਆਂ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਗੀਤ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ/ਜੋੜੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰਬਧ ਕੀਤਾ ਤੇ ਗਾਇਆ, ਜੋ ਅਜੇ ਤੱਕ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਤਿੱਥ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦਿਵਸ 'ਤੇ ਅਕਸਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੂਰੀਨਾਮ ਰੋਡੀਓ ਤੇ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਸਟੇਸ਼ਨਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਅਜਿਹੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਸਾਰਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸੂਰੀਨਾਮੀ-ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਵੀ

ਸੂਰੀਨਾਮੀ-ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਲੋਕ ਗੀਤਕਾਰਾਂ, ਭਜਨਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਰਵਾਇਤਾਂ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਪ੍ਰਵਚਨ, ਦੋਹੇ ਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵੀ ਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਹਿਮਾਨ ਖਾਨ

ਪੁਸਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਮੂਲ ਦੇ ਕਵੀਆਂ ਵਲੋਂ ਰਚੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਹਿਮਾਨ ਖਾਨ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਨ। 1. ਦੋਹਾ ਸ਼ਿਕਸ਼ਾਵਲੀ 2. ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼। ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਹਿਮਾਨ ਖਾਨ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਉਹ ਮੁਨਸ਼ੀ ਦਾ ਕਿੱਤਾ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਜਾ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਆਪਣੇ ਸੁਭਾ ਦੇ ਉਲਟ ਅਜਿਹੇ ਭਾਰੇ ਅਤੇ ਮਾੜੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਰਹਿਮਾਨ ਖਾਨ ਆਪਣੇ ਵਿਹਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਪੜ੍ਹਨੀ ਲਿਖਣੀ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਆਪ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਦਾ। ਉਸਦੀ ਛਪੀ ਪੁਸਤਕ 'ਦੋਹਾ ਸ਼ਿਕਸ਼ਾਵਲੀ' ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿਕ-ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਲਈ ਦੋਹਾ, ਚੌਪਾਈ, ਕੁੰਡਲੀਆਂ ਅਤੇ ਛੰਦ ਆਦਿ ਜੁਗਤਾਂ ਅਪਣਾਈਆਂ। ਉਸਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਕਾਲੋਨੀਅਲ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ, ਭਾਰਤੀਆਂ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ, ਸ਼ੁੱਧ ਆਚਰਣ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਜਿੱਥੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਭਰਪੂਰ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਉਥੇ ਵੇਲੇ ਦੀ ਨੀਦਰਲੈਂਡ/ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਮਹਾਰਾਣੀ ਜੂਲੀਆਨਾ ਦਾ ਗੁਣਗਾਣ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਉਹ

ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਿਮ ਏਕਤਾ ਤੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਵਰਨਣ ਕਰਦਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਦੋ ਜਾਤੀ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਆਈ - ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਿਮ ਕਹਾਈ
ਰਹੀ ਪ੍ਰੀਤ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਭਾਰੀ - ਜਿਵੇਂ ਦੋ ਬੰਧੂ ਇੱਕ ਮਾਤਾਰੀ °

ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਹਿਮਾਨ ਖਾਨ ਆਦਰਸ਼ ਅਧਿਆਪਕ ਸੀ, ਉਹ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਆਚਰਣ ਅਪਨਾਉਣ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਉਸਨੇ ਦੋਹਿ ਲਿਖੇ, ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋ:-

ਜੋ ਨੀਤੀ ਨਾਲ ਧੰਨ ਹਰੇ ਨਾ ਆਵੇ ਤੇਰੇ ਕਾਮ ।
ਮਹਾਂ ਪਾਪ ਸਿਰ ਤੇ ਧਰੇ ਮਰਿ ਨਰਕ ਵਿਚ ਧਾਮ ॥
ਕਰ ਮਦਦ ਦੁੱਖੀ ਦੀਨ ਦੀ ਈਸ਼ਵਰ ਤੇਰਾ ਸਹਾਇ ।
ਦੇਵੇ ਜਗ ਵਿਚ ਮਾਣ ਤੈਨੂੰ ਅੰਤ ਸਵਰਗ ਲੈ ਜਾਇ ॥¹⁰

ਕਵੀ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਮਿਥਿਹਾਸ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਤੇ ਜ਼ਾਲਮ ਰਾਜਨੀਤੀ ਤੋਂ ਵੀ ਜਾਣੂ ਹੈ ਕਿ ਹਿਟਲਰ ਨੇ ਕਿਵੇਂ ਅਭਿਮਾਨ ਵੱਸ ਲੋਕ ਮਰਵਾਏ ਪਰ ਫਿਰ ਆਪ ਵੀ ਮਿਟ ਗਿਆ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਨਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਮਾਣ ਨੇ ਹਿਨਾਕੁਸ਼ ਲੰਕੇਸ਼।
ਦੁਰਯੋਧਨ ਔਰ ਕੰਸ ਮਿਟ ਗਏ ਹਿਟਲਰ ਦੇਸ਼ ॥
ਕਰੋ ਭਲਾਈ ਸਭ ਸੰਗ ਦੇ ਕੇ ਧੰਨ ਔਰ ਦਾਨ ।
ਮਿਲੇ ਸੁਖ ਦੋਹੂੰ ਲੋਕ ਮੇ-ਸਾਖੀ ਹੈ ਰਹਿਮਾਨ ॥¹¹

ਕਵੀ ਰੱਬ ਦੀ ਉਪਮਾ ਇੱਕ ਛੰਦ ਵਿਚ ਕਰਦਾ ਹੈ :-
ਛੰਦ ਅਧਰ

ਈਸ਼ਵਰ ਜਗਦੀਸ਼ ਹੈ ਦੇਸ਼ ਸੇ ਛਤੀਸ ਹੈ,
ਦਾਸਨ ਦਾ ਸ਼ੀਸ਼ ਹੈ ਦੀਨਾ ਨਿਧਾਨ ਹੈ।
ਦੁਸ਼ਟ ਸੰਹਾਰ ਹੈ, ਅਹੰਕਾਰ ਛਾਰ ਹੈ,
ਸੇਵਕ ਕਾ ਉਧਾਰ ਹੈ - ਕਰੁਣਾ ਨਿਧਾਨ ਹੈ।
ਕ੍ਰੋਧੀ ਕੋ ਕਾਲ ਹੈ, ਨਿੰਦਕ ਕੋ ਜਾਲ ਹੈ,
ਗਿਆਨੀ ਕੋ ਢਾਲ ਹੈ - ਦਾਨੀ ਕੋ ਦਾਨ ਹੈ।
ਸਚਾ ਜੋ ਦਾਸ ਹੈ ਜੱਗ ਮੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੈ,
ਈਸ਼ਵਰ ਕੀ ਆਸ ਹੈ ਸਵਰਗ ਠਿਕਾਨ ਹੈ ॥

ਦੋਹਾ ਸ਼ਿਕਸ਼ਾਵਲੀ ਵਿਚ ਕਵੀ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੇ ਦਾਖਲੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

(ਸੂਰੀਨਾਮ ਡੱਚ-ਗੁਆਨਾ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਆਮਦ)

ਚੌਪਾਈ - ਇਹੀ ਸਾਲ ਤਾਰੀਖ ਮਹੀਨਾ/ਲਲਾਰੁਖ ਜਹਾਜ਼ ਨਵੀਨਾ ॥
ਚਾਰ ਸੌ ਆਠ ਲਏ ਨਰਨਾਰੀ। ਪਹੁੰਚੇ ਸ਼ਹਿਰ ਪਰਮਾਰੀ ॥
ਪ੍ਰਥਮ ਜਹਾਜ਼ ਏਥੇ ਆਇਓ। ਭਾਰਤ ਵਾਸੀ ਲਿਆਇ ਬਸਾਇਓ ॥
ਸਭ ਬਿਧਿ ਭੂਪਤ ਕੀ ਕਾਹਿ ਭਲਾਈ। ਦੁਖ ਮੁਸੀਬਤ 'ਚ ਰਹਿਓ
ਸਹਾਇ ॥
ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਉਹ ਸਦਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਨਹੀਂ ਬੁਰਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕਰਦੇ ॥
ਵਧੀ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਇੰਜ ਪ੍ਰੀਤੀ ਮਿਲ ਗਏ ਦਾਲ ਭਾਤ ਕੀ ਰੀਤੀ ॥¹²

ਇਉਂ ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਹਿਮਾਨ ਖਾਨ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਨ ਸੁਵੰਨਤਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਨੀਤੀ ਦੋਹਿਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਅਤੇ ਹਾਲੈਂਡ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਤੇ ਵੀ ਲੰਮੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। 31-1-1953 ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਪਾ ਕੇ ਉਹ ਹਾਲੈਂਡ ਵਿਚ ਆਏ ਤੂਫਾਨ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਇੱਕ ਲੰਮੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖ ਕੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਤੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਸੀਬਤਜ਼ਦਾ ਹੁਲਾਨ ਜਾਂ ਹਾਲੈਂਡ (ਨੀਦਰਲੈਂਡ) ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਹਮਦਰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਵਿਚ ਹੈ,¹³ ਇਸੇ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਸਦਕਾ ਕਾਫੀ ਨਾਮ ਕਮਾਇਆ। ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਮਕਬੂਲ ਹੋਇਆ ਤੇ ਸਰਕਾਰੇ ਦਰਬਾਰੇ ਵੀ ਮਾਣ ਸਨਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਹਿਮਾਨ ਖਾਨ ਨੇ ਜਦ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੀ ਮਹਾਰਾਣੀ ਤੋਂ ਸਨਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਉਲਾਰ ਤੇ ਉਪਭਾਵਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਹਾਰਾਣੀ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ : (ਨਜ਼ਮ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕਰਦਾ ਹੈ: ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਤੇਜ਼ਸਵੀ, ਧਰਮ-ਪਾਲਕ, ਪਰਮ-ਪਰਵੀਨ ਮਹਾਰਾਣੀ, ਕੁਵੀਨ ਜੂਲੀਆਨਾ ਜੀ ਸਾਹਿਬਾ ਬਹਾਦੁਰ ਕੋ ਹਾਰਦਿਕ ਕੋਟਿਸ)

ਧੰਨਵਾਦ ਵਾ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਪਦ ਮੇ
ਬਿਸਮਿਲਾ ਕਹਿਕਰ ਪ੍ਰਥਮ ਔਰ ਕਰ ਖਾਲਕ ਧਿਆਨ ॥
ਹੱਥ ਜੋੜ ਸਿਰ ਨਿਵਾ ਕੇ ਦੁਆ ਦੇਵੇ ਰਹਿਮਾਨ ॥
ਧਨ ਧਨ ਮਾਤਾ ਜਿਦਿ ਜਨਮਿ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰੀ ॥
ਧਨ ਪਿਤਾ ਧਨ ਦੇਸ਼ ਉਹ ਧਨ ਉਹ ਰਾਜ ਪਰਿਵਾਰ ॥
ਅਮੁਲ ਰਤਨ ਮਲਕਾ ਦਿਉ ਲੀਨੇ ਹਾਥ ਪਸਾਰ ॥
ਅਜਰ ਅਮਰ ਦੰਪਤੀ ਰਹਿ ਪ੍ਰਿੰਸ ਦੇਹ ਕਰਤਾਰ ॥
ਕੀਤਾ ਰੰਕ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਕੇ ਪਦ ਨਿਰਮਾਣ ॥
ਰੱਬ ਤੁਮਕੋ ਦੇਵੇ ਕਰੇ ਨਿਤ ਕਲਿਆਣ ॥
ਚੰਦਰ ਸੂਰਜ ਜਦ ਤਕ ਰਹੇ ਤਪੇ ਰਾਜ ਯੁਨਿਆਨ ॥
ਚਿਰੰਜੀਵ ਮਲਕਾ ਰਹੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੇ ਭਗਵਾਨ ॥¹⁴

ਰਹਿਮਾਨ ਖਾਨ ਨੇ ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀ। ਉਹ ਉਰਦੂ ਜ਼ਬਾਨ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮੌਲਵੀ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਵੀ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਿਮ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਜਹਾਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਇਕੱਠਿਆਂ ਸਫ਼ਰ ਤਹਿ ਕਰਕੇ ਆਏ ਭਾਰਤੀਆਂ ਚਾਹੇ ਉਹ ਵਖ ਵਖ ਧਰਮਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਨ, ਨੂੰ 'ਜਹਾਜ਼ੀ' ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਉਹ ਸੂਰੀਨਾਮ ਲੰਮਾ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਫ਼ਰ ਤਹਿ ਕਰਕੇ ਆਏ ਤਾਂ ਰਾਹ ਵਿਚ ਕਈ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੱਗ ਵੱਟ ਭਰਾ ਬਣੇ, ਕਈ ਭੈਣ ਭਰਾ ਬਣੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਰਿਸ਼ਤੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਨਿਭਾਏ।¹⁵

ਰਹਿਮਾਨ ਖਾਨ ਦੀਆਂ ਦੋਹਾ ਸ਼ਿਕਸ਼ਾਵਲੀ ਤੇ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਲਿਖਤੀ ਸਰਮਾਇਆ ਸਾਂਭਣ ਹਿਤ ਹੁਣ ਫਿਰ ਛਾਪੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।¹⁶

ਸੂਰੀਨਾਮੀ - ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਸਾਹਿਤ ਬਾਰੇ ਡੱਚ ਵਿਦਵਾਨ ਡਾ. ਥੀਓ ਦਮਸਤੇਖ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੂਰੀਨਾਮ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਸਾਹਿਤ ਕਵਿਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਵਿਧਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ। ਰਹਿਮਾਨ ਖਾਨ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਕਈ ਹੋਰ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਭਾਵੇਂ ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆਦਾਇਕ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਭਾਰਤੀ ਰੀਤੀ ਰਿਵਾਜ ਦੀ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਪੈਰਵੀ ਕਰਨੀ, ਤਿੱਥ-ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਉਣੇ, ਸ਼ਰਾਬਨੋਸ਼ੀ ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਆਚਰਣ ਅਪਨਾਉਣ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਿਆਦਾਇਕ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖਦੇ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈਆਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੂਰੀਨਾਮ-ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਮਰਦਾਂ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਨਾਚ ਗਾਣੇ ਦੀਆਂ ਮਹਿਫਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ, ਕਰੀਓਲੋਸ 'ਮਿਸਟਰੈੱਸ' ਰੱਖਦੇ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਰਸਾਲਿਆਂ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਛਪਦੀਆਂ ਸਨ।

ਰਿਨੀ ਸ਼ੈਤਿਅਮ

ਸੂਰੀਨਾਮ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਅਗਲਾ ਉਭਰਵਾਂ ਨਾਂਅ ਕਵੀ ਰਿਨੀ ਸ਼ੈਤਿਅਮ ਦਾ ਹੈ। ਉਹਦਾ ਅਸਲੀ ਨਾਂਅ ਸੁਰਜਨ ਪਰੋਹੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1975 ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਮੋਹਿਨੀ' ਪਾਰਾਮਾਰੀਥੋ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ। ਰਿਨੀ ਸ਼ੈਤਿਅਮ ਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਪ੍ਰੇਮ, ਚੰਗਾ ਅਚਾਰ ਆਚਰਣ ਰੱਖਣ ਬਾਰੇ ਨਜ਼ਮਾਂ ਲਿਖੀਆਂ।¹⁷ ਇਸਦੀਆਂ ਕਈ ਨਜ਼ਮਾਂ ਵਿਚ ਸੂਫੀ ਰੰਗ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਰਿਨੀ ਸ਼ੈਤਿਅਮ ਦਾ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਨਾ ਮੈਂ ਪਹਿਨਾ ਧੋਤੀ ਕੁੜਤਾ
ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਰੱਖਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਨਹੀਂ
ਨਾ ਮੈਂ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ
ਨਾ ਮੈਂ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਨਿੰਦਕ

ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹ ਨਾ ਦੇਵਾਂ
ਮੰਦਿਰ ਮਸਜਿਦ ਜਾਣ ਦਾ ਚਾਓ ਨਹੀਂ
ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਾਥ-ਸਾਥ
ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹਾਂ
ਮਾਨਵਤਾ ਦੀ ਬਾਤ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹਾਂ।¹⁸

ਇਹ ਨਜ਼ਮ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਵੀ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਪੂਰਵਜਾਂ ਦੇ (ਮੂਲ ਦੇਸ਼) ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹਿੰਦੀ ਨੂੰ ਪਰਚਾਰਨ ਤੇ ਸਿੱਖਣ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਵੀ ਹਾਮੀ ਹੈ। ਉਹ ਵੀ ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਹਿਮਾਨ ਖਾਨ ਵਾਂਗ ਸਰਬ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦਾ ਮੁਦਈ ਹੈ।

ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਮੁੱਖਬੰਦ ਵਿਚ ਏ.ਜੀ. ਅਸ਼ਰਫ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ : ਰਿਨੀ ਸ਼ੈਤਿਅਮ ਬਹੁਪੱਖੀ ਕਲਾਕਾਰ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਸੁਰਜਨ ਪਰੋਹੀ ਦੇ ਨਾਮ ਥੱਲੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬੁੱਤ ਅਤੇ ਕਲਾ-ਵਸਤੂਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਨਾਮ ਕਮਾਇਆ। ਉਸਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ 'ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੂਤ' ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਰਸਾਲੇ ਵਿਚ ਛਪੀਆਂ। ਉਹ ਚੰਗਾ ਗਾਇਕ ਤੇ ਅਭਿਨੇਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਕਲਮੀ ਨਾਮ ਰਿਨੀ ਸ਼ੈਤਿਅਮ ਰੱਖ ਕੇ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਛਪਵਾਈ। ਉਸਨੂੰ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇ ਏਕਤਾ, ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ, ਪ੍ਰੇਮ ਹਨ, ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜਾਗਰਤੀ ਲਿਆਉਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ।¹⁹

ਰਿਨੀ ਸ਼ੈਤਿਅਮ ਚਾਹੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਪਰ ਉਹ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਵੀ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦਾ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

ਬਿਖਰਾ ਹੈ ਜੀਵਨ ਮੇਰਾ, ਪਿਰੇ ਦੋ ਤੋ ਕੰਚਨ ਬਨ ਜਾਵੇ ।
ਭਾਰਤ ਮਾਂ ਦੀ ਗੋਦ ਛੋੜਿ, ਇਕ ਸਦੀ ਬੀਤ ਗਈ ।
ਭਾਰਤੀ ਤੋਂ ਸਰਨਾਮੀ ਬਣਿਆ, ਕਹਿੰਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਰੀ ।
ਧਰਮ ਜਾਤੀ ਦਾ ਝਗੜਾ ਛੱਡੋ, ਲੜੋ ਨਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ।
ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਆਇਆ ਹੀਰਾ ਮੋਤੀ, ਕੀਮਤ ਆਪਣੀ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ।
ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਬਿਤਾਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਹੁਣ ਫੰਧ ਫਾਂਸੀ ਦਾ ਖੁਲ੍ਹ ਗਿਆ ।

ਕਵੀ ਨੂੰ ਜਿਥੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਤੇ ਮਾਣ ਹੈ ਉਥੇ ਉਹ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਉਹਦਾ ਆਪਣਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਉਹ ਜੰਮਿਆ ਪਲਿਆ ਜਿਥੋਂ ਦਾ ਹੁਣ ਉਹ ਵਾਸੀ ਹੈ, ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਬਣਾਨਾ ਹੈ
ਮੌਤ ਆ ਜਾਵੇ ਤਦ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਬਲੀਦਾਨ ਹੋ ਜਾਣਾ।²⁰

ਰਿਨੀ ਸ਼ੈਤਿਅਮ ਦੀ ਰੂਹ ਸਰਲ ਹੈ, ਉਹਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਵਿਚ ਭਾਵੁਕਤਾ ਹੈ ਤੇ ਕਈ ਵੇਰਾਂ ਉਹ ਉਪਭਾਵੁਕ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਰਤ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਨੂੰ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ 'ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ' ਬਣਾਉਣਾ ਲੋਚਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਬੀਮਾਨਦਾਰੀ ਤੇ ਵਫਾ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਨਜ਼ਮਾਂ ਲਿਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਉਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਗਣਤੰਤਰ ਦਿਵਸ 26 ਜਨਵਰੀ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਰਵੀਵਾਰ ਛੱਬੀ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਸੁਬਹ,
ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ' ਕੱਠੇ ਹੋ ਲੋਕ ਮਨਾਉਂਦੇ...।²¹

ਉਹ ਲੋਕਤਾ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ, ਹਰ ਧਰਮ, ਰੰਗ ਨਸਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਰੰਜ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਨਸਲ, ਰੰਗ ਦੇ ਝਮੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਪਏ ਹਨ, ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਮਾਲੀ ਕੌਣ ਹੈ
ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਕ ਚਮਨ ਦੇ ਫੁੱਲ
ਨਾਮ ਬਹੁਤ
ਰੰਗ ਬਹੁਤ
ਇੱਕ ਮੁਰਝਾਇਆ - ਚਿੱਕੜ ਵਿਚ ਡਿੱਗਿਆ
ਦੂਸਰਾ ਮੰਦਿਰ ਵਿਚ - ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਚਰਨੀ ਚੜ੍ਹਿਆ
ਅਤੇ ਕਿੰਨੇ - ਗੰਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ
ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ
ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਵਿਚ
ਤੂਫਾਨਾਂ ਦਿਆਂ ਝਕੋਰਿਆਂ ਵਿਚ ਲਪੇਟੇ।²²

ਰਿਨੀ ਸ਼ੈਤਿਅਮ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਕਵੀਆਂ ਵਾਂਗ ਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ ਉੱਚਾ ਸੁੱਚਾ ਅਚਾਰ ਵਿਹਾਰ ਰੱਖਣ ਬਾਰੇ ਵੀ ਨਜ਼ਮਾਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਤਕਦੀਰ, ਧਨ, ਪੈਸਾ, ਸੰਭਲਕੇ ਚਲਣਾ, ਪਾਪ ਦਾ ਨਤੀਜਾ, ਇਨਸਾਨ ਬਣ, ਮਧਿਰਾ ਆਦਿ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਅਤੇ ਅਸੂਲ ਪ੍ਰਸਤ ਹੋਣ ਲਈ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਦੇਸ਼ ਪਿਆਰ, ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਿਮ ਏਕਤਾ, ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ, ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਸਾਲ, ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਉਤੇ ਵੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਵਿਚ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

1975 - ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਸਾਲ
ਜਾਂ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ
ਨਾਰੀ
ਨਾਰੀ ਤੋਂ ਨਰ
ਨਾਰੀ ਤੋਂ ਜੋਗੀ ਸੰਨਿਆਸੀ ਰਿਸ਼ੀ
ਨਾਰੀ ਤੋਂ ਰਾਮ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਦਇਆਨੰਦ, ਈਸਾ, ਮੁਹੰਮਦ
ਨਾਰੀ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਧਰਤੀ

ਨਾਰੀ ਹੈ ਵੇਦ, ਹੈ ਵੇਦ
ਨਾਰੀ²³

ਇਸ ਨਜ਼ਮ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਵੀ ਕੇਵਲ ਔਰਤ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਹੀ ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਸਗੋਂ ਉਹ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਰੀ ਜਣਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਆਦਮੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੀਰਾਂ, ਫਕੀਰਾਂ, ਜੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਗ੍ਰੰਥ 'ਵੇਦ' ਜਿਹੀ ਮਹਾਨ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਨਾਰੀ ਦੀ ਉਪਮਾ ਕਰਕੇ ਉਹਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦੀ ਚਰਮਸੀਮਾ ਤਕ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ।

ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਗਏ ਕਵੀ ਦੇ ਪੁਰਖੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਅੰਨ ਉਗਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਅਨਾਜ ਧੰਨ ਦੌਲਤ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਹਿੱਸਾ ਤਾਂ ਹਾਕਮ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਕਵੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਉੱਤੇ ਮਾਣ ਹੈ, ਉਹਦੀ ਨਜ਼ਮ 'ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ' ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਅੱਗੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:-

ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਿਸਾਨ,
ਤੇਰੇ ਹੱਥੀਂ ਤੀਰ ਕਮਾਨ।
ਤੂੰ ਹੀ ਇਸ ਚਮਨ ਦਾ ਮਾਲੀ
ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਕਿਸਾਨ।
ਜਿਵੇਂ ਚਾਹੇ ਇਹ ਧਰਤੀ ਵਾਹੇ,
ਆਪਣੇ ਬਾਜ਼ੂਆਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ,
ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਤੇ ਅਨਾਜ ਉਗਾਏ।
ਉੱਚਾ ਨੀਵਾਂ ਕਰੇ ਬਰਾਬਰ,
ਜਿਥੇ ਕਹੀ ਇੱਕ ਵਾਰ ਵਾਹੇ,
ਮਣਾਂ ਮੂੰਹੀ ਅਨਾਜ ਉਗ ਪੈਂਦਾ,
ਦੁਨੀਆਂ ਤਾਈਂ ਭਰ ਪੇਟ ਖਿਲਾਏ।
ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਤਾਕਤ ਤੂੰ ਹੈ,
ਤੂੰ ਹੀ ਜਵਾਨ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ,
ਤੂੰ ਹੀ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਮਾਲੀ।²⁴

ਰਿਨੀ ਸ਼ੈਤਿਅਮ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਰਲ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਭੋਲਾਪਨ ਅਤੇ ਮਾਸੂਮੀਅਤ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਸਾਦੀ ਪਰ ਮਿਹਨਤਕਸ਼ ਅਤੇ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਨਜ਼ਮ ਲਿਖ ਕੇ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਅਪਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣੂ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਜਿੱਥੇ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਦੇਸ਼ ਦਾ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸਾਨ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਕੇ ਉਹਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਉਹ ਰੁਮਾਂਸ ਨੂੰ ਵੀ

ਆਪਣੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਪ੍ਰਬਲ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਵਪਨ-ਸੁੰਦਰੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਖਾਹਸ਼ਮੰਦ ਹੈ, ਉਹਦੇ ਹੁਸਨ ਦਾ ਦੀਵਾਨਾ ਹੈ, ਰਿਨੀ ਸ਼ੈਤਿਅਮ ਆਪਣੀ 'ਮੋਹਿਨੀ' ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਵਖਿਆਨ ਕਰਦਿਆਂ ਮੁਹੱਬਤ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਦਾ ਪਰਗਟਾ ਕਰਦਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਹੁਸਨ ਪਰੀ ਤੇਰੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਗਵਾਚਾ ਦਿਲ
ਤੇਰੀ ਸੁੰਦਰ ਮੁਸਕਾਨ ਦਾ ਦੀਵਾਨਾ ਇਹ ਦਿਲ
ਤੜਪਦੀ ਮਚਲਦੀ ਅੰਦਰੋਂ ਜਵਾਲਾ
ਤੂੰ ਸ਼ਮ੍ਰਾਂ ਰੋਸ਼ਨ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਪਰਵਾਨਾ।
ਤੇਰਾ ਪਿਆਰ ਅਨੋਖਾ ਏ ਸਜਨੀ
ਅਕਸਰ ਤੇਰੀ ਯਾਦ ਏ ਸਤਾਉਂਦੀ
ਰਾਤ ਦੀ ਨੀਂਦ ਤੂੰ ਚੁਰਾ ਸਜਨੀ
ਤੇਰੀ ਮੁਸਕਾਨ ਮੰਦ ਇਹੀ ਦਰਸਾਉਂਦੀ।
ਹੋਠਾਂ ਤੇ ਲਾਲੀ ਕੰਨਾਂ 'ਚ ਵਾਲੀ
ਰੁਖਸਾਰਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪਾਗਲ ਕੀਤਾ
ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਕਾਜਲ ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਪਾਯਲ
ਲਗਦੀ ਤੂੰ ਰਾਮ ਦੀ ਸੁੰਦਰ ਸੀਤਾ।

ਸਜਣੀ ਦੇ ਰੂਪ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਉਸ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਵਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਉਸ ਨਾਲ ਬਿਤਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਐ ਦਿਲ ਵਾਲੇ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਬਣਾ ਕੇ
ਉਡਣ ਖਟੋਲੇ ਤੇ ਲੈ ਜਾਵਾਂਗਾ,
ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਨ ਦੀ ਤਮੰਨਾ ਸੰਗ ਤੇਰੇ ਰੱਖਦਾ
ਮਿੱਠੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨਾਲ ਰਾਤ ਸਜਾਵਾਂਗਾ।²⁵

ਇਉਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਵੀ ਯੋਰਪ ਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਘੁੰਮਿਆ ਫਿਰਿਆ ਹੈ ਤੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਦਾ। ਉਸਦੀਆਂ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ, ਮਿਥਿਹਾਸ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਾਸ ਹੈ, ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਉਡਣ ਖਟੋਲਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਉਹ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰੇਗਾ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਿਤਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਪਕੇਰੀ ਵਿਆਹ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਉਹ ਮੁੱਦਈ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਰਿਨੀ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ ਵਿਚ ਸੁੱਚੇ ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਰੰਗ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਉਹਦੇ ਅੰਦਰ ਸੂਫੀਆਨਾ ਪਿਆਰ ਦੀ ਤਰੰਗ ਉਠਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

ਨਾ ਮਾਰੋ ਨਾ ਮਾਰੋ ਸਖੀ-ਹਮੇ ਤੂੰ ਭਰ ਭਰ ਪਿਚਕਾਰੀ
ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਮੈਨੂੰ ਸਹੁਰੇ ਭੇਜਣ - ਸਖੀਆਂ ਖੂਬ ਸਤਾਵਣ
ਫਾਗੁਨ ਮਹੀਨੇ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗ - ਪਈਆਂ ਖੂਬ ਲਗਾਵਣ
ਦੇਖ ਨਣਦੋਈ ਸਾਨੂੰ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਮਾਰੇ ਸੰਕਾਰੀ ।
ਇਸ ਨਜ਼ਮ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :
ਪੇਕਿਆਂ ਵੰਨੀ ਜਦ ਜਾਈਏ - ਚੂੜੀਆਂ ਦੇ ਦਾਗ ਕਿੰਜ ਛੁਪਾਈਏ
ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਦਾ ਖੇਲ ਤਮਾਸ਼ਾ - ਅਸੀਂ ਬਾਪ ਸਾਹਵੇਂ ਸ਼ਰਮਾਈਏ
ਨਾਥ ਮੈਨੂੰ ਮਾਫ ਕਰੋ - ਤੂੰ ਤੂੰ ਹੈਂ ਮੁਕੰਦ ਮੁਰਾਰੀ ੧੬

ਹੌਲੀ (ਫਾਗੁਨ) ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਕਵੀ ਵਾਸਤੇ ਅਤਿ ਰੁਮਾਂਟਿਕ ਹੈ, ਇਸ ਸਮੇਂ ਜਿਥੇ ਉਸ ਵਿਚ ਸੂਫੀ ਰੁਮਾਂਸ ਭਰਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਜਦ ਉਹ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਵਿਚ ਰੰਗ ਬਿਖਰੇ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਰਾਧਾ ਤੇ ਸਖੀਆਂ ਦਾ ਹੌਲੀ ਖੇਡਣਾ ਯਾਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

ਲਾਲ ਲਾਲ ਲਾਲ, ਖੇਲੇ ਅਤਰ ਗੁਲਾਲ, ਸਾਡਾ ਨੰਦ ਲਾਲ
ਆਇਆ ਫਾਗੁਨ ਮਹੀਨਾ
ਸੁਣ ਰਾਧਾ ਹੁਸੀਨਾ
ਦਿਲ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਛੀਨਾ
ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਗਯਾ ਜੀਨਾ
ਬੀਗਾ ਛੋੜ ਕਰ ਕਿਥੇ ਜਾਓਗੇ
ਹੁਣ ਭੇਤ ਕਿੰਜ ਛਿਪਾਓਗੇ - ਆਇਆ ਨਵਾਂ ਸਾਲ ।
ਬੀਗੀ ਚੁਨਰੀ ਹੈ ਮੇਰੀ
ਕਿਵੇਂ ਪਹਿਨਾ ਮੈਂ ਸਾੜੀ
ਖਰੀਦੋ ਨਵੀਂ ਹੁਣ ਦੀ ਵਾਰੀ
ਮਾਰੋ ਭਰ ਭਰ ਪਿਚਕਾਰੀ
ਜਦ ਛੋੜੋਗੇ ਤਦ ਮਜ਼ਾ ਪਾਓਗੇ
ਹੋਣ ਭੇਤ ਕਿੰਜ ਛਿਪਾਓਗੇ - ਆਇਆ ਨਵਾਂ ਸਾਲ ੧੭

ਇਉਂ ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਰਿਨੀ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਵਖ ਵਖ ਰੰਗ ਹਨ, ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਪੱਖੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਕਾਲੋਨੀ ਕਾਲ, ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ, ਨਾਰੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਉਹਦੀ ਸਾਖਰਤਾ ਤੇ ਮਹਾਨਤਾ, ਧਰਮ, ਤੱਥ-ਤਿਉਹਾਰ, ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ, ਦੇਸ਼ ਪਿਆਰ ਤੇ ਉੱਚੇ ਆਚਾਰ ਵਿਚਾਰ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਨਜ਼ਮਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੇ ਕਾਵਿ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਅ

ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਵੀ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰੰਗ ਘੁਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹ 'ਮੋਹਿਨੀ' ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਪਰਿਚਯ ਦੇਂਦਾ ਹੈ :-

ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੂੰ ਘੁਮੰਡ ਕਰ
ਦੇਸ਼ ਜਾਤੀ ਔਰ ਧਰਮ ਪਰ ੧੮

ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਸੰਕੀਰਣ ਸੋਚ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੈ। ਉਹ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਤੇ ਧਰਤੀਆਂ ਦੇ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ :-

ਮਾਨਵ ਬਣ,
ਤੂੰ ਸਰਨਾਮੀ ਹੈਂ
ਉਹ ਅਮਰੀਕੀ ਹੈਂ
ਲੇਕਿਨ ਮੈਂ ਮਾਨਵ ਹਾਂ
ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਲੋਕ
ਮਾਨਵ ਬਣ ਜਾਣ ਤਾਂ
ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੇ
ਕੋਈ ਪਾਪ ਨਾ ਹੋਵੇ..... ੧੯

ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨਨ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵਾਚੀਏ ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ ਉਸਾਰਨ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਔਰਤ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਵੀ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗੀਤੀ ਰਿਵਾਜਾਂ ਅਤੇ ਰਸਮਾਂ ਉਤੇ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਗੀਤਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਮਾਹੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਵਿਚ ਬਿਰਹਾਮਈ ਲੋਕ ਗੀਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਬੀਰਬਲ ਅਕਬਰ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵੀ ਔਰਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਮਾਈਕਲ ਫਨ ਕੰਪਨ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮਨਦੋਤਰੀ ਸੁਖਦਈ ਦਾ ਨਾਮ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਨਣਯੋਗ ਹੈ।^{੧੦} ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੇ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਚਾਹੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਹ ਭਾਵੇਂ ਮੂੰਹੋਂ ਮੂੰਹ ਅੱਗੇ ਚਲਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਸਤਰੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਸ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਾਣਯੋਗ ਹਿੱਸਾ ਹੈ।

ਚਿਤਰਾ ਗਜ਼ਾਦੀਨ

ਚਿਤਰਾ ਗਜ਼ਾਦੀਨ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਕਵਿਤਰੀ ਹੈ, ਉਹ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਜੰਮੀ ਪਲੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਨੇ ਮਰਦ ਕਵੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਹ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨੂੰ ਜਾਣਦੀ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਬਿਰਹਾ ਨੂੰ

ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਯਾਦਾਂ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਬੈਠੀ ਜਿਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਕਲਮ ਡੁਬੋ ਕੇ ਹੁਸੀਨ ਨਜ਼ਮਾਂ ਲਿਖਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਮਾਣਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਹੋਰ ਕਵੀਆਂ ਵਾਂਗ ਦੇਸ਼ ਪ੍ਰੇਮ ਬਾਰੇ ਨਜ਼ਮਾਂ ਲਿਖਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸੂਰੀਨਾਮ-ਹਿੰਦੁਸਤਾਨਨ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਧੀਅ ਚਿਤਰਾਗਯਾਦੀਨ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੈ। ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਟਿਆਰ ਵਾਂਗ ਜਦ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਵਿਚ ਵੇਖਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸ਼ਰਮਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲਾਜ਼ ਸ਼ਰਮ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨੂੰ ਕਵਿਤਰੀ ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ:-

ਸੌ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਤੈਨੂੰ ਵੇਖਿਆ
ਮੇਰੇ ਖੂਨ ਵਿਚ ਗਮ ਰਲਿਆ
ਪ੍ਰਵਾਹ ਹੋਇਆ
ਚਿਹਰਾ ਲਾਲ
ਨਾ ਪਹਿਚਾਣ ਸਕੀ ਤੈਨੂੰ
ਸ਼ਰਮਾਉਂਦੀ ਰਹੀ
ਚਿਹਰਾ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰਕੇ
ਖਾਮੋਸ਼ ਪਈ ਸੋਚਾਂ,
ਤੈਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਵਾਂ
ਸੌ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਖੜੀ ਜਦ
ਫਰਕ ਇਕ ਦਮ ਮਿਟ ਗਿਆ
ਯਾਦ ਮੇਰੀ ਝੰਕਾਰ ਬਣੀ
ਦੂਰ ਸੁਣੀਵੇ
ਅੱਜ ਤੈਨੂੰ ਨਾ ਪਹਿਚਾਣ ਸਕੀ।³¹

ਚਿਤਰਾ ਗਜ਼ਾਦੀਨ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ 21 ਜੂਨ ਸੰਨ 1954 ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਈ। 18 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਹ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਰੋਟਰਡਮ ਵਿਚ ਅਗਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆ ਗਈ। ਸੰਨ 1977 ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਅਸਮਾਨ ਤੱਕ' ਛਪਿਆ। ਫਿਰ ਸੰਨ 1983 ਵਿਚ 'ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੂਰਜ ਰੁੜ੍ਹ ਗਿਆ' ਅਤੇ ਅਪ੍ਰੈਲ 1984 ਵਿਚ 'ਕਬ ਕੇ ਯਾਦ' ਕਾਵਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਪੀਆਂ। ਚਿਤਰਾ ਨੇ ਹਿੰਦੀ ਸਰਨਾਮੀ ਵਿਚ ਨਜ਼ਮਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਡੱਚ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚ ਤਰਜੁਮਾ ਵੀ ਆਪ ਹੀ ਕੀਤਾ। ਚਿਤਰਾ ਹੁਣ ਚਾਹੇ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਸੂਰੀਨਾਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੁਲਦੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਉਥੇ ਵਿਚਰਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨਾਲ ਜਦ ਉਹ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਇਹਨਾਂ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ 'ਰਹਿਤਲ ਵੈਖ' ਨਜ਼ਮ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :-

ਮਾ ਕਹੇ
ਰਹਿਤਲ ਵੈਖ ਚਲੀਏ
ਭੁੱਲ ਗਈ ਸਾਂ ਮੈਂ
ਉੱਥੇ ਕੌਣ ਹੈ ਰਹਿੰਦਾ ਜਾਂ
ਇਕ ਸਰਸਰੀ ਰਸਮ ਕਾਰਨ
ਮਿਲਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਮਾਂ,
ਮੈਨੂੰ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ
ਇਹੀ ਸੋਚ ਕੇ
ਕੀ ਪਤਾ ਫਿਰ ਕਦ ਏਥੇ ਆਉਣਾ ਹੋਵੇ।
ਅਸੀਂ ਸ਼ਹਿਰ ਗਲੀ ਤੁਰੀਆਂ
ਤਾਂਗਾ ਕੀਤਾ
ਕੋਚਵਾਨ ਗੁੱਸਾ ਕੀਤਾ
ਭਾਨ ਜੋ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਸੀ
ਦੁਕਾਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਬੰਦ
ਨਾ ਖਰੀਦ ਸਕੀਆਂ ਮਿਠਾਈ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ।
ਸਫੈਦ ਸ਼ਿੰਗਾਰੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ
ਤੁਰਦੀਆਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ
ਧੁੱਪ ਸਹਿੰਦੀਆਂ
ਪਛਾਣਿਆ ਮਾਂ ਨੇ
ਰੁੱਖਾਂ ਪਿਛੇ ਇੱਕ ਅਣਲਿੱਪਿਆ ਘਰ
ਨਾਰੀਅਲ ਦੇ ਰੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਘਿਰਿਆ ।
ਕੁੱਤਾ ਭੌਂਕਦਾ ਦੌੜਿਆ ਸਾਡੇ ਵੱਲ
ਬਹੂ ਆਈ ਬੂਹਿਓਂ ਬਾਹਰ ਬੋਲੀ
'ਮਾਂ (ਸੱਸ) ਹੁਣੇ ਹੀ ਬਜ਼ਾਰ ਗਈ,
ਉਹ ਆਵੇਗੀ ਛੇਤੀ ਵਾਪਸ' ਕਹਿੰਦੀ
ਦੋ ਕੁਰਸੀਆਂ ਅੰਬ ਦੇ ਰੁੱਖ ਹੇਠਾਂ ਡਾਹੀਆਂ
ਨਾਰੀਅਲ ਤੋੜੇ - ਪਾਣੀ ਦੇ ਗਲਾਸ ਭਰ ਲਿਆਈ ।
ਮੈਂ ਨਾਰੀਅਲ ਪਾਣੀ ਪੀਂਦੀ ਪਈ ਸਾਂ
ਜਿਵੇਂ ਪੁਛਦੇ ਸਭ ਲੋਕ ਰਸਮੀ - ਹਾਲੈਂਡ ਦਾ ਹਾਲ ਚਾਲ
ਉਵੇਂ ਦਿੱਤਾ ਅਸੀਂ ਜਵਾਬ ਰਸਮੀ - ਸਭ ਹੈ ਠੀਕ ਠਾਕ
ਮੈਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵੇਖਦੀ ਪੁਛਿਆ
ਕਦੋਂ ਕਰੇਂਗੀ ਵਿਆਹ ਕੁੜੀਏ ?³²

ਰਹਿਤਲ (ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਜਾਂ ਰਸਮਾਂ ਰਿਵਾਜ) 'ਵੈਖ' ਡੱਚ ਲਫਜ਼ ਭਾਵ ਰਸਤਾ, ਸੌ ਰਸਮਾਂ ਵਲ ਜਾਂਦਾ ਰਸਤਾ ਨਜ਼ਮ ਲਿਖ ਕੇ ਕਵਿਤਰੀ ਨੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦਿਆਂ, ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਦੌੜ ਕੇ ਆਉਣਾ, ਘਰ ਦੀ ਬਹੂ ਦਾ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਦਹਿਲੀਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਆਉਣਾ, ਅੰਬ ਦੇ ਰੁੱਖ ਹੇਠਾਂ ਕੁਰਸੀਆਂ ਡਾਹੁਣਾ, ਆਓ ਭਗਤ ਕਰਨੀ, ਰਸਮੀ ਹਾਲ ਚਾਲ ਪੁਛਣਾ ਤੇ ਫਿਰ ਮੁਟਿਆਰ ਅਣਵਿਆਹੀ ਕੁੜੀ ਵਲ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹਦੇ ਵਿਆਹ ਬਾਰੇ ਰਸਮੀ ਫਿਕਰਮੰਦ ਹੋ ਕੇ ਪੁੱਛਣਾ, ਪੰਜਾਬ ਜਾਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਰ ਘਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੂਰੀਨਾਮ-ਹਿੰਦੋਸਤਾਨਨ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਵੰਨਗੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਚਿਤਰਾ ਗਜ਼ਾਦੀਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਤੋਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਅਜਿਹੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਤੇ ਵਿਅੰਗ ਵੀ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਸ ਨਜ਼ਮ ਦਾ ਨਾਂਅ ਹੀ ਵਿਅੰਗਮਈ ਹੈ।

ਚਿਤਰਾ ਗਜ਼ਾਦੀਨ ਆਪਣੇ ਤੋਂ 'ਪਹਿਲਾਂ' ਵਾਲੇ ਕਵੀਆਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਵਿਚ ਚਾਹੇ ਕਾਲੋਨੀ ਕਾਲ ਦੇ ਅੰਧਕਾਰ ਭਰੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਸੂਰੀਨਾਮ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਨਿਵੇਕਲੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਲਿਖਦੀ ਹੈ :-

ਦੇਸ਼ - ਤੇਰੇ ਬਾਰੇ ਨਾ ਹੁਣ ਸੋਚਾਂ
 ਤੇਰੇ ਖਿਆਲਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਮੈਂ
 ਤੂੰ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਦੇ ਭੰਵਰ ਵਿਚ ਗੁੰਮਿਆ,
 ਜਦ ਕਦੀ ਦੇਂਦਾ ਦਸਤਕ-
 ਤੇਰਾ ਪਿਆਰ,
 ਬਿਨਾਂ ਝਿਜਕ ਮੈਂ ਖੋਲ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰ
 ਖਲੋਤਾ ਤੱਕਾਂ ਤੈਨੂੰ ਬਾਹਰ
 ਤੇਰੇ ਬਾਰੇ ਹਰਦਮ ਸੋਚਦੀ
 ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰਾ ਸਭ ਤੋਂ ਗਹਿਰਾ ਵਿਚਾਰ-ਮੇਰਾ ਪਿਆਰ।³³

ਚਿਤਰਾ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਲਿਖਣ ਢੰਗ ਵਿਚ ਨਵੀਨਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਨਜ਼ਮ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ ਭਾਰੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਲਮ, ਉਸਦੇ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਭਾਵਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸ਼ਨਾਖ਼ਤ ਜਾਂ ਆਪੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਸੂਰੀਨਾਮ ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਮਨਭਾਉਂਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਖਰੇਵੇਂ ਅਤੇ ਪਛਾਣ ਬਾਰੇ ਨਜ਼ਮਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਖ ਵਖ ਸਭਿਆਚਾਰ ਸਮੇਟੀ ਬੈਠੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਵਾਸੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਚਿਤਰਾ ਗਜ਼ਾਦੀਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਨਾਖ਼ਤ ਨੂੰ ਜਾਂ ਇਸ

ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਵੀ ਵਖਰੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਚਿਤਰਾ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸੂਰੀਨਾਮ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀਆਂ ਦੀ ਤੀਜੀ ਜਾਂ ਚੌਥੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਾਲ ਹੈ, ਇਸੇ ਲਈ ਉਹਦੀ ਸਰਨਾਮੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਡੱਚ ਲਫਜ਼ ਵੀ ਰਲ ਗਏ ਹਨ - ਇਹ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਰਲਣਾ ਕੁਝ ਦਹਾਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਵਸੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ (ਭਾਰਤੀਆਂ) ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸ਼ਨਾਖ਼ਤ ਲਫਜ਼ ਨੂੰ ਉਹ ਇਦੋਂਤਿਤਾਇਤ (Indentiteit - ਡੱਚ ਲਫਜ਼) ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਬਾਰੇ ਨਜ਼ਮ ਲਿਖਦੀ ਹੈ :

ਇਕ ਚਿਹਰਾ
 ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ
 ਇਕ ਚਿਹਰਾ
 ਨਾ ਮੈਂ ਨਾ ਤੂੰ
 ਨਾ ਤੂੰ ਨਾ ਮੈਂ
 ਜਿਵੇਂ ਰੁੱਖ ਦੇ ਥੱਲੇ
 ਟੁੱਟੇ ਪੱਤੇ
 ਹਵਾ ਭਜਾਵੇ ਏਧਰ ਉਧਰ
 ਅੱਜ ਮੈਂ ਅਨਜਾਣ
 ਕਰ ਲਵਾਂਗੀ ਪਹਿਚਾਣ
 ਟੁੱਟਿਆ ਕਈ ਵੇਰਾਂ ਦਿਲ
 ਵਜੂਦ ਵਿਚ ਵਹਿੰਦੇ ਦੁਖ
 ਕੌਣ ਮੇਰਾ - ਮੈਂ ਕੌਣ
 ਜਾਣਦੀ ਨਾ - ਆ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲ
 ਇਕ ਚਿਹਰਾ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ
 ਇਕ ਚਿਹਰਾ
 ਨਾ ਮੈਂ ਨਾ ਤੂੰ
 ਨਾ ਤੂੰ ਨਾ ਮੈਂ।³⁴

ਇਉਂ ਚਿਤਰਾਗਜ਼ਾਦੀਨ ਨੇ ਵਖਰੀ ਕਾਵਿ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਵੰਨ ਸੁਵੰਨੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਕਰਕੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਕਵੀਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਓੜਨੀ (ਦੁੱਪਟਾ), ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਮਹਿਕ, ਸਰਘੀ ਵੇਲਾ, ਵਰਖਾ, ਪਿਆਰ, ਇੱਛਾ, ਕਬ ਕੇ ਯਾਦ ਆਦਿ ਨਜ਼ਮਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਦੁਖ ਸੁਖ, ਪ੍ਰੇਮ, ਵਿਦਾਇਗੀ, ਕੁਦਰਤ ਆਦਿ ਨੂੰ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ/ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਿਆਰ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦੀ ਹੈ :-

ਪ੍ਰੇਮ - ਮਨ ਦੇ ਹਰ ਕੋਨੇ ਵਿਚ
 ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਪਹਿਨਾਵੇ...।³⁵

ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਨਜ਼ਮ ਰਸਤਾ ਵਿਚ ਲਿਖਦੀ ਹੈ :-

ਜਾਣਦੇ ਜਦ ਅਸੀਂ
ਰਾਹ ਉਹ ਜਿਹੜੇ
ਜਿੱਥੇ ਅਸੀਂ ਇਕੱਠੇ ਤੁਰੇ
ਖੁਸ਼ੀਆਂ, ਤਸੱਲੀ ਦਿਲ ਵਿਚ ਭਰਕੇ
ਅਹਿਸਾਸ ਸ਼ਾਇਦ ਹੋਇਆ ਮੈਨੂੰ
ਗਲੀਆਂ ਕਿਉਂ ਲਗਣ ਸੁੰਵੀਆਂ
ਖਾਲੀ ਖਾਲੀ
ਜਦ ਹਰ ਦਿਨ ਸਾਲ ਬਣ ਲੰਘਦੇ।³⁶

ਚਿਤਰਾ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਤਕ ਰਸਤੇ ਉਤੇ ਤੁਰਦਿਆਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਵਖ ਵਖ ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਰਨਣ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਓੜਨੀ (ਦੁੱਪਟਾ) ਨਜ਼ਮ ਵਿਚ ਲਿਖਦੀ ਹੈ:-

ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਗਲ ਬਾਹਵਾਂ ਪਾਵਾਂ
ਜੱਫੀ ਪਾ ਕੇ
ਘੁੰਗਟ ਚੁਕ ਕੇ
ਚਿਹਰਾ ਛੋਹਵਾਂ
ਕਹਾਣੀ ਬੀਤ ਚੁੱਕੀ ।
ਫਿਰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਆਪਣਾ ਆਪ
ਖੁਸ਼ੀ ਅਚਾਨਕ ਫੇਰਾ ਪਾਇਆ
ਮੁੜ ਜਾ ਅੜੀਏ,
ਲੰਮੀ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ੀ ਪਿਛੋਂ
ਤੂੰ ਆਈ - ਅੱਜ ਫਿਰ ਮੈਂ
ਉਸ ਗਲ ਬਾਹਵਾਂ ਪਾਉਣੀਆਂ ਚਾਹਾਂ
ਉਹਦਾ ਚਿਹਰਾ ਛੋਹਣਾ ਚਾਹਵਾਂ।³⁷

ਚਿਤਰਾ ਨੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੇ ਮਿਲਣ ਸਮੇਂ ਵਾਲੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਰੁਮਾਂਟਿਕ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਦ ਉਹਨੂੰ ਅਚਾਨਕ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਸ਼ਾਇਦ ਮਹਿਬੂਬ ਦੇ ਅਚਾਨਕ ਮਿਲਣ ਉਤੇ, ਉਹਦੀਆਂ ਬੀਤ ਚੁਕੀਆਂ ਘੜੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਦੇ ਪੰਝੂੜੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਉਸ ਕੋਲ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਜਿਊਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਖੁਸ਼ੀ ਭਰੇ ਪਲ ਹਰ ਵੇਲੇ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ। ਕਈ ਵਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਇਕੱਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਹਰ ਪਾਸੇ ਸੰਨਾਟਾ ਤੇ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ੀ। ਚਿਤਰਾ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਪਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਬੁਣਤਰ ਵਿਚ ਸੁਖ

ਦੁਖ ਉਣੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਇਸੇ ਲਈ ਕਵਿਤਰੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :-

ਕਬ ਕੇ ਯਾਦ
ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਅੱਖਾਂ ਵੇਖਣ
ਧੁਆਂਖੀ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ
ਇਛਾਵਾਂ ਕੂਚ ਕੀਤਾ ਦਿਲ 'ਚੋਂ
ਨਾ ਹੁਣ ਕੋਈ ਦੁਖ ਸਤਾਵੇ
ਹਰ ਪਾਸੇ ਸੰਨ੍ਹਾਟਾ ਬੋਲੇ
ਪੁਰਾਣਾ ਸੁਪਨਾ ਆਣ ਜਗਾਵੇ
ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਉਜਿਆਰੀ ਯਾਦ
ਦਿਨ ਵਾਂਗ ਜਗਦੀ
ਦਿਲ ਨੂੰ ਪਈ ਨਪੀੜੇ
ਕਿਹੜੀ ਯਾਦ - ਕਿਸਨੂੰ ਯਾਦ³⁸

ਚਿਤਰਾ ਗਜ਼ਾਦੀਨ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਦੁਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੰਨ੍ਹਾਟਾ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਮਹਿਬੂਬ ਮਿਲਣ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਵੀ ਹਾਸਲ ਹੋਈ, ਦੇਸ਼ ਪਿਆਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਵੀ ਵੱਖਰਾ ਹੈ। ਉਸਦੀਆਂ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚਲੇ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਚੱਜੇ ਨਿਭਾਅ ਕਰਕੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ-ਹਿੰਦੋਸਤਾਨਨ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਉਤਸ਼ਾਹਜਨਕ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਮਾਰਟਿਨ ਲਫ਼ਮਣ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ

ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਸੂਰੀਨਾਮੀ-ਹਿੰਦੋਸਤਾਨਨ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਜਾਣਿਆ ਪਛਾਣਿਆ ਹਸਤਾਖਰ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜਿਥੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ-ਹਿੰਦੋਸਤਾਨਨ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਬਣਾਇਆ, ਉਥੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਂ ਨਿਸਚਿਤ ਕਰਵਾਈ ਹੈ। ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਕਵਾਟਾ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਮਾਰਟਿਨ ਲਫ਼ਮਣ ਨੇ ਆਪਣਾ ਕਲਮੀ ਨਾਂ ਅ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਰੱਖਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਕਰਦਾ ਉਹ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੂਰੀਨਾਮ ਨੂੰ ਉਸਾਰਨ ਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਉਹਦੇ ਪੁਰਖੇ ਹਨ, ਜੋ ਭਾਰਤ ਛੱਡ ਕੇ ਏਥੇ ਆਏ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਦੇ ਗੁਲਾਮਾਂ ਵਰਗੀ ਜ਼ੋਖਮ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਊਂਦੇ, ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਹੀ ਸਵਰਗਵਾਸ ਹੋਏ। ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਡੱਚ ਹਾਕਮ ਜਾਂ ਹੋਰ ਨਸਲਵਾਦੀ ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਔਲਾਦ ਨੂੰ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਇਹ ਦੇਸ਼ ਛੱਡ ਦੇਣ। ਪਰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਜੰਮੇ ਪਲੇ ਪੜ੍ਹੇ ਮਾਰਟਿਨ ਲਫ਼ਮਣ ਨੇ ਰੋਸ ਵਜੋਂ ਆਪਣਾ ਉਪਨਾਮ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਰੱਖਿਆ, 'ਸ਼੍ਰੀ' ਭਾਵ (ਮਾਣਯੋਗ) ਨਿਵਾਸੀ ਭਾਵ 'ਨਾਗਰਿਕ' - ਸੂਰੀਨਾਮ ਦਾ ਮਾਣਯੋਗ ਨਾਗਰਿਕ ਉਸਦੇ ਉਪਨਾਮ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤੇ ਹੋਰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ

ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਆਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜੱਦੀ ਪੁਸ਼ਤੀ ਅਧਿਕਾਰ ਵੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੀ ਉਥੋਂ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕ ਹਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ਤਕ ਚੌਥੀ ਪੰਜਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲੈ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।³⁹

ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਦੀਆਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਛੇ ਕਾਵਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਪ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਉਸਨੇ ਲੰਮੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਜੋ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਲਿਖੀਆਂ ਅਤੇ ਛਪੀਆਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵੀ 'ਕਤਰਨ' ਨਾਂਅ ਹੇਠ ਛਪੇ ਹਨ।⁴⁰

ਪਾਤਰਜ਼ ਓਬਲਾਟਨ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ : ਉਹ ਇਕ ਜੋਸ਼ੀਲਾ ਕਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਧਾਰ ਵਰਗੇ ਤਿੱਖੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਹ ਝਗੜਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹਾਮੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ ਵਾਕਾਂ ਨਾਲ ਵਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਸਚਾਈਆਂ ਜਿਵੇਂ ਪਿਆਰ, ਖੁਸ਼ੀ, ਦੁੱਖ, ਮੌਤ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਲਿਖੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਵਿਚ ਉਹਦੇ ਖਿਆਲ ਫੁਹਾਰੇ ਵਾਂਗ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਨਿਕਲੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਜ਼ੁਬਾਨ ਦੋਂਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਲਈ ਹਾਂ ਪੱਖੀ ਵਿਚਾਰ ਰਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।⁴¹

ਪਾਤਰਜ਼ ਓਬਲਾਟਨ ਨੇ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸਹੀ ਨਤੀਜਾ ਕੱਢਿਆ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਉਹਦੀ ਰਚਨਾ ਸਚਮੁਚ ਜੋਸ਼ ਭਰਪੂਰ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਉਹਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚਲੀ ਪੀੜ ਸਮਰਥਾਵਾਨ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਇਨਸਾਨੀ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਦਰਦ ਨਸਲਵਾਦ ਅਤੇ ਭੇਤ ਭਾਵ ਵਿਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਦੁਖਦਾਈ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਉਹਦੀ ਨਜ਼ਮ ਪੇਸ਼ ਹੈ :-

ਇਕ ਦੂਣੀ
ਇਕ ਦੂਣੀ - ਦੁਖ ਵਾਸਤੇ
ਕਿੰਨੀ
ਕਿੰਨੀ ਨਫ਼ਰਤ ਮਿਲੀ
ਦਸ
ਦਸ ਰੁਪਏ ਦੀ ਨਫ਼ਰਤ।⁴²

ਇਸ ਨਜ਼ਮ ਵਿਚ ਉਹ ਵਿਰੋਧੀ ਜ਼ਾਲਮ ਨਸਲਵਾਦੀ ਧਿਰ ਤੇ ਕਰੜਾ ਵਾਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆਂ ਵਿਅੰਗ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਤੇ ਫਿਰ ਦੂਣੀ ਹੋ ਗਈ, ਜਦ 'ਦੁਖ' ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ। ਕਿੰਨੀ- 'ਕਿੰਨੀ ਨਫ਼ਰਤ ਮਿਲੀ' - ਸਵਾਲ ਪਾਇਆ - 'ਦਸ' ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦਸ ਦਾ ਹਿੰਦੁਸਾ ਦੇ ਕੇ ਨਫ਼ਰਤ ਨੂੰ ਦਸ ਗੁਣਾਂ ਕਰ ਦੋਂਦਾ ਹੈ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੇ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਿਆਂ ਕਾਲੋਨੀ ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਵਾਬਸਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਰਾਬਤਾ ਕਾਇਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਦੇ ਪੁਰਖੇ ਹੋਰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਤੋਂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ, ਉਹਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਇਵਜ਼ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਮਿਲਦਾ ਉਹਦੀ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਕਵੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

ਜ਼ਾਲਮ ਰਾਖ਼ਸ਼ਸ਼
ਸੁਰਮਈ ਅਕਾਸ਼ ਹੈ ਜਦ ਅਜੇ
ਖੇਡਣ ਦੀ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ
ਕਾਹਵੇ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ
ਸੁੱਕੀ ਡਬਲਰੋਟੀ ਦੋਂਦੇ
ਭਿਉਂ ਕੇ ਖਾਣ ਵਾਸਤੇ
ਚਾਵਲ ਦੋਂਦੇ - ਨਮਕ ਰਲਾ ਕੇ
ਪੰਜਾਹ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਇਹੀ ਕਰਮ ਹੈ ਜਾਰੀ....
ਦੁਸ਼ਟ ਰਾਖ਼ਸ਼ਸ਼
ਪਵਿੱਤਰ ਸਵੇਰੇ
ਮੇਰੀ ਧਰਤੀ ਆ ਲਿਤਾੜਦੇ
ਕੋਈ ਦਿਨ ਐਸਾ ਨਾ ਜਾਵੇ
ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਾਲਾ ਪਰਛਾਵਾਂ
ਧਰਤੀ ਤੇ ਨਾ ਆਵੇ।⁴³

ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਗੁਲਾਮ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ, ਉਸਨੇ ਗੁਲਾਮ ਹੋਣ ਦੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਪਿੰਡੇ ਉੱਤੇ ਹੰਢਾਇਆ ਆਪਣੇ ਹਮਸਾਇਆਂ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ੁਲਮ ਸਹਿ ਕੇ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦੁੱਖਾਂ ਤੇ ਮੁਸੀਬਤ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਚਾਹੇ ਉਹਦੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਨੇ ਹੰਢਾਈ ਸੀ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਤੇ ਉਹਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੇ ਗਰੀਬ ਗੁਲਾਮ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਉੱਤੇ ਹੁੰਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਜਬਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡੇ ਤੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ। ਉਸਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਲਈ ਲੜਨ ਵਿਚ ਹੈ, ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਵਿਅੰਗ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਭਾਈ
ਕੁਝ ਨਾ ਕਹਿ
ਜਦ ਅਸੀਂ ਇਕੋ ਥਾਲੀ ਖਾਈਏ
ਰੋਟੀ ਲਈ ਇੱਛਾ ਕਰਨੀ
ਬਾਤ ਪਾਉਣੀ
ਭਾਤ ਖਾਣੀ
ਨਫ਼ਰਤ ਭਰੇ ਖਿਆਲਾਂ ਨੂੰ
ਮੈਂ ਲੁਕਾਉਂਦਾ...⁴⁴

ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਜੋ ਵਿਅੰਗ ਹੈ, ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਾਰੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਲੋਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਬੇਹੱਦ ਮਕਬੂਲ ਸ਼ਾਇਰ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਬਾਰੇ ਕੋਰਲੀ ਫਰਲੋਖਿਨ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਫਾਰਮੂਲੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ; 'ਇਕ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਸਾਰੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀਆਂ ਵਾਸਤੇ।' ਦੇਸ਼ ਪਿਆਰ (Vaderland) ਦੇ ਜੋ ਗੀਤ ਉਸਨੇ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਸੇ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁਤਾਸਿਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅਜੇ ਵੀ ਸਾਡੀ ਕੌਮੀ ਭੀੜ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਖੋਜਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਦੋਚਿਤੀ ਵਿਚ ਪਏ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਦੋਚਿਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਹ ਨਜ਼ਮਾਂ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਕ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।⁴⁵

ਕੋਰਲੀ ਫਰਲੋਖਿਨ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਦੀ ਨਜ਼ਮ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਹਵਾਲੇ ਵਾਸਤੇ ਪੇਸ਼ ਹਨ :-

ਇਸ ਨਵੇਂ ਯੁਗ ਦੇ ਛਿਤਿਜ ਪਰ
ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ
ਗੁਪਤ ਵਚਨ
ਸੂਰਜ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ
ਚੰਦ ਦੇ, ਪਰਵਤ 'ਤੇ
ਅਕਾਸ਼ ਦੀਆਂ ਖਿੜਕੀਆਂ ਵਿਚ ...
ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ
ਹੌਸਲੇ ਵਾਲੇ ਦਿਲ ਨਾਲ
ਮੈਂ ਉਪਜਾਊ ਧਰਤੀ ਦਾ ਕਿਸਾਨ
ਵਰਖਾ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਮਾਰਾਂ
ਦਿਲ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ
ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਹਲ ਵਾਹਵਾਂ ...
ਦੈਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਮੇਰੀ
ਅਨੂਪਮ ਬਿਜਲੀ ਲਹਿਰਾਂਦੀ
ਦਿਲ ਮਹਿਲ ਵਿਚ ਵਸਦੀ।⁴⁶

ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਵੰਨ ਸੁਵੰਨੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ। ਉਸਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਘੁੰਮੇ ਹਨ, ਸੂਰੀਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਵੀ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਵਖ ਵਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ, ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ, ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਬਾਰੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸੂਰੀਨਾਮੀ (ਅਫ਼ਰੀਕਨ ਮੂਲ ਦੇ) ਕਵੀ ਆਰ. ਦੋਬਰੂ ਨੇ ਉਸਦੀ 'ਕਤਰਨ' 'ਇਕ ਮਿੰਟ ਦਾ ਮੋਨ' ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਉਹ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਭੈਭੀਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ...ਜੇ ਅਸੀਂ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਦੇ ਲਫਜ਼ਾਂ (ਨਜ਼ਮਾਂ) ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਇਕ ਭਿਆਨਕ ਵਕਤ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ।⁴⁷

ਇਥੇ ਆਰ. ਦੋਬਰੂ ਦੀ ਮੁਰਾਦ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਦੀ ਨਿਧੜਕ ਕਾਵਿ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਉਹਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਹੈ। ਕਵੀ ਦੇ ਇਸ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਹੋਰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿੇਵਲ ਤਿੰਨ ਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਕਵੀ ਬੜੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਨਾਲ ਬੇਬਾਕ ਹੋ ਕੇ ਨਿਧੜਕ ਰੋਹ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਅਗੇ ਦਿਤੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਕਰਦਾ ਹੈ:-

ਰੌਂਦੀ ਹੈ ਸੀਤਾ
ਰੌਂਦਾ ਹੈ ਮੁੰਨਾ
ਰੋਵੇ ਸਾਰਾ ਦੇਸ਼।⁴⁸
ਜਾਂ ਫਿਰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-
ਮੈਨੂੰ ਵਸੇਬ ਦਾ ਮਾਣ ਕਿਉਂ ਦੋਂਦੇ
ਮੈਂ ਹਾਂ ਕੁਲੀ
ਜਿਸਦਾ ਜ਼ਿੰਮਾ
ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਨਾ।⁴⁹
ਇਕ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਣ ਪੇਸ਼ ਹੈ :-
ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜ਼ਖ਼ਮੀ
ਮੈਂ ਅਮੀਰਾਂ ਦੀ ਸੁਭ ਇਛਾ 'ਤੇ
ਯਕੀਨ ਕਿੰਜ ਕਰਾਂ?⁵⁰

ਉਸਨੂੰ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਮਾਣ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਂਵਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਕਾਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੇ ਕਾਲੇ ਵਾਲਾਂ ਵਾਲਾ ਸ਼ਖ਼ਸ, ਜਿਸਨੂੰ ਗੋਰੇ ਹਾਕਮ ਉਹ ਚਾਹੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਮਿਲਣ ਸਹਾਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਜ਼ਾਹਰਾ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚਾਹੇ ਉਹ ਸ਼ਾਇਸਤਗੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਹਦੀ ਪਿੱਠ ਪਿਛੇ ਉਸਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਜਦ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਗੋਰੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗੋਰਾ ਇਮੀਗਰੈਂਟਸ ਅਫ਼ਸਰ ਉਸਤੋਂ ਕਰੜੀ ਪੁਛ ਗਿਛ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਉਹਦੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਤੇ ਐਂਟਰੀ ਦੀ ਮੋਹਰ ਲਾ ਕੇ ਆਖਦਾ ਹੈ :-

ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਚੰਗੇ ਸਫ਼ਰ ਲਈ
ਸੁਭ ਇਛਾਵਾਂ ...⁵¹
ਪਰ ਪਿੱਠ ਪਿਛੇ ਆਪਣੇ ਦੂਜੇ ਗੋਰੇ ਅਫ਼ਸਰ ਨੂੰ ਮੁਖ਼ਾਤਬ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ :-
ਇਕ ਪਾਗਲ ਹੋਰ ਆ ਜਾਵੇ
ਕੀ ਫਰਕ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ...⁵²

ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਨੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੇ ਯੋਧਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਇਸਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ

ਨਜ਼ਮਾਂ ਵਿਚ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਇਕ ਨਜ਼ਮ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਅਗੇ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ :-

ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਕੌਣ ਹੈ ਬੁਲਾ ਰਿਹਾ
ਬਾਹਰੋਂ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਸਰਗੋਸ਼ੀ ਹੋਈ
ਮਾਲੂਮ ਨਹੀਂ ਕਿਸ ਪੁਕਾਰਿਆ
ਕੌਣ ਮੇਰੇ ਦਵਾਰ ਤੇ ਆਇਆ
ਨਿਓਤਾ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਾਇਦ
ਆਈ ਹੈ ਕਿਸ਼ਤੀ⁵³

ਜਦ ਡੱਚ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ 25 ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ 1975 ਨੂੰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਇਸ ਆਜ਼ਾਦ ਧਰਤੀ ਤੇ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਤੇ ਇਹਦੀ ਪੌਣ ਵਿਚ ਸਾਹ ਲੈਂਦਿਆ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਜਿਊਣ ਦਾ ਅਦਭੁਤ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਆਮਦ ਦੀ ਜੈ ਜੈ ਕਰਦਿਆਂ ਨਜ਼ਮ ਲਿਖੀ :-

ਵਿਜੈ ਹੈ ਜਯ ਪਤਰ
ਯੁਗ-ਯੁਗ-ਧਾਮ-ਧਾਮ
ਵਜ ਰਿਹਾ ਹੈ
ਮੈਂ ਹਾਂ 'ਸਰਨਾ' ਕੁਮਾਰ
ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖੋ
ਦਿਲ ਨਾਲ ਵੇਖੋ
ਵੇਖੋ ਤਨ ਮਨ ਧਨ ਵਿਚ
ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਵਿਜੈ ਉਲਾਸ ਹੈ
ਅਜ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ਼ ਤਰੰਗਿਤ ...

ਇਸ ਲੰਮੀ ਨਜ਼ਮ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਲਲਾ ਰੁਖ ਮੁੰਨਾ
ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਕੁਮਾਰੀ ਕਾਮਨੀ
ਦੇਸ਼ ਦੀ ਯੁਵਤੀ-ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਮਾਤਾ...
ਤਦ ਇਕ ਮਤ ਬੋਲੋ
ਸਾਰੇ ਦਿਲ ਨਾਲ
ਤਨ ਮਨ ਨਾਲ
ਤਦ ਇਕ ਮਤ ਬੋਲੋ
ਭਾਈਓ ਭੈਣੋ
ਇੱਕਠੇ ਬੋਲੋ

ਡਮਰੂ ਨਗਾਰੇ ਨਾਲ
ਮੈਂ ਹਾਂ
ਤੂੰ ਹੈਂ
ਉਹ ਹੈ
ਤੁਸੀਂ ਹੋ
ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹਾਂ ਸ਼੍ਰੀ-ਮਾਨ-ਨਿਵਾਸੀ
ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹਾਂ ਕੁਲੀਨ ਪਰਜਾ
ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਸੁਖਮਈ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ⁵⁴

ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਉਹਦੇ ਪੁਰਖੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੁਲਕ ਤੋਂ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਸਾਰੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਵਾਸੀ ਹਨ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼-ਭਾਈ ਅਫਰੀਕਨ ਮੂਲ ਵਾਲੇ ਨੀਗਰੋ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:-

ਨੀਗਰੋ
ਰੱਬ ਦੀ ਨਿੱਘੀ ਛਾਂ
ਸੂਰਜ ਦੀ ਗਲਵਕੜੀ ਵਿਚ ਬੜੇ⁵⁵

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਆਪਣੀ ਇਕ ਨਜ਼ਮ ਆਪਣੀ ਇਕ ਹੋਰ ਸਾਥੀ 'ਇੰਗ' (Inge) ਨੂੰ ਸਮਰਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ :-

ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ
ਤੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠੇ
ਹੰਝੂ ਵੇਖ ਕੇ ਲਗਿਆ
ਤੂੰ ਮਾਪ ਸਕਦੀ
ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦਾ ਫਾਸਲਾ
ਆਪਣੇ ਬੋਲਾਂ ਨਾਲ⁵⁶

ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਕਵੀਆਂ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਲੋਕ-ਕਵੀਆਂ/ਗਵੱਈਆਂ ਅਤੇ ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਹਿਮਾਨ ਖਾਨ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਵਕ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੇ ਆਪ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਆਏ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਲੰਮਾ ਜੋਖਮ ਭਰਿਆ ਸਫਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਡੀਪੂਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਤੇ ਡੱਚ ਏਜੰਟਾਂ, ਅਤੇ ਭੂਮੀਪਤੀਆਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਹਿਆ ਤੇ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖਿਆ, ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੀਆਂ ਜਾਂ ਫਿਰ ਹੱਕ ਲਈ ਲੜਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ। ਇਸਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨਾਲ ਸਰੋਕਾਰ ਰਖਦੇ ਚੰਗੇ ਗੁਣ ਅਪਨਾਉਣ ਅਤੇ ਅਸੂਲਾਂ

ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਵਾਸਤੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਭਜਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਉੱਤੇ ਨਜ਼ਮਾਂ ਤੇ ਗੀਤ ਲਿਖੇ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਪਰਗਟਾਅ ਮਾਧਿਅਮ ਛੰਦ, ਸਵੱਈਆ, ਕੁੰਡਲੀਆਂ, ਦੋਹਾ, ਭਜਨ, ਟਪਾ, ਗੀਤ ਆਦਿ ਬਣਿਆ।

ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਨੇ ਕਾਵਿ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਲਈ ਵਖਰੀ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਅਪਨਾਇਆ, ਉਸਨੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਖੁਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ। ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਰਿਦਮ ਵਿਚ ਗੀਤ ਲਿਖੇ। ਉਸਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਕਾਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਭਰਪੂਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਸ ਕਾਲ ਦੇ ਕਵੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ, ਫਿਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼, ਮਜ਼ਦੂਰ/ਕਾਮੇ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ, ਤਨਜ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਗੀਤ ਲਿਖੇ ਤੇ ਕੁਦਰਤ ਬਾਰੇ ਤੇ ਔਰਤ ਦੀ ਸਾਖਰਤਾ ਬਾਰੇ ਵੀ ਨਜ਼ਮਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਉਹ ਜਦ ਧਾਨ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਹਰਿਆਲੀ ਨੂੰ ਮਾਣਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਵਾਪਸ ਚੁੰਮਣਾ ਚਾਹਾਂ
ਰੁੱਖਾਂ ਨੂੰ - ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ
ਧਾਨ ਦੀਆਂ ਬੱਲੀਆਂ ਨੂੰ
ਵਾਪਸ ਚੁੰਮਣਾ ਚਾਹਾਂ
ਪੰਛੀ ਦੇ ਗੀਤ ਨੂੰ
ਬੱਚੇ ਦੇ ਹੱਥ ਨੂੰ
ਜੋ - ਹਵਾ ਦੇ ਬੁਲੇ ਜਿਹਾ ਹੌਲਾ ...⁵⁷

ਇਕ ਹੋਰ ਨਜ਼ਮ ਗੁਆਨਾ ਦੇ ਲੇਖਕ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਸਮਰਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ :-

ਮੈਂ ਮੱਛੀ ਫੜ ਰਿਹਾ ਹਾਂ
ਖੁਸ਼ੀ ਵਾਸਤੇ
ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਦੇ ਦਰਿਆ ਵਿਚੋਂ;
ਮੱਛੀ ਫੜਨ ਲਈ ਬਹਿੰਦਾ
ਹਰ ਦਿਨ
ਮੈਂ ਬੜਾ ਭਾਗਸ਼ਾਲੀ⁵⁸

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਰੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰ ਕੇ ਨਜ਼ਮ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਸਨੂੰ ਬੜੇ ਪਿਆਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਮਾਂ, ਪੁਤ, ਭਰਾ, ਮਹਿਬੂਬਾ ਆਦਿ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਦਾਨਸ਼ਵਰੀ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਆਪਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਰੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੈ
ਸੋਕੇ ਦਾ
ਪੱਤਿਆਂ ਦਾ ਡਿਗਣਾ

ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਰਲਣਾ-ਧਰਤੀ ਉਤੇ
ਵਰਖਾ ਦਾ ਬਰਸਣਾ
ਹਰਿਆਲੀ ਦਾ ਆਗਮਨ ...⁵⁹

ਕਵੀ ਕਈ ਥਾਈਂ ਰਹੱਸਮਈ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੱਕ ਸੱਚ ਲਈ ਨਿਪੜਕ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਕਈ ਥਾਈਂ ਨਿਰਾਸ਼ਾਵਾਦੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਡੱਚ ਵਿਦਵਾਨ ਖੈਰਿਤ ਕੋਇਫੁਡ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਜਿਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਗਿਲਾਨੀ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਦੋਚਿਤੀ ਜਿਹੇ ਜਜ਼ਬੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਵਿਚ ਲੁਕਣਮੀਟੀ ਖੇਡਦੇ ਹਨ।⁶⁰

ਕਵੀ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਬਿਹਤਰ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਆਪਣੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਵਿਚ ਚਾਹੇ ਅਨੁਰੋਧ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਉਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਆਸਵੰਦ ਨਤੀਜਾ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਦਿਲ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੇਖਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਦੇ ਮੱਚਦੇ ਤਵੇ ਉਤੇ ਸੇਕੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਸਭ ਕੁਝ ਬਿਖਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਗਵਾਚ ਗਿਆ ਹੈ:-

ਤਵੇ ਤੇ ਦਿਲ ਦੀ ਰੋਟੀ ਪਾ ਕੇ
ਕਿਥੇ ਨਸ ਗਈ ਤੂੰ
ਕਿਥੇ ਤੇਰੀ ਮਧੁਰ ਆਵਾਜ਼
ਕਿਥੇ ਤੂੰ ਸੁਨਿਹਰਾ ਤਾਜ
ਕਿਥੇ ਰਹਿ ਗਈ ਤੂੰ
ਝੁਲਾ ਝੁਲਾ ਕੇ ਪੂਰਬੀ ਪੈਂਣ ...⁶¹

ਜਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

ਇਕ ਵਾਸਤੇ ਇਕ
ਛੋਟਾ - ਪੁਰਾਣਾ
ਮੇਰੀ ਪਿੱਠ ਪਿਛੇ ਕਹਿਣ!....

ਮੈਂ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਲ ਮੂੰਹ ਕੀਤਾ
ਚਾਬੀ ਲਾਉਣ ਲਈ
ਸਫ਼ੈਦ ਮੋਰੀ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤਕਿਆ⁶²

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡੱਚ ਵਿਦਵਾਨ ਖੈਰਿਤ ਕੋਇਫੁਡ ਦਾ ਕਵੀ ਬਾਰੇ ਕੀਤਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਸਹੀ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਵਿਦਵਾਨ ਅਗੇ ਜਾ ਕੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ; ਕਿ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ

ਦੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਦਰਸ਼ਨ ਹੈ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਸਮਰਥਾਵਾਨ ਹਨ, ਉਹ ਉਦਾਹਰਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ;

ਜਲਸੇ ਦੇ ਮਧ ਵਿਚ
ਮਰ ਗਿਆ ਦਿਲ (ਔਰ)
ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਵੀ ਨਾ ਲਗਾ⁶³

ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ-ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਲਲਾ ਰੁਖ ਦੇ ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵੀ ਤੁਰਿਆ ਹੈ। ਉਹਦੇ ਪੂਰਵਜ ਚਾਹੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਤੋਂ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਜਾਂ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਜਾਂ ਮਜਬੂਰੀ ਵਜ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ, ਪਰ ਉਹ ਉਥੇ ਜੰਮਿਆ ਪਲਿਆ, ਪੜ੍ਹਿਆ, ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਬਹੁ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਆਲੇ ਦਵਾਲੇ ਵਿਚ ਪਰਵਾਨ ਚੜ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਵੀ ਜੀਵਿਆ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਸ਼ਨਾਖ਼ਤ ਸੂਰੀਨਾਮ ਕੁਮਾਰ ਬਣ ਕੇ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਥੋਂ ਦਾ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਅਲਾਮਤਾਂ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੇ ਉਹਦੇ ਤਜਰਬੇ ਨੂੰ ਵਸੀਹ ਕੀਤਾ। ਉਹਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਅਤੇ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਹੋਰ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵੀਆਂ ਤੋਂ ਵਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਉਥੋਂ ਦਾ ਸਿਰਮੌਰ ਕਵੀ ਹੈ। ਗੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤਕ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਤਹਿ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਆਜ਼ਾਦ ਫਿਜ਼ਾ ਵਿਚ ਸਾਹ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਤਾਲੇ ਖੋਲ੍ਹਣ ਵਾਸਤੇ ਚਾਬੀਆਂ ਦਾ ਗੁੱਛਾ ਹੈ :-

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਥੈਲੇ ਵਿਚ
ਹੱਥ ਪਾਇਆ
ਛਣਕਿਆ ਕੁਝ
'ਜੂਡਿਥ', ਮੇਰੀ ਗਵਾਂਢਣ ਕਹਿਣ ਲਗੀ
ਹੌਲੈਂਡ ਮੇਲੇ (Holland Festival) ਵਿਚ
ਕੁਝ ਚਮਤਕਾਰ ਵਾਪਰਿਆ
ਕੁਝ ਧਨ ਜਿੱਤਿਆ ਏਂ
ਨਹੀਂ - ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਤੇ
ਮੇਰੇ ਹੱਥੀਂ ਚਾਬੀਆਂ ਦਾ ਗੁੱਛਾ ਸੀ ...⁶⁴

ਸੂਰੀਨਾਮ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਡੱਚ ਵਿਦਵਾਨ ਮਾਈਕਲ ਫਨ ਕੰਪਨ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਦੇ ਰਚਨਾ ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਸਾਲਾਂ ਤਕ ਸੂਰੀਨਾਮ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਉੱਤੇ ਰੋਜ਼ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਇਕ ਨਜ਼ਮ ਸੁਣਨ ਵਾਸਤੇ ਮਿਲਦੀ ਸੀ :-

ਇਸ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਮੈਂ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ
ਵਕਤ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਨਾਲ

ਰੁੱਖਾਂ ਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ
ਆਪਣੇ ਦਿਨ ਰਾਤਾਂ ਬੀਜੀਆਂ ...

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਕਲਾਸਿਕ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁਕੀਆਂ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਦੀਆਂ ਦਰਜਨਾਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਹੈ। ਰੋਜ਼ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਤੋਂ ਨਸ਼ਰ ਹੋਣਾ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਮਕਬੂਲੀਅਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਨੂੰ ਸਿਧ ਕਰਦਾ ਹੈ।⁶⁵

ਡਾ. ਜੀਤ ਨਾਰਾਇਣ

ਡਾ. ਜੀਤ ਨਾਰਾਇਣ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਵੀ ਹੈ, ਉਹ 'ਸਰਨਾਮੀ' ਰਸਾਲੇ ਦਾ ਸੰਪਾਦਕ ਹੈ ਅਤੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਸਿਖਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਉਸਨੇ ਡੱਚ ਵਿਦਵਾਨ ਥੀਓ ਦਮਸਤੇਖ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਵਿਆਕਰਣ ਦਾ ਕਾ ਹਾਲ (Ka Hal, NB LC, Den Haag, 1987) ਲਿਖੀ। ਪੇਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਮੈਡੀਕਲ ਕਿੱਤੇ ਦਾ ਡਾਕਟਰ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਣ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਡੂੰਘੀ ਤੇ ਪਕੇਰੀ ਸਾਂਝ ਹੈ। 1977 ਤੋਂ 1984 ਤਕ ਉਹਦੇ ਪੰਜ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ, ਦਾਲ ਭਾਤ ਚਟਨੀ, ਹਿੰਸਾ ਪ੍ਰਸਾਦ, ਜਤਨੇ ਉਜਰ ਜਯੋਤੀ ਉਤਨਾ ਗਹਿਰਾ ਝਲਕਾ, ਮਾਂਗੇ ਘਾਟ ਪੇ ਜੀਵਨ ਝੇਲੇ ਕਾਹਿ ਨਾਵਿ ਸਮੁੰਦਰ ਖੇਵੇ, ਬਾਟੇ ਹੂਏ ਤੂੰ ਕਹਾਂ।⁶⁶

ਜੀਤ ਨਾਰਾਇਣ ਦੇ ਦਾਦਾ ਸ਼੍ਰੀ ਮੁਰਲੀ ਬਲਦੇਉ ਸਿੰਘ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਅਤੇ ਹੋਰ ਇੰਮੀਗਰੈਂਟਸ ਵਾਂਗ ਉਹ ਵੀ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਏਥੇ ਹੀ ਸਵਰਗ ਸਿਧਾਰ ਗਏ। ਜੀਤ ਨਾਰਾਇਣ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸ਼੍ਰੀ ਸੂਰਯ ਨਾਰਾਇਣ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਅਤੇ ਜੀਤ ਨਾਰਾਇਣ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਗੁਲਾਮੀ ਕਾਲ ਵਿਚ ਜੰਮੇ ਪਠੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਹੋ ਰਹੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਨੇੜਿਓਂ ਵੇਖਿਆ। ਜਦ ਸੂਰੀਨਾਮ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ। ਡਾ. ਜੀਤ ਨਾਰਾਇਣ ਉਰਫ਼ ਡਾ. ਬਲਦੇਉ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੋਵਾਂ ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਵਾਸਤੇ ਵਰਤਿਆ ਹੈ, ਕਵਿਤਾ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਤੇ ਜੀਤ ਨਾਰਾਇਣ ਬਣ ਗਏ ਤੇ ਹੋਰ ਰਚਨਾ ਬਲਦੇਉ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਬਾਬਾ ਦਾ ਨਾਮ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਡਾ. ਬਲਦੇਉ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਕੀਤੀ। ਜੀਤ ਨਾਰਾਇਣ ਦਾ ਜਨਮ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਹੋਇਆ, ਡਾਕਟਰੀ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਹਾਲੈਂਡ ਆਏ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਇਥੇ ਰਹਿ ਕੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ, ਅਜ ਕਲ੍ਹ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਡਾ. ਜੀਤ ਨਾਰਾਇਣ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ਼, ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਬੇਹੱਦ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ,

ਉਹਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਵਿਚ ਭਾਵੁਕਤਾ ਦੇ ਅੰਸ਼ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਗਲਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਵੀ ਉਸ ਵਲ ਵੀ ਧਿਆਨ ਦੁਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਅੰਗ ਨੂੰ ਕਾਵਿ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਮੁੱਖ ਵਿਧੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਨੇ ਖੁਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ (Free Verse) ਰਚੀ। ਹੋਰ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵੀਆਂ ਵਾਂਗ ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਨੇ ਕਾਲੋਨੀ ਕਾਲ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਬਾਰੇ ਨਜ਼ਮਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਸ਼ਨਾਖ਼ਤ ਵਾਸਤੇ ਜਾਗਰੂਕ ਹੈ, ਉਹ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਧਰਮ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਉਹਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਧਾਰਮਿਕ ਪਾਖੰਡੀਆਂ ਦੇ ਦੰਭ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਵਿਚ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਜਟਲਤਾ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਨਜ਼ਮਾਂ ਲਿਖੀਆਂ।

ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਨੂੰ ਵਿਦਵਾਨ ਮਾਤਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਤ੍ਰਿਪਾਠੀ ਵੇਦਨਾ ਅਤੇ ਵਿਦਰੋਹ ਦਾ ਕਵੀ ਆਖਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਧੁਨਿਕ ਕਾਵਿਯ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਨਾ ਕੇਵਲ ਉਚ ਕੋਟੀ ਦੀਆਂ ਹਨ ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦਰੋਹ ਅਤੇ ਵੇਦਨਾ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜੀ ਚੇਤਨਾ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।⁶⁷

ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਜਿਥੇ ਦੇਸ਼ ਪਿਆਰ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ਰਾਜਸੀ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਕਰਦੀ ਹੈ :-

ਦੱਖਣ ਉਤਰ ਨਦੀਆਂ ਵਗਣ
ਪੂਰਬੋਂ ਪਛਮ ਸੂਰਜ ਤੁਰਦਾ
ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਮਿਟੀ ਤੇ ਤੁਰਦਾ
ਫੁਕ ਫੁਕ ਕੇ ਕਦਮ ਹਾਂ ਰਖਦਾ
ਕਾਯਰ ਤੂੰ ਸ਼ੇਸ਼ਟ ਬਣ ...
ਵਿਸ਼ਵਾਸਘਾਤ ਤੇ ਮਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ
ਉਨਤੀ ਕਿਥੇ ਉਨਤੀ ਕਿਥੇ
ਦੇਸ਼ ਦੀ ਜਨਤਾ ਨਾਲ ਵਾਅਦਾ ਕਰਕੇ
ਚੁਨਾਵ ਵਾਰ ਵਾਰ ਤੂੰ ਜਿਤੋਂ
ਸਾਰੇ ਵਚਨ ਤੂੰ ਤੋੜੋਂ
ਜਨਤਾ ਦੀ ਕਦਰ ਨਾ ਜਾਣੇ
ਜਿਸ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਤੈਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਨਾ ਕਾਈ
ਓਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਣਾ
ਬਾਤ ਨਾਲ ਗੱਲ ਨਾ ਬਣਨੀ
ਲੱਤਾਂ ਨਾਲ ਹੁਣ ਅਜ਼ਮਾਣਾ
ਇੰਜ ਵੀ ਜੇਕਰ ਬਣੀ ਨਾ ਬਿਗੜੀ
ਗੋਲੀ ਫਿਰ ਚਲਾਣਾ।⁶⁸

ਇੰਜ ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਚੇਤੰਨ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਨਸਾਫ਼ ਵਾਸਤੇ ਅੰਤ ਦੀ ਲੜਾਈ ਲੜਨ ਤਕ ਜਾਣ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਕਾਲ ਦੇ ਕਾਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਜ਼ਾਤ ਮਿਲਣ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਇਨਸਾਫ਼ ਹੋਵੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਿਚ ਜਿਉਣ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਿਲੇ। ਪਿਛਲੇ ਕਵੀਆਂ ਵਾਂਗ ਉਸਨੇ ਕਾਲੋਨੀ ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਵੇਰਵੇ ਭਰਪੂਰ ਨਜ਼ਮਾਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀਆਂ, ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਹਾਕਮਾਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਅਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਵਿੱਰੁਧ ਆਵਾਜ਼ ਜ਼ਰੂਰ ਉਠਾਈ ਹੈ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਮਾਂਗਵੇ ਘਾਟ ਤੇ ਬੀਤੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ
ਕਿਉਂ ਸਮੁੰਦਰੀ ਚਲਾਈ ਕਿਸਤੀ
ਸਾਨੂੰ ਸਾਡਾ ਦੇਦੇ ਦਾਦਾ
ਇਕੋ ਰੋਟੀ ਰਹਿਣਾ ਸਾਦਾ
ਸਾਡੇ ਤੇ ਹੋਵੇ ਤੇਰੀ ਕਿਰਪਾ।
ਸਾਡੀ ਤੁਸਾਂ ਹੈ ਮੱਲੀ ਧਰਤੀ
ਹੱਥੀਂ ਅਸਾਂ ਵਾਹੀ ਬੀਜੀ ਧਰਤੀ
ਦੁਖ ਕਿਉਂ - ਸਾਡੇ ਹਿੱਸੇ ਆਏ
ਯਾਦਾਂ ਘਾਟ ਤੇ ਹੰਝੂ ਵਹਾਏ।⁶⁹

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਅਤੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦਿਆਂ ਦੁਖਾਂ ਭਰੀ ਬੀਤੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਿਥੇ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਭੇਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਡੱਚ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹਦੀ ਨਜ਼ਮ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ:-

ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਾਡਾ ਗਰੀਬਾਂ ਦਾ ਮੇਲਾ
ਤਾਕਤ ਵਾਲੇ ਸਤਾਉਣ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ
ਜੈ ਜੈ ਸੂਰੀਨਾਮ, ਸੂਰੀਨਾਮ, ਸੂਰੀਨਾਮ
ਹਾਇ ਰੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ...।⁷⁰

ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਆਪਣੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ੁਲਮ ਜਬਰ ਵਿੱਰੁਧ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਉਣ ਜਾਂ ਹੱਕ ਦੀ ਲੜਾਈ ਲੜਨ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਭਾਸ਼ਾ, ਜੋ ਉਸਦੇ ਪੂਰਵਜ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਏ, ਉਸਦੀ ਵਡਿਆਈ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਜੋ ਝੂਠਾ ਪਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਨਜ਼ਮ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:-

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਬਚਾਓ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਬਚਾਓ
ਕਦੀ ਇਹ ਨਾ ਸੁਣਿਆ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਧਾਓ

ਨਾ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਮਾਣ ਕਰੇ
ਨਾ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਇਜ਼ਤ ...⁷¹

ਜਾਂ ਫਿਰ ਵਿਅੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ :-
ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਹਰ ਕੋਈ ਵਿਦਵਾਨ ਬਣ ਜਾਏ
ਪੰਡਿਤ ਬਣਕੇ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਭਰਮਾਏ
ਖਾਲੀ ਖੋਪੜੀ ਵਿਚ ਵੇਦ ਮੰਤਰ-ਰਹਿ ਰਹਿ ਪਗਲਾਏ
ਪੰਡਿਤ ਵਿਚਾਰਾ ਸੁਧ ਹਿੰਦੀ ਨਾ ਜਾਣੇ
ਉਪਰੋਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਬਚਨ ਸੁਣਾਏ।⁷²

ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਬਾਰੇ ਕਵੀ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਹੈ, ਉਹ ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਹੋਰ
ਭਾਰਤੀ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਖਦਾ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ
ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ ਉਪਮਾ ਦਾ ਪਤਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਪਾਖੰਡ ਨਹੀਂ
ਸਹਾਰ ਸਕਦਾ, ਇਸੇ ਲਈ ਧਾਰਮਿਕ ਪਾਖੰਡੀਆਂ ਤੇ ਵੀ ਵਿਅੰਗ ਕਰਦਾ ਲਿਖਦਾ
ਹੈ :-

ਈਸ਼ਵਰ ਅੱਲਾ, ਮਸੀਹਾ ਸਭ ਤੇਰੇ ਨਾਮ
ਤੂੰ ਭਿਖ ਮੰਗਾ ਬਣ ਅੱਜ ਰੋਵੇਂ ਪੰਡਿਤ ਦੇ ਦਵਾਰ...⁷³

ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਅੰਗ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਨਮੂਨਾ ਪੇਸ਼ ਹੈ :-
ਓਮ - ਮਾਰੋ ਲੁੱਟੋ ਖਾਓ, ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਧੰਨਵਾਦ - ਨਮਿ
ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਰਜਿਆ ਜਾਂ ਫਿਰ ਭੁੱਖਾ ਹੋਇ
ਸਾਡਾ ਕੰਮ ਬਣਿਆ - ਸਵਾਹਾ...
ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਮਤਲਬ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਗਰਦਨ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਮਾਲਾ
ਭਜਨ ਗਾਓ, ਸਭ ਪਾਪ ਕਟੇ-ਸਵਾਹਾ...⁷⁴

ਇੰਜ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ ਦਵੰਧ ਅਤੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ
ਵਲੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗੁੰਮਰਾਹ ਕਰਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਲੁੱਟ ਅਤੇ ਠੀਕ ਦੀ ਥਾਂ ਗਲਤ ਰਸਤੇ
ਪਾਉਣ ਉਤੇ ਤਕੜਾ ਵਿਅੰਗ ਕਰਕੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ
ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨੰਗਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਹੋਲੀ, ਦੀਵਾਲੀ ਜਿਹੇ ਤਿਉਹਾਰ ਕਿਉਂ ਮਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਕੀ ਸੰਦੇਸ਼
ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਰਵਾਇਤਾਂ ਦੀ ਕਵੀ ਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ
ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੋ ਕੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਹੋਲੀ : ਹਰੀ ਰਹੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇਰੀ
ਫਾਗੁਨ ਫੈਲੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ
ਤੇਰੀ ਕਿਹੀ ਹੋਲੀ ਤੇ ਕੈਸੀ ਦੀਵਾਲੀ
ਤੇਰੀ ਗ਼ਰੀਬ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕੰਮੀਂ ਰੁੜੀ⁷⁵

ਦੀਵਾਲੀ : ਉਜਵਲ ਕਰੇ ਆਸ ਪਾਸ ਅਪਨੀ ਦੀਵਾਲੀ
ਹਵਾ ਨਾਲ ਝੁਲੇ ਸਾਡੀ ਛੋਟੀ ਬੱਤੀ⁷⁶

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਵਿਚ ਹੋਲੀ ਤੇ ਦੀਵਾਲੀ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ
ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ ਤੇ ਪੂਰੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਉਤੇ ਲਿਖੀਆਂ
ਗਈਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਉਣ ਦੇ ਰੁਮਾਂਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਨਹੀਂ ਉਹ
ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੀ ਗ਼ਰੀਬੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ
ਹੈ, ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਿਨ ਲੋਕ ਭੁੱਖੇ ਪੇਟ ਸੌਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਵੀ ਸੋਚਣ।
ਗ਼ਰੀਬ ਮਾਂ ਦੇ ਹੰਝੂਆਂ ਨੂੰ 'ਲੱਛਮੀ' ਵਲੋਂ ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਵਰਦਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ। ਲੋਕ
ਦੀਵਾਲੀ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਰੱਬ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦਿਆਂ ਦੇਸ਼ ਵਿਚਲੀ ਵੰਡ,
ਲੁੱਟ-ਖਸ਼ੋਟ ਤੇ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾ ਕੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹੱਕ ਦਿਵਾਉਣ
ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੰਕਲਪ ਲੈਣ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਹਵਾਲੇ ਪੇਸ਼
ਹਨ :-

ਦੀਵਾਲੀ : ਦੀਵੇ ਦੀ ਬੱਤੀ ਵਿਚ ਸੁਕਾ ਲੈ ਆਪਣੇ ਹੰਝੂ ਮਾਂ
ਸ਼ਾਇਦ ਲੱਛਮੀ ਹੋਵੇ ਦਇਆਵਾਨ ਮਾਂ
ਦੁੱਖ ਦੇ ਅਥਰੂ ਸੁੱਖ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਿਚ
'ਲੱਛਮੀ' ਕਿਉਂ ਨਾ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਮਾਂ⁷⁷

ਦੀਵਾਲੀ : ਭਰੇ ਪੇਟ ਦੀਵਾਲੀ ਸੁਝੇ
ਭੁੱਖੇ ਪੇਟ ਕੈਸੀ ਦੀਵਾਲੀ⁷⁸

ਜਾਂ ਫਿਰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ : ਦੀਵਾਲੀ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ
ਮਗਜ਼ ਆਪਣਾ ਸਾਫ਼ ਕਰਕੇ
ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਭੁਲ ਕੇ
ਭਗਵਾਨ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਬੈਠੇ
ਇਸ ਦਿਨ ਅਸੀਂ ਦੂਰ ਤੱਕ ਸੋਚੀਏ
ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਦਾ ਮਕਸਦ ਕੀ ਹੈ ?⁷⁹

ਡਾ. ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਜੁਰਅਤ ਨਾਲ ਸੱਚ ਆਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੀ
ਨਾਬਰਾਬਰੀ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪਾਖੰਡਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਬਾਰੇ ਉਹਦੀ
ਕਿਤਾਬ 'ਦਾਲ ਭਾਤ ਚਟਨੀ' ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਬਰਿਸ ਨੌਸ਼ਾਦ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ
ਨਜ਼ਮਾਂ ਦੀ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਸੂਰੀਨਾਮ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਅਮੀਰ ਵਾਧਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦਾਲ
ਭਾਤ ਚਟਨੀ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਣ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ
ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਿਸਚਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ
ਆਪਣੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਦਾ ਸਹੀ ਮੁਲਅੰਕਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।⁸⁰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ
ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਮੂਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਫਰੀਕਾ, ਚੀਨ, ਨੋਟਿਵ ਇੰਡੀਅਨਜ਼ ਅਤੇ

ਹੋਰ ਵਖ ਵਖ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਵਖ ਵਖ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚੋਂ ਆਉਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਮਿਲ ਜੁਲ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਨਿਸਚਿਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਦਿਨ ਤਿਉਹਾਰ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਪੁਰਬ ਮਿਲ ਜੁਲ ਕੇ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਵੀ ਦੀ ਇਕ ਨਜ਼ਮ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਬਹੁ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਪੇਸ਼ ਹੈ :

ਘਰ ਵਿਚ ਫਰਯਾਰ ਦਾਖ*¹ ਮਨਾਵੇ,
ਧਮਾ ਧਮ ਵੱਡਾ ਪੋਕੂ ਵਜਾਵੇ*²
ਸਰਾਨਾਂਗ*³ ਵਿਚ ਗਾਵੇ ਗੀਤ,
ਕਪਡਿਯਨ*⁴ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ

ਕਥਾ ਹਵਨ, ਹੋਲੀ, ਦੀਵਾਲੀ, ਵੇਦ ਪੁਰਾਨ ਭਗਵਤ ਸੰਸਕਾਰ ਰਲ ਮਿਲ ਮਨਾਓ -

ਭਰਾਓ, ਨਵੀਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਅਸੀਂ ਮੰਗੀਏ
ਧਰਮ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਅਰਥ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਣੋ
ਫਿਰ ਕਿਉਂ ਬੋਲੋ ਬਾਰ ਬਾਰ
ਇਸਨੂੰ ਬਚਾਓ, ਇਸਨੂੰ ਬਚਾਓ*¹

ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਮੇਰੀ ਇੱਛਾ ਇਤਨੀ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਪੱਤੇ 'ਤੇ ਪਈ ਤੇਲ ਵਿਚੋਂ ਪੱਤੇ ਦੀ ਹਰਿਆਲੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।⁸²

ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹਦੇ ਰੁੱਖ, ਪੰਛੀ, ਪਹਾੜ, ਸਮੁੰਦਰ, ਹਵਾ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਣਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਸੁੱਖ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਆਪਣੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ :-

ਫਰ ਫਰ ਨਾਰੀਅਲ ਦੇ ਪੱਤੇ ਖੜਕਣ
ਫਰ ਫਰ ਚਿੜੀਆਂ ਦੇ ਸੁਰ ਗੂੰਜਣ
ਪੰਜ ਵਜੇ ਸੂਰਜ ਦਾ ਸਿਰ ਝੁਕ ਜਾਵੇ
ਗਰਮ ਹਵਾ, ਨਰਮ ਜਿਹੀ ਲੱਗੇ
ਸਾਂਝ ਹੋਈ, ਮਨ ਬੋਲੇ...⁸³

ਧਰਤੀ ਤੇ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਨੇੜਤਾ ਵਾਲਾ ਸਨੇਹ ਕਵੀ ਵਿਚ ਭਾਵੁਕਤਾ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਬੰਸਰੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਮੌਹਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਹਦੇ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਮਤਵਾਲਾ ਹੈ :

ਬੰਸਰੀ ਦੇ ਸੁਰ, ਸੁਣ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਧੁੰਨ
ਫੂਕ ਸਾਹ ਇੱਕ ਹੋਰ, ਸੁਣੇ ਇਕ ਇਕ ਸੁਰ*⁴

-
1. ਡਚ ਸ਼ਬਦ ਜਨਮਦਿਨ	2. ਅਫ਼ਰੀਕਨ ਸਾਜ਼
3. ਇਕ ਅਫ਼ਰੀਕਨ ਬੋਲੀ	4. ਅਫ਼ਰੀਕਨ ਸਮੁਦਾਇ

ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਤੇ ਹਰਿਆਲੀ ਨੂੰ ਮਾਣਦਾ ਜਦ ਕਵੀ ਹਿਰਦਾ ਉਦਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚੋਂ ਗੁਲਾਮ ਮਜ਼ਦੂਰ ਬਣ ਕੇ ਆਇਆ ਅਤੇ ਏਥੇ ਹੀ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਸਰ ਕਰਦਾ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਗਿਆ :-

ਦਾਦਾ : ਮਰ ਗਏ - ਧਸ ਗਏ
ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਗਏ
ਦੇਸ (ਤਨ) ਦੀ ਤਾਕਤ ਟੁੱਟ ਗਈ
ਫੱਟ ਗਿਆ ਕਲੇਜਾ*⁵

ਉਹ ਨਿਰਾਸ਼ ਤੇ ਦੁਖੀ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਆਸ ਦਾ ਪੱਲਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ, ਕਵੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਦਿਲ ਉਦਾਸ ਹੈ, ਉਦਾਸੀ ਹਰ ਪਾਸੇ
ਦਿਲ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੈ, ਜੁਗਨੂੰ ਚਮਕ ਪਏ*⁶

ਬਰਿਸ ਨੌਸ਼ਾਦ, ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਉਤੇ ਅਸਰ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਪ੍ਰਤੀ ਇਮਾਨਦਾਰ ਪਹੁੰਚ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਜਦ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ਼ ਆਪਣੀ ਤਰੱਕੀ ਵਿਚ ਰੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲੋਂ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮਦਦ ਦੀ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤਰੱਕੀ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਹਾਮੀ ਭਰਦੀਆਂ ਹਨ।⁸⁷

ਬਰਿਸ ਨੌਸ਼ਾਦ ਦਾ ਕਥਨ ਬਿਲਕੁਲ ਸਹੀ ਹੈ। ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕ ਹੈ। ਬਸਤੀਵਾਦ ਦਾ ਸਮਾਂ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਵੀ ਆਜ਼ਾਦ ਸੂਰੀਨਾਮ ਨੂੰ ਦਿਨ ਦੁਗਣੀ ਰਾਤ ਚੌਗੁਣੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰਦਿਆਂ ਵੇਖਣਾ ਲੋਚਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਵਡੇਰੇ ਤੁਹਾਨੂੰ, ਹਾਂ ਸਾਹਿਬ, ਹਾਂ ਸਾਹਿਬ ਕਰਦੇ
ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਤੇਰੇ ਬਰਾਬਰ - ਤੈਨੂੰ ਚੰਗੇ ਨਾ ਲੱਗਦੇ
ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ ਕਿੰਜ ਆਖੋਂ
ਜਾ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼*⁸⁸

ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਫਿਰ ਗੋਰੇ ਹਾਕਮ 'ਤੇ ਵਿਅੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ :
ਤੇਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਾਡਾ ਭੇਸ ਨਾ ਦੇਵੇ ਸ਼ੋਭਾ
ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਤੇਰਾ ਭੇਸ ਨਾਟਕ ਖਿਡਵਾਏ*⁸⁹

'ਜਿੰਨੀ ਉਜਵਲ ਜੋਤਿ ਉਤਨਾ ਗਹਿਰਾ ਝਲਕਾ' ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਨਾਂਅ ਵਾਂਗ ਹੀ ਰੌਸ਼ਨ ਨਜ਼ਮਾਂ ਕਵੀ ਨੇ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਅੰਧਕਾਰ ਭਰੇ ਰਾਹ ਨੂੰ ਚਾਨਣ ਨਾਲ ਭਰਨਾ ਲੋਚਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਇਹ ਰਾਹ ਕਿਉਂ ਇੰਨਾ ਹਨੇਰਾ ਹੈ ?
ਕਦ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਕਦ ਸਰਘੀ ਆਵੇ
ਜੋਤੀ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਅਸੀਂ, ਲੱਗੀ ਹੈ ਪਿਆਸ
ਕਦ ਤੂੰ ਆਵੇਂ ਕਦ ਬੁਝੇ ਪਿਆਸ
ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਘਬਰਾਏ, ਉਦਾਸ ਹੈ ਮਨ....^{੧੦}

ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਘੇਰਾ ਵਸੀਹ ਹੈ। ਉਹ ਜਿਥੇ ਦੇਸ਼ ਪਿਆਰ, ਧਰਮ, ਧਾਰਮਿਕ ਦੰਭ, ਤਿਉਹਾਰ, ਕੁਦਰਤ ਤੇ ਨਜ਼ਮਾਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਤੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਤਾਣੇ ਬਾਣੇ ਬਾਰੇ ਵੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:-

ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਾਤਾ ਲੰਬਾ ਚੌੜਾ
ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰੇਮ ਹਮਾਰਾ,
ਸਮਾਜ ਜਦ ਸਾਨੂੰ ਤਾਹਨਾ ਦੇਵੇ
ਇਹ ਜੀਵਨ ਪਿਆ ਮੁਰਝਾਏ

ਜਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:-
ਅਰੇ ! ਅਸੀਂ ਹਾਂ ਸਮਾਂ-ਜਿੱਤ
ਸਾਨੂੰ ਨਾ ਹਟਾ
ਜੋ ਚਾਹੇ ਅਜਮਾ
ਅਸੀਂ ਉਸ ਕਲਕੱਤਿਆ* ਦੇ ਪੁੱਤ ਹਾਂ^{੧੧}

ਉਹ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾਤੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦੋਂਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਕਿਤੇ ਵਿਗਾੜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਬੇਚੈਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਕਿੰਨਾ ਸੁੱਖ ਰਿਹਾ
ਆਪਸ ਵਿਚ ਕਿੰਨਾ ਝਗੜਾ ਰਿਹਾ
ਰਾਤ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਆਰਾਮ ਪਵੇ
ਬਾਤ ਵਿਚ ਕਿੰਜ ਪ੍ਰੇਮ ਰਹੇ...

ਜਾਂ ਫਿਰ ਇਸੇ ਨਜ਼ਮ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-
ਅਰੇ ਹਾਂ, ਚਾਹੇ ਕੁਝ ਰਹੇ ਨਾ ਰਹੇ

ਰਿਸ਼ਤਾ ਜਦ ਜੁੜੇ-ਆਪਣਾ ਮਨ ਚੰਮੇਲੀ ਵਾਂਗ ਖਿੜੇ^{੧੨}

ਔਰਤ ਦੀ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਬੜੀ ਕਦਰ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਚੇ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤ ਦੀ ਮਿਲਵਰਤਣ ਹੀ ਘਰ ਤੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸੁੱਖ ਤੇ ਤਰੱਕੀ ਤੇ ਲਿਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਹਵਾਲਾ ਕਵੀ ਦੀ ਨਜ਼ਮ ਵਿਚੋਂ :-

* ਕਲਕੱਤਾ ਡਿਪੂ

ਨੱਚੇ, ਗਾਵੇਂ, ਬਜਾਵੇ, ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੀ ਭੈਣ
ਦੇਸ਼ ਦੀ ਨੇਤਾ ਤੂੰ ਬਣ ਜਾ...

ਅੱਗੇ ਇਸ ਨਜ਼ਮ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-
ਤੂੰ ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਰਾਣੀ-ਫੁੱਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਫੁੱਲ
ਤੂੰ ਮਾਂ ਚਾਹੇ ਔਰਤ - ਬੇਟੀ ਜਾਂ ਬਹੂ
ਤੇਰਾ ਪਿਆਰ ਜਿਸਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਵੇ
ਉਹ ਹੌਸਲੇ ਨਾਲ ਜੀਵੇ ਸੁੱਖ ਪਾਵੇ।^{੧੩}

ਸੂਰੀਨਾਮ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਮਾਈਕਲ ਫਨ ਕੰਪਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਜਿਸ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ (ਮੈਟੀਰੀਅਲ) ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਰਵਾਇਤੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਪਿਆਰ, ਫੁੱਲ, ਸ਼ਬਦ, ਹਵਾ, ਬੱਦਲ, ਦੁੱਖ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਕਾਵਿਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਵਚਿੱਤਰ ਉਸਾਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਪ੍ਰਤੀ ਆਕਰਸ਼ਣ ਵੇਖ ਕੇ ਪਾਠਕ ਉਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਖਿੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।^{੧੪}

ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਦੀ ਕਾਵਿਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਸਾਰ ਉਹਦੀ ਨਜ਼ਮ 'ਵਿਚਾਰ' ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ :-

ਵਿਚਾਰ ਤੇਰਾ ਆਪਣਾ ਹੈ ਦਿਲ ਰਹਿ ਰਹਿ ਕੇ ਧੜਕੇ
ਵਿਚਾਰ ਤੇਰਾ ਘਾਓ ਹੈ ਤਨ ਉਭਰੇ ਤਾਂ ਮਹਿਕੇ ਮਨ।^{੧੫}

ਸਿਲਵੀਆ ਸਿੰਘ

ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਕਵੀ ਸਿਲਵੀਆ ਸਿੰਘ ਹੁਣ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਉਤੇ ਅਧਾਰਤ ਚਿਤਰ ਵੀ ਬਣਾਏ ਹਨ। ਸਿਲਵੀਆ ਡੱਚ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਲਿਖਦੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1982 ਵਿਚ 'ਫੀਲਿੰਗਜ਼' ਅਤੇ ਸੰਨ 1986 ਵਿਚ 'ਫਲਾਵਰਜ਼ ਐਂਡ ਸਿਫਤੀ' ਕਾਵਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈਆਂ।^{੧੬} ਤ੍ਰਿਨੀਦਾਦ ਵਿਚ ਜੰਮੀ, ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਪਲੀ ਤੇ ਪੜ੍ਹੀ ਸਿਲਵੀਆ ਸਿੰਘ ਸੰਨ 1976 ਤੋਂ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਿਲਵੀਆ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਸਾਮਈ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਨਜ਼ਮਾਂ ਸ਼ਬਦ ਚਿਤਰ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਜੁਦਾਈ ਵੀ ਉਸਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਵਤਨ ਸੂਰੀਨਾਮ ਬਾਰੇ ਉਹ ਲਿਖਦੀ ਹੈ:-

ਸੂਰੀਨਾਮ - ਤੇਰੀ ਧਰਤੀ ਉਤੇ
ਖੇਡਿਆ ਮੇਰਾ ਬਚਪਨ
ਸੂਰੀਨਾਮ - ਸਾਊਥ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ

ਜੜਿਆ ਹੀਰਾ ਅਨਮੋਲ
ਪਾਕ ਪਵਿੱਤਰ ਧਰਤੀ
ਜੰਗਲ ਹਰੇ ਭਰੇ ...^{੯੭}

ਸਿਲਵੀਆ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਮਾਣ ਹੈ, ਉਹ ਚਾਹੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਰਹੇ,
ਉਸਨੂੰ ਭੁੱਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਆਪਣੀ ਇਕ ਕਵਿਤਾ
ਵਿਚ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਪੇਸ਼ ਹਨ:-

ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਰੂਹ ਦਾ ਰਾਜਾ
ਪ੍ਰੇਮ ਤੇਰੇ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ
ਦਿਲ ਮੇਰੇ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾਇਆ
ਭੁੱਲ ਨਾ ਸਕਦੀ ਤੈਨੂੰ
ਤੇਰੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਹੜ੍ਹ
ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ^{੯੭ A}

ਸਿਲਵੀਆ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ
ਬਾਰੇ ਨਜ਼ਮਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ, ਝੋਨਾ ਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਮੁਟਿਆਰ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ
ਨਜ਼ਮ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਉਸਦਾ ਸ਼ਬਦ-ਕਾਵਿ-ਚਿਤਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ :-

ਚਿੱਟੀ ਸੂਤੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਾਈ
ਮੁੜਕੇ ਭਿੱਜੀ, ਜਿਸਮ ਨਾਲ ਲੱਗੀ;
ਘਣੇ ਵਾਲਾਂ ਦੀ ਗੁੱਤ ਕੀਤੀ
ਦਿਸਦੀ ਉਹ ਮੁਟਿਆਰ ਕੁੜੀ
ਕੰਨੀਂ ਝੁਮਕੇ ਝੁਲਣ
ਵਿਚ ਕਲਾਈਆਂ ਚੂੜੀਆਂ ਛਣਕਣ;
ਜਦ ਉਹ ਝੁਕਦੀ
ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਨੀਰੀ, ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਲਾਉਂਦੀ।
ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਤਪਿਆ ਮੱਚਿਆ
ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਉਹ ਥੱਕੀ
ਕਮਰ ਸਿੱਧੀ ਕਰਨ ਲਈ ਉਠ ਖਲੋਤੀ
ਵੇਖਿਆ ਉਸਨੇ, ਦੂਰ ਖੜ੍ਹਾ 'ਰਾਜੇਸ਼'
ਸੁਰਮਈ ਰੰਗੇ, ਮੋਡੋਨਾ ਚਿਹਰੇ ਤੇ
ਹੋਠੀਂ ਆਈ ਮੁਸਕਾਨ, ਚਿੱਟੇ ਦੰਦ ਹੱਸ ਪਏ
ਜਿਵੇਂ ਝੋਨੇ ਦੀਆਂ ਮੰਜਰਾਂ ਵਿਚ, ਚਰਾਗ ਜਗ ਪਏ^{੯੮}

ਉਸਨੇ ਜਿਥੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚਲੇ ਆਪਣੇ ਘਰ, ਨਾਰੀਅਲ ਦੇ ਰੁੱਖਾਂ, ਅੰਬ ਦੇ
ਰੁੱਖਾਂ, ਤੂਫਾਨ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ
ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ, ਉਥੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੁਚੇਤ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ
ਰੰਗ ਬਾਰੇ ਨਜ਼ਮ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਇਸ ਨਜ਼ਮ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਬਰਾਉਨ
ਭਾਵ ਭੂਰਾ ਜਾਂ ਸੰਦਲੀ ਰੰਗ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਦੁਹਰਾ ਦੁਹਰਾ ਕੇ ਲਿਖਦੀ ਹੈ,
'ਮੇਰਾ ਰੰਗ ਭੂਰਾ ਹੈ'। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਰੰਗ ਦਾ ਸ਼ੋਰ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਡੰਕਾ
ਵਜਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰੰਗ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਭੂਰਾ ਰੰਗ ਉਹਦੀ ਪਛਾਣ
ਹੈ, ਉਤਰ ਆਧੁਨਿਕ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਇਹ ਇੱਕ ਖੂਬਸੂਰਤ ਨਜ਼ਮ ਹੈ^{੯੯}

ਸਿਲਵੀਆ ਪਰਿਵਾਰਕ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਮ ਭਾਰਤੀ
ਪਰਿਵਾਰ ਵਾਂਗ ਆਪਣੀ ਮਾਂ, ਨਾਨੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਕ
ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਜਾਣਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਨਾਨੀ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦੀ ਹੈ:

ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਬੈਠੀ
ਕਾਰਜ ਤੇ ਕਲਮ
ਕੀ ਲਿਖਾਂ ਪਈ ਸੋਚਾਂ
ਅਚਾਨਕ ਇਕ ਦਮ ਆ ਖਲੋਤੀ
ਮੇਰੇ ਬਚਪਨ ਦੀ ਪਰੀ
ਮੇਰੇ ਭੂਤ ਕਾਲ ਵਿਚ ਜਿਸ ਰੂਹ ਭਰੀ
ਬਣੀ ਉਹ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਕ;
ਦੁਖਾਂ ਤੇ ਲਾਈ ਮਲੂਮ
ਦੁਨੀਆਂਦਾਰੀ ਚੰਗਾ ਮਾੜਾ
ਸਭ ਸਮਝਾਇਆ
ਔਰਤ ਹੋਣ ਦਾ ਭੇਤ ਬਤਾਇਆ
ਜੋ ਸੀ ਉਸ ਦਸਿਆ ਅੰਦਰ ਵਸਿਆ
ਪਿਛੇ ਨਾ ਵੇਖੀਂ - ਵਧਦੀ ਜਾਵੀਂ
ਰੋਸ਼ਨ ਕਰੀ ਭਵਿੱਖ ਤੇ ਜੀਵੀਂ ਬੱਚੀਏ...^{੧੦੦}

ਸਿਲਵੀਆ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਰਵਾਇਤਾਂ ਅਤੇ ਲਿਬਾਸ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਹਨ,
ਉਸਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਪਛਾਣ ਲਿਬਾਸ ਸਾੜੀ ਪਸੰਦ ਹੈ, ਉਹ ਇਸਨੂੰ
ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸਾੜੀ ਔਰਤ ਦਾ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ ਵਧਾਉਂਦੀ
ਹੈ ਉਹ ਸਾੜੀ ਲਿਬਾਸ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਦੀ ਹੈ :-

ਸਾੜੀ ਪਾਈ ਉਹ ਔਰਤ
ਦਿਸਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ
ਬੜੀ ਰੋਬਦਾਰ
ਨਰਮ ਰੇਸ਼ਮ ਦੀ ਸਾੜੀ ਨਾਲ

ਜਚਦੇ ਜੇਵਰ ਪਾਈ
ਲਗਦੀ ਉਹ ਮਹਿਫਲ ਦੀ ਰਾਣੀ¹⁰¹

ਸਿਲਵੀਆ ਦਾ ਬਚਪਨ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਬੀਤਿਆ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ, ਨਾਨੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਰਿਵਾਰਕ ਜੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਿਆ ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਅਚੇਤ ਹੀ ਉਹ ਭਾਰਤ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨ ਲਗੀ, ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੀ ਕਦਰ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਕਲਾ ਉਹਦੇ ਲਈ ਮਾਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਭਾਰਤ ਬਾਰੇ ਨਜ਼ਮ ਲਿਖਦੀ ਹੈ :

ਭਾਰਤ-ਮੇਰੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦਾ ਦੇਸ਼
ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਵੰਨ ਸੁਵੰਨਤਾ ਵਾਲਾ ਖਿੱਤਾ
ਜਿਥੇ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ, ਪੁਜਾਰੀ, ਭਿਖਾਰੀ ਰਹਿੰਦੇ
ਦੇਸ਼, ਜਿਥੇ ਖਿੱਚ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਯਾਦਗਾਰਾਂ
ਕਲਾ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ;
ਜਿਥੇ ਪਵਿੱਤਰ ਗੰਗਾ ਵਗਦੀ
ਤੇਰੇ ਲੋਕ ਬਿਖਰੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ
ਆਪਣਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵੰਡਦੇ
ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਆਪਸੀ ਸਹਿਮਤੀ,
ਕਲਾ ਬਣਾਉਂਦੀ ਪੁਲ
ਪੂਰਬ ਤੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ¹⁰²

ਇਉਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੀ ਤੀਜੀ ਜਾਂ ਚੌਥੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਿਲਵੀਆ ਸਿੰਘ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਯੋਰਪੀਅਨ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਪਲੀ ਪੜ੍ਹੀ ਤੇ ਓਥੇ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਅਜੇ ਵੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਭਾਰਤ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਚਾਂਦਨੀ

ਚਾਂਦਨੀ ਸੰਨ 1965 ਵਿਚ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸੂਰੀਨਾਮ (ਸੂਰੀਨਾਮ) ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਈ। ਉਸਨੇ ਸਰਨਾਮੀ ਅਤੇ ਡੱਚ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਵਿਚ ਨਜ਼ਮਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਰਸਾਲਿਆਂ ਭਾਸਾ, ਦੀ ਖਿਡਜ਼-1990 ਆਦਿ ਵਿਚ ਛਪੀਆਂ। ਉਸਦੀਆਂ ਦੋ ਕਾਵਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਪ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ¹⁰³ 'ਘੁੰਗਰੂ ਟੂਟ ਗਏ' ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਸਰਵਰਕ ਖੁਬਸੂਰਤ ਅਤੇ ਕਲਾਮਈ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਉਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਨਾਚ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਦੋ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ।

ਚਾਂਦਨੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ-ਪੀੜਾ, ਯਾਦਾਂ, ਬਚਪਨ, ਜਵਾਨੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਔਰਤ ਹੋਣ ਦਾ ਦਰਦ

ਹੰਢਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਬੜੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਉਹਦੇ ਪੂਰਵਜ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਤੋਂ ਆਏ ਸਨ, ਉਹ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਮਾੜੀਆਂ ਰਵਾਇਤਾਂ ਨਾਲ ਲਿਆਏ, ਜਿਵੇਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਧੀਆਂ ਦਾ ਜੰਮਣਾ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਭਰਿਆ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਸਮੁਦਾਇ ਵਿਚ ਵੀ ਧੀਆਂ ਦੇ ਜਨਮ ਲੈਣ 'ਤੇ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਮਾਂ ਬਾਪ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਧੀਆਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨੋਂ ਮਾਰਨ ਤਕ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਚਾਂਦਨੀ ਦੁਖ ਭਰਿਆ ਵਰਨਣ ਕਰਦੀ ਹੈ :-

ਕਿੰਜ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਮਾਂ ਕਹਾਂ
ਜਨਮ ਦੇ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਪਛਤਾਵੇਂ
ਹੁਣ ਤੂੰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਇਛਾ ਕਰਦੀ
ਗਲਾ ਦਬਾਉਂਦੀ ਜੰਮਦੀ ਦਾ ।
ਮੇਰੀ ਹਾਲਤ ਵੇਖਕੇ
ਦੁਖ ਨਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲਗੇ
ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਪਛਤਾਉਂਦੇ
ਕਿਉਂ ਧੀਆਂ ਜੰਮੀ
ਆਖ਼ਰੀ ਇੱਛਾ ਤੁਹਾਡੀ
ਜ਼ਹਿਰ ਪਿਆਓ ਮੈਨੂੰ
ਜਾਨ ਕੱਢ ਦਿਓ ਮੇਰੀ ।
ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਵਿਖਾਇਆ
ਤੂੰ ਹੀ ਦੇਵੇਂ ਜ਼ਹਿਰ
ਕਿੰਜ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਮਾਂ ਕਹਾਂ
ਜਦ ਤੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਮੈਨੂੰ ਪਛਤਾਵੇਂ¹⁰⁴

ਔਰਤ ਦੀ ਸੂਰੀਨਾਮ-ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜੋ ਦੁਖਦਾਈ ਸਥਿਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਚਾਂਦਨੀ ਨੇ ਔਰਤ ਅਤੇ ਧੀਆਂ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ, ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਪਿੰਡੇ ਤੇ ਹੰਢਾਇਆ ਹੈ, ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਨਜ਼ਮ ਲਿਖਕੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਰਾਹੀਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਕਵੀਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਥਾਂ ਨਿਸਚਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ 'ਘੁੰਗਰੂ ਟੂਟ ਗਏ' ਸਤਰ ਦੇ ਵੀ ਵੱਖਰੇ ਮਾਅਨੇ ਕੱਢੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਨਾਂਅ ਰੱਖਕੇ ਇਸ ਸਤਰ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਜੀਵਨ, ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇੰਜ ਇਹ ਔਰਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦੀ ਸੁਖਾਂ ਦੇ ਘੁੰਗਰੂਆਂ ਨੂੰ ਤੋੜਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਅਜਿਹੇ ਕਮੀਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉਹਦੀ ਕਿਸਮਤ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੇ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਉਹ ਲਿਖਦੀ ਹੈ :-

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬੀਤੀ ਠੋਕਰਾਂ ਖਾ ਕੇ
ਦਿਨ ਹਨ ਰੋਜ਼ ਹੀ ਛਿਲਦੇ ਘੜਦੇ।¹⁰⁵

ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਦੁਖਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹਦਾ ਤਨ ਮਨ ਪੀੜ ਹੰਢਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਦਰਦ ਦੇ ਇਸ ਅਹਿਸਾਸ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਅਤਿ ਗੰਭੀਰ ਦੁਖਦਾਈ ਤੇ ਗਮ ਭਰੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ :-

ਰਾਤ ਵੇਲੇ -
ਪੀੜਾਂ ਆਉਣ
ਹੱਡੀਆਂ ਨਾਲ ਪੌੜੀ ਲਾ ਕੇ
ਕਮਰੇ ਮੇਰੇ ਵਿਚ
ਮੱਛਰਦਾਨੀ ਰੋਕੇ ਮੱਛਰਾਂ ਤਾਈਂ
ਰੋਕ ਨਾ ਸਕਦੀ ਪੀੜਾਂ ਨੂੰ
ਮੂੰਹ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਸਿਰਕਾ ਘੁਲਿਆ...।¹⁰⁶

ਚਾਂਦਨੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਕੁਝਤਣ ਭਰੀ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਧਰਮ ਦੇ ਚੰਗੇ ਵਚਨਾਂ ਤੇ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ, ਪਰ ਜੋ ਲੋਕ ਧਰਮ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈ ਕੇ ਗਲਤ ਵੰਡ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸੁਖੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਹੱਕ ਮਾਰਦੇ ਹਨ, ਅਮੀਰ ਗਰੀਬ ਵਿਚ ਵਿਤਕਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਿਆਂ ਉਹ ਵਕਤ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦੀ ਸੂਰੀਨਾਮ-ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੀ ਉਸ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਉਤੇ ਰਹੱਸਮਈ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਕਟਾਖਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ:-

ਵਕਤ ਦੇ ਮੁਸਾਫ਼ਿਰ
ਕਿੰਜ ਹੈ ਤੇਰਾ ਆਉਣਾ ਜਾਣਾ
ਦਾਨ ਦਕਸ਼ਣਾ ਦਿਓ ਉਚਿਆਂ ਨੂੰ
ਭੀਖ ਭਿਕਸ਼ਾ ਦਿਓ ਨੀਚਿਆਂ ਨੂੰ
ਇਹੀ ਹੈ ਸਾਡਾ ਰਿਵਾਜ ਪੁਰਾਣਾ
ਦੋ ਰੋਜ਼ ਦੇ ਮੁਸਾਫ਼ਰ
ਕੀ ਹੈ ਤੇਰਾ ਨਾਮ
ਕਿੰਨੇ ਦਿਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ
ਕਿਹਾ ਦੇਵੇਂ ਤੂੰ ਪੈਗਾਮ...।¹⁰⁷

ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਨਾਲ ਉਹਦੀ ਸਾਂਝ ਹੈ, ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਜਿਊਂਦੀ ਹੈ, ਚੰਗੀਆਂ ਮਾੜੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਉਹਦੇ ਦੁਖਾਂ ਉਤੇ ਮਲੂਮ ਰਖਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਯਾਦਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਦੇ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਹੋਲੀ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ਬਾਰੇ ਨਜ਼ਮ ਲਿਖਦੀ ਹੈ ਕਿ

ਕਿਵੇਂ ਇਸ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ਤੇ ਉਹ ਹੋਲੀ ਖੇਡਦੇ ਸਨ; ਉਹਦੀ ਉਦਾਸੀ ਉਹਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਭਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਅਜੇ ਵੀ ਹਵਾ ਵਲੋਂ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਉਤੇ ਦਸਤਕ ਦੇਣ ਨਾਲ ਉਡੀਕ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ:

ਫਿਰ ਤੈਨੂੰ ਯਾਦ ਪੁਕਾਰੇ
ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਤ੍ਰਿਕਾਲਾਂ ਨੇੜੇ ਆਈਆਂ
ਸੋਚਾਂ - ਨੁਹਾਉਂਦੀ ਤੈਨੂੰ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ
ਹੋਲੀ ਵੇਲੇ - ਘਰ ਦੇ ਪਿਛਵਾੜੇ
ਰੰਗ ਛਾਤੀ ਤੇ ਮਲਦੀ
ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਖੂਨ ਪਈ ਮਲਦੀ
ਜਵਾਨੀ ਬੀਤ ਚਲੀ
ਕਿਥੇ ਗਲਤੀ ਹੋਈ
ਸਾਲਾਂ ਨਾਲ ਪਛਤਾਵਾ
ਹੋਰ ਡੂੰਘਾ ਧਸ ਗਿਆ।
ਫਿਰ ਤੈਨੂੰ ਯਾਦ ਪੁਕਾਰੇ
ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ੋਰ ਮਚਾਉਂਦੀ
ਜਿਵੇਂ ਡਫਲੀ ਤੇ ਕੋਈ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਵਜਾਵੇ
ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਉਦਾਸੀ ਭੱਜੀ ਆਵੇ
ਅੱਖਾਂ ਖਿੜਕੀਆਂ ਨਾਲ ਹਨ ਲਗੀਆਂ
ਹਵਾ ਜਦ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦਸਤਕ ਦੇਵੇ।¹⁰⁸

‘ਘਰ ਘਰ ਦੇ ਖੇਲ’ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਰਪਣ ਕਰਦੀ ਹੈ :

ਮੇਰੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਮੀਨਾ, ਰਤਨਾ ਅਤੇ ਇੰਦਰਾ ਵਾਸਤੇ ਜਿਹਨਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜੰਗਲੀਂ ਫਲ ਤੋੜਨ ਜਾਇਆ ਕਰਦੀ ਸਾਂ।

ਸਮਰਪਣ ਵਾਲੇ ਸਫ਼ੇ ਤੇ ਉਹ ਹੇਠਾਂ ਲਿਖਦੀ ਹੈ :-

ਕੋਈ ਉਹ ਰੁੱਖ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਤੇ ਅਸੀਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਨਾ ਚੜ੍ਹੀਆਂ
ਕੋਈ ਉਹ ਗੀਤ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਅਸੀਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਨਾ ਗਾਇਆ
ਸਾਡੇ ਬੱਚੇ ਨਾ ਜਾਣਦੇ, ਜਾਮਨ ਦਾ ਸਵਾਦ
ਨਾ ਹੀ ਜਾਣਦੇ, ਵਰਖਾ ਵਿਚ ਖੇਡਣਾ...।¹⁰⁹

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਜੰਮੀ ਪਲੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਚਿਤਰ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਾਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਿਵੇਂ ਉਪਰੋਕਤ ਸਤਰਾਂ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਵਕਤ ਦੇ ਬੀਤਣ ਨਾਲ ਬਚਪਨ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਵੀ ਬਦਲ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਮਸ਼ੀਨੀਕਰਨ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਰਕੇ ਹੁਣ

ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਜਾਮਨ ਜਿਹੇ ਫਲ ਦਾ ਸਵਾਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚੱਖਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਾਂਦਨੀ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਬਦਲਾਅ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਚਾਂਦਨੀ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਪਹਿਲਿਆਂ ਕਵੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੀ ਹੈ :-

ਦਾਦੀ ਰਿੰਨੇ ਸਬਜ਼ੀ
ਦਾਦਾ ਵਾਜਾ ਵਜਾਵੇ
ਨਾਨੀ ਬੋਤਲ 'ਚੋਂ ਪਾਣੀ ਪੀਂਦੀ
ਨਾਨਾ ਬੀਜੇ ਕੇਲੇ ਦਾ ਪੌਦਾ
ਮਾਂ ਗਊ ਨੂੰ ਚੌਂਦੀ
ਪਿਤਾ ਪੈਸਾ ਕਮਾਵੇ
ਗੀਤ ਗਾਉਂਦਿਆ ਕਿਸਤੀ ਪਹੁੰਚੀ ਸਾਡੇ ਦਵਾਰੇ
ਕੁੱਤਾ ਭੌਂਕੇ ਉਸ ਵਲ ਭਜੇ।¹¹⁰

ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਯੁਗਤ ਭਾਰਤੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਰੂਪ ਚਾਂਦਨੀ ਨੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਨੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਔਰਤ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਦੁਖਦਾਈ ਹਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਉਹਨੇ ਵੇਖਿਆ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਚਾਚੀ ਦਾ ਦੁਖ ਭਰਿਆ ਜੀਵਨ, ਜਿਸਨੂੰ ਸਹੁਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ, ਜਿਸਦਾ ਫਰਜ਼ ਕੰਮ ਕਰਨਾ, ਆਗਿਆ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨਾ, ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਦੁਖਾਂ ਭਰਿਆ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਚਾਂਦਨੀ ਦੀ ਨਜ਼ਮ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਅੱਗੇ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ :-

ਬਚਪਨ ਦੇ ਦਿਨ
ਕਾਕੀ ਦਾ ਕਿੱਸਾ, ਦੁਹਰਾਏ
ਸੱਤ ਰਾਣੀਆਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ
ਕਾਕੀ ਮੇਰੀ ਬੜੀ ਗਰੀਬ
ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੀ ਬੇਟੀ, ਦੁਭਰ ਜਿੰਦਗੀ
ਦਾਦਾ ਪੀਂਦਾ ਨਾ, ਉਹਦੇ ਹੱਥੋਂ ਪਾਣੀ।
ਕਾਕੀ ਦਾ ਬਚਪਨ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਭਰਿਆ
ਸੱਤ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਉਹ ਸਵਾਦੀ ਚਟਨੀ
ਬੱਚੇ ਖਾਂਦੇ ਸੀਅ ਸੀਅ ਕਰਦੇ
ਅੱਖਾਂ 'ਚੋਂ ਅਥਰੂ ਵਗਦੇ
ਸ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਉਹ ਨਾ ਕਹਿੰਦੇ ।
ਦੀਵਾ ਬੁਝਣ ਨੂੰ ਪਿਆ ਕਰਦਾ
ਬਿਨਾਂ ਦੁੱਧ ਜਿਵੇਂ ਬੱਚਾ ਰੋਂਦਾ
ਉਮਰ ਬੀਤ ਚਲੀ, ਮੈਂ ਵੀ ਹੁਣ ਚਾਚੀ

ਕਾਕੀ ਸੌਂ ਗਈ ਹੁਣ ਮੌਤ ਦੀ ਨੀਂਦ
ਕੌਣ ਦੁਹਰਾਏ - ਸੱਤ ਰਾਣੀਆਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ¹¹¹

ਇਉਂ ਉਹ ਔਰਤ ਨੂੰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ 'ਕਾਕੀ ਦਾ ਕਿੱਸਾ' ਲਿਖ ਕੇ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ 'ਮੈਂ ਵੀ ਹੁਣ ਚਾਚੀ' ਤਾਂ ਇਸ ਸਤਰ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਸੂਰੀਨਾਮ ਔਰਤ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਹਾਲਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਚਾਚੀ ਮਰ ਗਈ, ਅਗਲੀ ਚਾਚੀ ਜਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਕਰਮ ਕਰਨ ਤੇ ਜੁਲਮ ਸਹਿਣ ਵਾਸਤੇ ਸੱਤ ਰਾਣੀਆਂ ਦਾ ਕਿੱਸਾ ਜਿਵੇਂ ਵਾਰ ਵਾਰ ਸੁਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਵੀ ਵਾਰ ਵਾਰ ਦੁਖਾਂ ਨੂੰ ਹੰਢਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਅਤੇ ਇਹੀ ਵਿਰਾਸਤ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਸਨੇ ਸਬਜ਼ੀ ਵੇਚਣ ਵਾਲੀ, ਮੱਛੀ ਵਾਲਾ, ਜਾਮਨ ਦਾ ਪੌਦਾ, ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਬਚਪਨ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਸੁਖਮਈ ਸੰਯੁਗਤ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਔਰਤ ਅੰਦਰਲੀ ਇੱਕਲਤਾ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਬਾਹਰੋਂ ਦਿਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਸੁਖ ਮਾਣਦੀ ਦੁਖ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਸਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਲਈ ਕੋਈ ਆਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਉਠਾਉਂਦੀ। ਉਹ ਗ੍ਰਹਿਸਤੀ ਬਾਰੇ ਕੇਵਲ ਦੋ ਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਤਨਜ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ:-

ਸਭ ਵਿਚ ਮੈਂ ਰਹੀ ਇਕੱਲੀ
ਸਦਾ ਇਕੱਲੀ¹¹²

ਚੰਦਰਮੋਹਨ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਚੰਦਰਮੋਹਨ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮੁਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਦੀਆਂ ਵਖ ਵਖ ਜੁਗਤਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਸਮਝਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਵਰਨਣ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਭਾਕਰ ਵਿਚ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਭਾਸ਼ਾ, ਛੰਦ, ਗੀਤ ਲਿਖਣ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਕਾਵਿ ਪੰਗਤੀਆਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਉਸਨੇ ਕਬੀਰ, ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਵੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਚੰਦਰ ਮੋਹਨ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਬਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਤਮ ਸਿੰਘ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਚੰਦਰ ਮੋਹਨ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਾਨਵ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਉਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਯੋਧਿਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲੈਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦੀ ਪਰਖ ਅਤੇ ਸੁਭ ਕਾਮਨਾ ਸਹਿਤ ਉਸ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਸਲਾਹੁਣਯੋਗ ਹੈ।¹¹³

ਚੰਦਰਮੋਹਨ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਸਿਰਨਾਵੇਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚਲੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਪਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ, ਸਰਦਾਰ ਭਗਤ ਸਿੰਘ, ਸੂਰੀਨਾਮ ਸਾਡਾ ਦੇਸ਼, ਕਰਮਵੀਰ ਬਣੋ, ਵੀਰ ਅਭਮਨਿਯੂ, ਝਾਂਸੀ ਦੀ ਰਾਣੀ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਹਿਮਾ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਿਵਸ, ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ, ਦੁਲਹਨ ਦੀ

ਵਿਦਾਈ, ਅਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹੋ, ਗਿਆਨ, ਸੱਚਾ ਸੁੱਖ ਆਦਿ ਉਸਦੇ ਮਨਭਾਉਂਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਹਨ। ਚੰਦਰ ਮੋਹਨ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਧਰਮ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹੈ, ਉਹ ਚਾਹੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੋ ਕੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਵੀ ਉਹ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਧਰਮ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚੋਂ ਦੋਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਮਹਾਨ ਦੇਸ਼ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਉਹਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਉਹਦਾ ਡਾਢਾ ਪਿਆਰ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਅੰਤਾਂ ਦਾ ਮੋਹ ਹੈ। ਉਹ ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ਕ ਯੋਧਾ ਮੰਨਦਾ ਹੋਇਆ ਉਸਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਨਜ਼ਮ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:-

ਜਿਸ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਭਗਤ ਸਿੰਘ, ਧੰਨ ਹੈ ਉਹ ਮਾਤਾ
ਉਹ ਧਰਤੀ ਧੰਨ ਭਾਰਤ ਦੀ, ਜਿਥੇ ਪਈ ਵੀਰ ਦੀ ਛਾਇਆ।
ਨਿਰਭੈ ਬੜਾ ਉਹ ਯੋਧਾ ਸੀ, ਬੜਾ ਹੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ
ਸਦਾ ਕੰਡਿਆਂ ਦੀ ਸੇਜ ਤੇ ਸੌਣਾ, ਉਹਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਭਾਇਆ
ਭਰੀ ਸੀ ਲਹੂ ਉਹਦੇ 'ਚ, ਜਾਤੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੇਵਾ
ਗਜ਼ਬ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਬਣਾਈ ਉਸਨੇ, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬਤਲਾਯਾ
ਫਾਂਸੀ ਬਣਾਈ ਗਲੇ ਦਾ ਹਾਰ, ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਉਹ ਚਲਿਆ
ਲਹੂ ਨਾਲ ਸਿੰਜਿਆ ਜਿਸਨੇ, ਚਮਨ ਭਾਰਤ ਲਹਿਰਾਇਆ
ਸ਼ਹੀਦੀ ਕੀ ਚਿਤਾਓ ਪਰ ਲਗੋਗੇ ਹਰ ਬਰਸ ਮੇਲੇ
ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਮਰ ਬਲੀਦਾਨ ਦਾ, ਯਸ਼ ਦੁਨੀਆਂ ਨੇ ਗਾਇਆ।¹¹⁴

ਰਾਬਿਨ ਐੱਸ ਬਲਦੇਉ ਸਿੰਘ

ਰਾਬਿਨ ਐੱਸ ਬਲਦੇਉ ਸਿੰਘ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਾਵਲਕਾਰ ਅਤੇ ਵਾਰਤਕ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਮਨ ਵਿਚ ਤਮੰਨਾ ਹਵਾ ਵਿਚ ਬਵੰਡਰ' ਹੈ। ਰਾਬਿਨ ਐੱਸ ਬਲਦੇਉ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਹੁਣ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੈਨਹਾਗ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਦੈਨਹਾਗ ਦੀ ਨਗਰ ਪਾਲਿਕਾ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਹੈ। ਉਹਨੇ ਭਾਰਤ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਫਿਲਮਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਬਲਦੇਉ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਦੁਖਾਂ ਸੁਖਾਂ, ਬੇਟੀ, ਪਿਆਰ ਮੁਹੱਬਤ ਤੇ ਬਿਰਹਾ ਦਾ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸਥਾਨ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਨਜ਼ਮਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ, ਪਰ ਉਹਦੇ ਅਲੰਕਾਰ ਅਤੇ ਚਿਹਨ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਚੋਂ ਲਏ ਗਏ ਹਨ, ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਮਨ ਵਿਚ ਤਮੰਨਾ ਲਹਿਰਾਏ
ਹਵਾ ਵਿਚ ਬਵੰਡਰ
ਫਸ ਗਿਆ ਏ ਸਾਜਨ
ਤੇਰੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ¹¹⁵

ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਨੂੰ ਉਹ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਉਸ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦੋਂਦੀ, ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੀ ਈਰਖਾ ਨੂੰ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਸਤਰਾਂ ਨਾਲ ਪਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ:-

ਕਿਉਂ ਤੂੰ ਇੰਨਾ ਮੈਨੂੰ ਸਤਾਵੇਂ
ਸਭ ਨਾਲ ਕਰੋ ਠਠਲੀ
ਮੁਸਕਾਨ ਤੇਰੀ ਸਭ ਨੂੰ ਹਸਾਏ
ਜਦ ਮਿਲਦਾ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ
ਬਰਫ ਦੀ ਧੁੰਦ ਤੇਰੇ ਹੋਠਾਂ 'ਤੇ ਛਾਏ ?¹¹⁶

ਇਉਂ ਉਹ ਮਹਿਬੂਬਾ ਕੋਲੋਂ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਉਸ ਵੱਲ ਤਵੱਜੋਂ ਦੇਵੇ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਗਿੱਲੀ ਲੱਕੜੀ ਸੁਲਘੇ
ਪਿਆਰ ਇੰਜ ਅਸਾਡਾ
ਸਖੀ ਫੂਕ-ਫੂਕਣੀ-ਫੂਕ
ਆਪਣੇ ਸਾਹ ਨਾਲ ਫੂਕ
ਸੁਲਘਾ ਦੇ ਸਾਡੀ ਜੀਵਨ ਅੱਗ¹¹⁷

ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਰੂਪ ਉਹਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੱਥ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਕ ਵੀ, ਉਹ ਬੇਟੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੋ ਕੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-
ਏ ਬੇਟੀ !

ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਡਰ ਕਿੱਥੇ ?
ਬਾਹਰ ਤੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪਸਾਰ
ਇਸ ਅੰਧਕਾਰ ਵਿਚ
ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰੀ ਰੋਸ਼ਨੀ...¹¹⁸

ਰਾਬਿਨ ਐੱਸ ਬਲਦੇਉ ਸਿੰਘ ਡਾ. ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਦਾ ਭਰਾ ਹੈ ਪਰ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਵੱਖਰਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਉਤੇ ਨਜ਼ਮਾਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵੀ ਅਧੁਨਿਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹਨੇਰੇ, ਪ੍ਰੇਮ, ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹਨ। ਇਉਂ ਉਹ ਸੂਰੀਨਾਮ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਕਵੀਆਂ ਵਲੋਂ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਿਆ ਖੜੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਮੂਲ ਦੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਿੱਟੇ ਉੱਤੇ ਪੁੱਜਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਰਚਨਾ, ਰਚਨਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਅਤੀਤ ਵਿਚ ਇਕ ਪੁਲ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਪੜਾ ਉਤੇ ਰਚੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਆਪਣੇ ਅਤੀਤ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਚੁਕੀ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਸਮਕਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਨੇ ਵਰਤਮਾਨ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਅਤੀਤ ਵਲ ਸਫ਼ਰ ਕੀਤਾ, ਭੂਤਕਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰੈਰਿਕ ਬਿੰਬਾਂ ਦੀ ਜੁਗਤ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸਮਕਾਲ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿਚ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਅਤੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸੂਰੀਨਾਮ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਉਲੀਕਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਹਾਈਬ੍ਰਿਡ ਸੰਕਲਪ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਇਹ ਕਵੀ ਕੌਮੀਅਤ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਅਤੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੋਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ, ਭੂਗੋਲਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਸਾਂਝੇ ਸੰਜਮਸ਼ੀਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਬੱਝ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇੱਥੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਅਤੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਜਨ ਸਮੂਹ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਆਪਸ ਵਿਚ ਕਾਟਵੇਂ ਜਾਂ ਵਿਰੋਧੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਬੱਝਦੇ, ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੂਰਕ ਬਣ ਕੇ ਉਭਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਹੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਹਾਈਬ੍ਰਿਡਿਟੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਵਾਦ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੀ ਹੈ, ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਨਹੀਂ।

ਇਸ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਵਾਦ ਵਿਚ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਅਤੀਤ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ, ਸੁਪਨਿਆਂ ਅਤੇ ਭੂਤਕਾਲੀ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਦੇ ਪੁਨਰ ਸਿਰਜਣ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤਾਂ ਵਜੋਂ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਵੀ ਭਾਵੇਂ ਛੋਟੇ ਆਕਾਰ ਵਾਲੇ ਕਾਵਿ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਣ ਜਾਂ ਲੰਮੇਰੇ ਕਥਾ ਸੰਦਰਭਾਂ ਦੀ, ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਵਿਧੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਮੁਖੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਸਿਰਜਣਾ ਰਾਹੀਂ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਅਤੀਤ ਮੁਖੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਭਵਿੱਖਾਰਥੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਸਿਆਸੀ, ਭੂਗੋਲਿਕ ਸੰਦਰਭਾਂ ਨੂੰ ਪੁਨਰ ਸਿਰਜਣ ਅਤੇ ਪੁਨਰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਨਿਰੰਤਰ ਸਰਗਰਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਪਰਿਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾ ਅਤੇ ਖਿੰਡਰੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਪਰਿਪੇਖ ਪਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਮਾਨਸਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਅਸਤਿਤਵੀ ਟੁੱਟ ਭੱਜ ਨੂੰ ਹੀ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਮੂਲ ਦੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਮੂਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ

ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੰਤੁਲਿਤ ਅਤੇ ਸੰਗਠਿਤ ਮਨੁੱਖੀ ਆਪਣੇ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੇ ਕਲਾ ਬਿੰਬ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਕੌਮੀਅਤ, ਬਿਰਤਾਂਤਕਤਾ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਸੰਤੁਲਨ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸੰਦਰਭਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਹੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਹੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. C.J.M. De Klerk (Dr.), De Immigratie der Hindoestanen in Suriname by MCM-III 4RBI ET DR B1-Amsterdam, P-78 .
2. Theo Damsteegt (Dr.), literatuur en talen Van Suriname, NBLC - Den Hagg-1984, p.19
3. Michiel Van Kempen, Een geschiedenis Van de Surinamese literatuur, P-142-143.
4. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 143
5. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 295
6. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 294
7. Michiel Van Kempen - Surinamese Schrijvers en dichters - De arbeiders pers - 1989 P-70.
8. Michiel Van Kempen, Een geschiedenis Van de Surinamese literatuur P- 297.
9. ਐੱਮ. ਰਹਿਮਾਨ ਖਾਨ, ਦੋਹਾ ਸ਼ਿਕਸ਼ਾਵਲੀ, ਦਿਹਾਤੀ ਪੁਸਤਕ ਭੰਡਾਰ, ਚਾਵੜੀ ਬਾਜ਼ਾਰ, ਦਿੱਲੀ, 1973, ਪੰਨਾ 16.
10. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 20
11. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 21
12. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 16
13. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 9 ਤੋਂ 14
14. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 6
15. Redactie Aisa Samachar, Den Haag, Feb 1984.
16. ਦੋਹਾ ਸ਼ਿਕਸ਼ਾਵਲੀ ਤੇ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕਾਂ Stichting Voor Surinamers, Redactie Aisa Samachar Den Haag 1984.
17. Dr. Theo Damsteegt, Literatuur en talen Van Suriname - NBLC - 1984.

18. ਰਿਨੀ ਸ਼ੈਤਿਅਮ, ਮੋਹਿਨੀ - - ਪਾਰਾਮਾਰੀਬੋ, ਜੂਨ 1975 ਪੰਨਾ 5
19. ਏ.ਜੀ. ਅਸ਼ਰਫ, ਉਹੀ, ਭੂਮਿਕਾ - ਪੰਨਾ 3
20. ਰਿਨੀ ਸ਼ੈਤਿਅਮ, ਉਹੀ - ਪੰਨਾ 10
21. ਉਹੀ - ਪੰਨਾ 12
22. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 26
23. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 6
24. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 18
25. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 14
26. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 31
27. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 29
28. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 36
29. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 22
30. Michiel Van Kempen, Surinamese Schrijvers en dichters - De Arbeiders pers - 1989 P-53.
31. ਚਿਤਰਾ ਗਜ਼ਾਦੀਨ, ਕਬ ਕੇ ਯਾਦ, NBLC, Den Haag, 1984 P-22.
32. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 6
33. Literatuur en Talen Van Suriname - NBLC, Den Haag, 1984 P-26.
34. ਉਹੀ ਸਫ਼ਾ 26
35. ਕਬ ਕੇ ਯਾਦ - ਚਿਤਰਾ ਗਜ਼ਾਦੀਨ, NBLC, Den Haag 1984 P-16.
36. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 16
37. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 5
38. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 24
39. ਇਹ ਤੱਤ ਲੇਖਕ ਨੇ ਨਿੱਜੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਵਿਚ ਉਭਾਰਿਆ ਸੀ।
40. ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ, ਅੰਜਲੀ, ਪਾਰਾਮਾਰੀਬੋ, 1964
ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ, ਪਰਾਤੀਕਸ਼ਾ, ਪਾਰਾਮਾਰੀਬੋ, 1968
ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ, ਦਿਲਅਕਾਰ, ਪਾਰਾਮਾਰੀਬੋ, 1970
Shri Nivasi, Om de Zon 1972
Shri Nivasi, Oog in Oog Eldorado, Paramaribo, 1974.
Shri Nivasi, Vrijgevig als altijd Frutile, Rotterdam, 1977.
Shri Nivasi, 1 Minuut stilte Eldorado, Paramaribo, 1970
Katran I.
ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ, ਫਗਵਾ, 1971 Katran II

41. Paters oblaten, Ref Anjali IInd Edition, 1971.
42. Shri Nivasi, Oog in Oog, Eldorado, Paramaribo, P-26.
43. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 9
44. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 25
45. De west, Corly Verlooghen, 1971 Ref. Anjali.
46. Shri Nivasi, Anjali -Eldorado, Paramaribo, 1961 & 1971 P-8.
47. Shri Nivasi, Een Minuut Stilte, Katran-I 1970.
48. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 13
49. Shri Nivasi, Oog in Oog, Eldorado, Paramaribo, P-8.
50. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 8
51. Shri Nivasi, Pratiksha, Eldorado, Paramaribo, 1968 P-18.
52. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 19
53. ਬ. ਨੌਬਤ ਸਿੰਘ (ਸੰਪਾਦਕ), ਵਿਸ਼ਵ ਦਰਪਣ, ਸਨਮਾਰਗ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਦਿੱਲੀ ਸਫ਼ਾ 361
54. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 61
55. Shri Nivasi, Oog in Oog, P-38.
56. Shri Nivasi, Dilakar, Paramaribo, 1970 P-75.
57. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 74.
58. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 52
59. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 50.
60. Dilakar, G. Koefoed P-94 (Ref. Dilakar - Shri Nivasi).
61. Shri Nivasi, Dilakar, Paramaribo, 1970 P-62.
62. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 70.
63. Dilakar, G. Koefoed P-95 (Ref. Dilakar - Shri Nivasi).
64. Shri Nivasi, Vrijgevig als Altisd, Futile, Rotterdam - 1977, P-25.
65. Michiel Van Kempen, een geschiedenis Van de Surinamese Literatuur - P-394
66. Jit Narain, Dal Bhat Chatni - Den Haag 1977.
Jit Narain, Hinsa Prasad - Futile - Rotterdam 1980.
Jit Narain, Jatne Ujjar Joti Otane gahra Jhalka - Futile - Rotterdam - 1981.
Jit Narain, Mange ghat Pe Jiwan Jhele Kahe Naw Samundar Khewe - CBO Den Haag - 1984.

- Jit Narain, Bate Huai To Kahan - SSN Paramaribo - 1987.
67. ਮਾਤਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਤ੍ਰਿਪਾਠੀ (ਸੰਪਾਦਕ), ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਕੀ ਸਰਨਾਮੀ ਕਵਿਤਾਏਂ - ਸਰਨਾਮੀ ਸੰਸਥਾ, ਦੀ ਹੇਗ - 1988 ਪੰਨਾ-17
  68. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 3
  69. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 134
  70. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 4
  71. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 42
  72. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 43
  73. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 37
  74. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 41
  75. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 74
  76. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 76
  77. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 77
  78. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 79
  79. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 82
  80. ਬਰਿਸ ਨੌਸ਼ਾਦ, ਦਾਲ ਭਾਤ ਚਟਨੀ - 1977 ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਕੀ ਕਵਿਤਾ-ਪੰਨਾ 5
  81. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 47
  82. ਹਿੰਸਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਫੁਟੀਲ, ਰੋਟਰਡਮ - 1980
  83. ਮਾਤਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਤ੍ਰਿਪਾਠੀ (ਸੰਪਾਦਕ), ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਕੀ ਸਰਨਾਮੀ ਕਵਿਤਾਏਂ - ਸਰਨਾਮੀ ਸੰਸਥਾ, ਦੀ ਹੇਗ - 1988 (ਹਿੰਸਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਕਾਵਿ) ਪੰਨਾ 94
  84. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 98
  85. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 91
  86. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 96
  87. ਬਰਿਸ ਨੌਸ਼ਾਦ, ਦਾਲ ਭਾਤ ਚਟਨੀ 1977 - ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਕੀ ਕਵਿਤਾ-ਪੰਨਾ 5
  88. ਮਾਤਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਤ੍ਰਿਪਾਠੀ (ਸੰਪਾਦਕ), ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਦੀ ਸਰਨਾਮੀ ਕਵਿਤਾਏਂ, ਸਰਨਾਮੀ ਸੰਸਥਾ, ਦੀ ਹੇਗ - 1988 ਪੰਨਾ 107
  89. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 108
  90. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 112
  91. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 9
  92. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 11
  93. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 13
  94. ਮਾਈਕਲ ਫਨ ਕੰਪਨ (ਭੂਮਿਕਾ) ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ, ਬਾਟਿ ਹੂਆਂ ਤੂੰ ਕਹਾਂ - ਐਸ.ਐਸ.ਐਨ, ਪਾਰਾਮਾਰੀਬੋ 1987 - ਪੰਨਾ 6

95. ਮਾਤਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਤ੍ਰਿਪਾਠੀ (ਸੰਪਾਦਕ), ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਕੀ ਸਰਨਾਮੀ ਕਵਿਤਾਏਂ, ਸਰਨਾਮੀ ਸੰਸਥਾ, ਦੀ ਹੇਗ - 1988 (ਬਾਟੇ ਹੂਆਂ ਤੂੰ ਕਹਾਂ ਕਾਵਿ) ਪੰਨਾ 142
96. Sylvia Singh, 1. Feelings - 1981 2. Flowers and Sympathy - 1986 - Zwijndrecht (Holland)
97. Sylvia Singh, Flowers and Sympathy - Zwijndrecht (Holland) - 1986 P-8.
- 97A. Ibid. p.8
98. ibid, p. 8.
99. ibid, p.19
100. ibid, p. 21
101. ibid, p. 25
102. ibid, p. 20
103. Chandni, De Rinkelband is gebroken, NBLC Den Haag - 1990. Chandni, Spel Van huisje huisje, Canna - Paramaribo - 1991
104. Chandni, De Rinkelband is gebroken, p. 36-37
105. Ibid, p. 8
106. Ibid, p. 17
107. Ibid, p. 23
108. Ibid, p. 31
109. Chandni, Spel Van huisje huisje, Canna - Paramaribo - 1991, ਸਮਰਪਣ ਪੰਨਾ
110. ਉਹੀ ਨਜ਼ਮ III (ਪੰਨਾ ਦਰਜ ਨਹੀਂ)
111. ਉਹੀ ਨਜ਼ਮ IV (ਪੰਨਾ ਦਰਜ ਨਹੀਂ)
112. ਉਹੀ ਨਜ਼ਮ XIV (ਪੰਨਾ ਦਰਜ ਨਹੀਂ)
113. ਚੰਦਰਮੋਹਨ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਭਾਕਰ - ਸਰਸਵਤੀ ਪ੍ਰੈਸ ਸੂਰੀਨਾਮ - 2000 ਭੂਮਿਕਾ।
114. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 12
115. ਰਾਬਿਨ ਐੱਸ ਬਲਦੇਉ ਸਿੰਘ, ਮਨ ਮੇ ਤਮੰਨਾ ਹਵਾ ਮੇ ਬਵੰਡਰ - ਸੁਰੀਨਿਨ ਦੈਨਹਾਰਾ- 2002, ਪੰਨਾ 29.
116. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 51
117. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 13
118. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 61

ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪਿਛੋਕੜਾਂ ਦੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ

ਸੂਰੀਨਾਮ ਸਾਊਥ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਪੂਰਬੀ ਤੱਟ ਉਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਜ ਗੁਆਨਾਜ਼ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਥਿਤ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਡੱਚ ਗੁਆਨਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਸੂਰੀਨਾਮ ਦਾ ਲਗ ਭਗ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲਾ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਕਾਲ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਏਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਖ ਵਖ ਮੁਲਕਾਂ ਤੋਂ ਲੋਕ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਅਤੇ ਜਦ ਜੁਲਾਈ ਸੰਨ 1863 ਵਿਚ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਦਾ ਕਾਲਾ ਕਾਨੂੰਨ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋਕ ਇਕਰਾਰਨਾਮਿਆਂ ਅਧੀਨ ਮਜ਼ਦੂਰ ਬਣਾ ਕੇ ਵਖ ਵਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ। ਇਹਨਾਂ ਗੁਲਾਮਾਂ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਕਾਲੋਨੀ ਉਸਾਰਨ ਅਤੇ ਵਾਹੀ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਨੋਟਿਵ ਇੰਡੀਅਨਜ਼, ਅਫਰੀਕਾ ਦੇ ਵਖ ਵਖ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬੋਸ ਨੇਗਰਜ਼, ਕਰੀਓਲੋਨ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ। ਫਿਰ ਚੀਨੀ, ਬਰਤਾਨਵੀ ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਦੇ ਜਾਵਾ ਟਾਪੂ ਵਿਚੋਂ ਜਾਵਾਨਜ਼ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਉਸਾਰਨ ਅਤੇ ਆਬਾਦ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਗਰੀਬ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕਾਲੋਨੀ ਅਧੀਨ ਵਖ ਵਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਏਥੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ।

ਜਦੋਂ ਸੂਰੀਨਾਮ 25 ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ 1975 ਵਿਚ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਇਹ ਬਹੁ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਬਹੁ ਭਾਸ਼ਾਈ ਦੇਸ਼ ਬਣ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਚਾਹੇ ਡੱਚ ਹੈ, ਪਰ ਉਥੇ ਵਖ ਵਖ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਏ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਇਹਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਲਿਖਦੇ ਵੀ ਹਨ। ਏਥੇ ਹਿੰਦੀ, ਸਰਨਾਮੀ ਮਾਲੀਜ਼, ਚੀਨੀ, ਸਰਾਨਾਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬੋਸ ਨੇਗਰਜ਼ ਅਤੇ ਨੋਟਿਵ ਇੰਡੀਅਨਜ਼ ਵਲੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੇ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਲਗਭਗ ਅਠਾਰਾਂ ਹੈ।¹

ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲਿਖਣ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਡੱਚ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਏਥੋਂ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਸਾਹਿਤ ਡੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਰਚਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵਖ ਵਖ ਮੂਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਲੇਖਕਾਂ ਤੇ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸਰਨਾਮੀ, ਹਿੰਦੀ, ਸਰਾਨਾਨ ਟੋਂਗੋ, ਚੀਨੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਆਦਿ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹਨ।

ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨਨ ਸਾਹਿਤ ਸਾਰੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਕ ਹਿਸਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਚਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਹੋਈ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਪਿਛਲੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨਨ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਜਦ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਰ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ/ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵੀ ਵੀ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਰੁਝੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਜਾਨਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਹੋਰ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵੀ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਲਿਖ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਕੀ ਸਨ, ਉਹ ਕਿਹੜੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹਿਲ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਰਾਹੀਂ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨਨ ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਸਥਾਨ ਨਿਸਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਡੱਚ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਮਾਈਕਲ ਫਨ ਕੰਪਨ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵੰਡ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਡੱਚ ਭਾਸ਼ਾ, ਸੂਰੀਨਾਮਜ਼ ਡੱਚ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਰਾਨਾਨ, ਸੂਰੀਨਾਮਜ਼- ਜਾਵਾਨਜ਼, ਹੋਂਗ ਜਾਵਾਨਜ਼, ਹਿੰਦੀ, ਸਰਨਾਮੀ, ਸਾਰਾਮਾਕਾਨਜ਼, ਔਕਾਨਜ਼, ਕਰੈੱਬਜ਼, ਚੀਨੀ (ਹਾਕਾ-ਉਪ ਭਾਸ਼ਾ) ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਸਪੈਨਿਸ਼ ਆਦਿ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਲੋਕ ਬੋਲਦੇ ਹਨ।²

ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਦੇ ਵਸੀਹ ਘੇਰੇ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੂਰੀਨਾਮਜ਼-ਨੀਦਰਲਾਂਦਸ (ਡੱਚ), ਸਰਨਾਮੀ, ਸਰਨਾਮੀ ਜਾਵਾਨਜ਼, ਸੂਰੀਨਾਮ-ਜਾਵਾਨਜ਼, ਕਰੈੱਬਜ਼, ਸਾਰਾਮਾਕਾਨਜ਼ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੇਖਕ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।³

ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਦਿਆਂ ਮਾਈਕਲ ਫਨ ਕੰਪਨ ਨੇ ਉਥੇ ਰਚੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਵੀ ਸਿਲਸਿਲੇਵਾਰ ਵੰਡ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀਤੀ ਹੈ :-

1. ਡੱਚ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ : ਕੋਰਲੀ ਫਰਲੋਖਨ 1960 (Kans Op onweer) ਹਨੇਰੀ ਆਉਣ ਦੇ ਆਸਾਰ।
2. ਸਰਾਨਾਨ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਪਹਿਲੀ ਕਵਿਤਾ : ਹੈਂਡਰਿਕ ਸਖ਼ਾਉਟਿਨ (een huishuidelyk twist) ਇਕ ਪਰਿਵਾਰਕ ਗੁੰਝਲ - 1786।
3. ਸਰਾਨਾਨ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ : ਇਉਖਿਨ ਰੈਲੂਮ, Moesoede 1959.
4. ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਨਜ਼ਮ : ਸਾਬਲ ਸਿੰਘ (Lied in Bhajan stijl), ਭਜਨ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਕਵਿਤਾ - 1949.

5. ਪਹਿਲਾ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ : ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਹਿਮਾਨ ਖਾਨ, ਹਿੰਦੀ, ਦੋਹਾ ਸ਼ਿਕਸ਼ਾਵਲੀ 1953 ।
6. ਸਰਨਾਮੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਮ : ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ (Bulahat)- 1968 ਬੁਲਾਵਾ ।
7. ਪਹਿਲਾ ਜਾਵਾਨਜ਼ ਕਵੀ : ਰਾਮਿਨ ਹਰਜੋਪਾਵਿਚੋ - 1971
8. ਪਹਿਲਾ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਜਾਵਾਨਜ਼ - ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ : ਸਲਾਮਤ 1983
9. ਸਾਰਾਮਾਨਾਨਜ਼ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਕਵਿਤਾ : ਫਲਤੋਨ ਦਹਮਿ - 1976
10. ਔਕਾਨਜ਼ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਕਵਿਤਾ : ਆਂਧਰਿ ਪਾਕੋਸਿ-Mi Saanan- 1974

ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ਼ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੀ ਕਾਲੋਨੀ ਸੀ, ਉਥੋਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਡੱਚ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਵੀ ਛਪਿਆ ਤੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਾਵਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਪੀਆਂ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ :-

11. ਸਰਾਨਾਨ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ : ਟਰਿਫੋਸਾ, Troti-1951
12. ਸਰਨਾਮੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ : ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ, ਦਾਲ ਭਾਤ ਚਟਨੀ - 1977
13. ਔਕਾਨਜ਼ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਕਵਿਤਾ : ਰੂਡੀਪਿਨਾਸ Aucaanse Pawema's 1984
14. ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੇ ਕਵੀ ਐਡਗਰ ਕਾਇਰੋ ਦੇ 10 ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਏ ਹਨ।

ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਦੇ ਪੁਰਖੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾ ਕੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਕਰਾਰਨਾਮਾ ਅਧੀਨ ਲਿਆਂਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਖਾਸ ਵੱਧ ਸਹੂਲਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਉਸਾਰਨ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਵਾਹੀ ਖੇਤੀ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਲਗੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਲਗਭਗ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਆਏ ਮਜ਼ਦੂਰ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਲਾਮੀ ਭੋਗ ਚੁੱਕੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਜੀਵਨ ਬੜਾ ਕਸ਼ਟਦਾਇਕ ਅਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਭਰਿਆ ਸੀ। ਸੂਰੀਨਾਮ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੀ ਬਸਤੀ ਸੀ। ਡੱਚ ਹਾਕਮ ਚਾਹੇ ਉਹ ਸਰਕਾਰੀ ਜਾਂ ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸਨ, ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨਾਲ ਦੁਰ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦੇ, ਰੱਜ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਵੀ ਪੂਰੀ ਨਾ ਦਿੰਦੇ। ਕਈ ਵਾਰ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵਲੋਂ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾਈ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਆਮਦਨ ਜਦ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਉਹ ਮੰਗਦੇ, ਤਾਂ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਜਾਂ ਅਹੁਦੇਦਾਰ ਅਫ਼ਸਰ ਉਹ ਕਦੀ ਵਾਪਸ ਨਾ ਕਰਦੇ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਕੰਮ ਦਾ ਇਕਰਾਰਨਾਮਾ ਖਤਮ ਹੋਣ

ਉਤੇ ਵਾਪਸ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਪਰਤਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ, ਰਕਮ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਕਰਕੇ ਦੇਸ਼ ਪਰਤ ਨਾ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਉਥੇ ਰਹਿਕੇ ਅਗਲੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ।

ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਨ 1890 ਤੋਂ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਦੇ ਜਾਵਾ ਟਾਪੂ ਤੋਂ ਇਕਰਾਰਨਾਮਾ ਕਰਕੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਵਲੋਂ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਤਹਿਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਭੇਜਣ ਦਾ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸੰਨ 1922 ਵਿਚ ਇਮੀਗਰੇਸ਼ਨ ਐਕਟ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਜਿਸਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਬਰਤਾਨੀਆ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਸੰਨ 1918 ਤੋਂ ਬਰਤਾਨੀਆ ਅਤੇ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਅਜਿਹਾ ਸਮਝੌਤਾ ਵੀ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਡੱਚ ਕਾਲੋਨੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਉਥੋਂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਭਰਤੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਔਕੜ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਵਿਚੋਂ ਸੰਨ 1940 ਤੱਕ ਮਜ਼ਦੂਰ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਜਾਵਾਨਜ਼ ਮਜ਼ਦੂਰ ਡੱਚ ਕਾਲੋਨੀ, ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਿਮਾਰ ਹੋਣ ਉਤੇ ਕੋਈ ਡਾਕਟਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ, ਜਦ ਕਿ ਬਰਤਾਨਵੀ ਭਾਰਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਲਈ ਇਹ ਸਹੂਲਤਾਂ ਉਪਲਬਧ ਕਰਾਉਣੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਨ। ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਰਤ ਬਰਤਾਨਵੀ ਭਾਰਤੀ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ, ਚਾਹੇ ਇਸਦੀ ਪਾਲਣਾ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵੇਰਵੇ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੂਰੀਨਾਮ ਉਸਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਤਿੰਨ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ।

1. ਸੰਨ 1650 ਤੋਂ 1 ਜੁਲਾਈ 1863 ਤਕ ਲੋਕ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾ ਕੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ।
2. ਸੰਨ 1873 ਤੋਂ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਬਣਾ ਕੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ।
3. ਸੰਨ 1890 ਤੋਂ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਵਿਚੋਂ ਜਾਵਾਨਜ਼ ਨੂੰ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ (ਜਿਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਭਾਰਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਸਨ)।

ਇਸ ਵੇਰਵੇ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਨ 1873 ਤੋਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਦੇ ਸਮੇਂ 25 ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ 1975 ਤੱਕ ਦਾ ਸਮਾਂ ਉਥੇ ਆਏ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੇ ਇਕੱਠਿਆਂ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ। ਜਦ ਸੂਰੀਨਾਮ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਛਿੜਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਉਥੇ ਵਸਦੇ ਸਾਰੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੇ ਰਲ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ।

ਸੂਰੀਨਾਮ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਡੱਚ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਮਾਈਕਲ ਫਨ ਕੰਪਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸੂਰੀਨਾਮ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹੇਗਾ, ਉਹ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵੀ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੇਗਾ।⁷ ਇਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੂਰੀਨਾਮ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਸਰੋਕਾਰ ਲਗ ਭਗ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਵਖ ਵਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਮੂਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਭਿੰਨਤਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਜਾਂ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਵਿਸ਼ੇ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਪਰ ਦੂਜੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਫਰੀਕਨ ਮੂਲ ਵਾਲੇ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਖਰੇਵੇਂ ਅਤੇ ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਣ ਕਾਰਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਫਰਕ ਹੈ, ਪਰ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਅਧਾਰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਵੇਰਵਾ ਅੱਗੇ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

1. ਗੁਲਾਮੀ/ਕਾਲੋਨੀਕਾਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਨਜ਼ਮਾਂ।
2. ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਨਜ਼ਮਾਂ ਅਤੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ਨਾਖਤ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ।
3. ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਨਜ਼ਮਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਬਣਾਉਣਾ।
4. ਸਮਾਜਿਕ/ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ/ਬਹੁ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਬਾਰੇ ਨਜ਼ਮਾਂ।

ਅਫਰੀਕਨ ਮੂਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਪੁਰਖੇ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾ ਕੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਰਿਹਾ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਮਿਲਣ ਤਕ ਦੇ ਲਗਭਗ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਦੋ ਸੌ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਪਿਛੋਂ ਜਦੋਂ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਖਤਮ ਹੋਈ ਅਤੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਤੋਂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਤਾਂ ਏਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਪਹਿਲੇ ਗੁਲਾਮ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬੋਝੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਅੰਧਕਾਰ ਭਰੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚ ਗੋਰੇ ਹਾਕਮਾਂ ਅਧੀਨ ਸੂਰੀਨਾਮ ਉਸਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅਤੀਤ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਣ ਦਾ ਵਖਰਾ ਤਜਰਬਾ ਹੈ।

ਐਡਗਰ ਕਾਇਰੋ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦਾ ਜ਼ਹੀਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਹੈ। ਇਸਨੇ ਡੱਚ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚ ਅਤੇ ਸਰਾਨਾਨ ਟੋਂਗੋ ਵਿਚ ਵੀ ਕਵਿ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਡੱਚ ਵਿਦਵਾਨ ਹਰਮਨ ਵੈਕਰ ਇਹਦੇ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਲਿਖਦਾ ਹੈ,

ਐਡਗਰ ਕਾਇਰੋ ਦਾ ਜਨਮ ਪਾਰਾਮਾਰੀਬੋ ਵਿਚ 7 ਮਈ ਸੰਨ 1948 ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਉਹ ਨਜ਼ਮਾਂ ਸੁਣਾਉਂਦਾ, ਜੋ ਉਸਦੀਆਂ ਆਪ ਸੋਚੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਗ਼ਰੀਬੀ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਬਾਰੇ ਭਾਵੁਕਤਾ

ਭਰਿਆ ਰੋਸ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਧਿਆਨਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਵਿਤਾ 'ਪੱਤਝੜ' ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਹੋਰ ਕਵੀਆਂ ਵਾਂਗ ਬਸਤੀ ਕਾਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਦੁਸ਼ਵਾਰੀਆਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ।⁸

ਐਡਗਰ ਕਾਇਰੋ ਅਫਰੀਕਨ ਮੂਲ ਦੇ ਗੁਲਾਮ ਪੂਰਵਜਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਕਾਲੇ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅੰਧਕਾਰ ਨੂੰ ਵਧ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲਿਖੀ ਕਵਿਤਾ 'ਪੱਤਝੜ' ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਵਖਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਕਵਿਤਾ ਹੈ, 'ਮੇਰੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼' ਇਸਦੀਆਂ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਅੱਗੇ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ :-

ਰਿਮਝਿਮ

ਰਿਮਝਿਮ

ਵਰਖਾ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਵਰ੍ਹ ਰਹੀ ਹੈ

ਕੂਲੇ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰ ਰਹੇ ਅਥਰੂ ਜਿਵੇਂ

ਜਿਹੜੇ ਸਵੀਕਾਰਦੇ ਰਹੇ,

ਜ਼ਰੂਰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਗੇ।

ਨੇਰੇ ਨੂੰ ਮੁਹਾਵਰੇ ਵਰਗੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਤੋੜਨਾ

ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?

ਥਬਲਾਉਂਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ,

ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਿਚ ਪਏ ਪਾਇਦਾਨ ਵਾਂਗ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਲਿਟਣਾ....

ਇਸੇ ਨਜ਼ਮ ਵਿਚ ਉਹ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

ਰੂਹ ਨੂੰ ਸੁਣੀਏ - ਜੋ ਸਾਨੂੰ

ਕਿਸੇ ਹੱਦ 'ਤੇ ਖਲੋਣ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰੇਗੀ...⁹

ਐਡਗਰ ਕਾਇਰੋ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚਲੇ ਗੁਲਾਮੀ ਪ੍ਰਥਾ ਵੇਲੇ ਦੇ ਦੁਖਦਾਈ ਕਾਂਡ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਪੂਰਵਜਾਂ ਦੀ ਰੂਹ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਗੁਲਾਮੀ ਵੇਲੇ ਉਹਦੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਵਲੋਂ ਗੋਰੇ ਹਾਕਮਾਂ ਅੱਗੇ ਕੱਢੇ ਗਏ ਤਰਲੇ ਅਤੇ ਪਾਇਦਾਨ ਵਾਂਗ ਉਹਨਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਟ ਕੇ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਸੁਣਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਇੰਨੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਨਜ਼ਮ ਲਿਖ ਸਕਿਆ ਜੋ ਗੁਲਾਮੀ ਪ੍ਰਥਾ ਵੇਲੇ ਵਾਪਰੇ ਦੁਖਦਾਈ ਹਾਦਸਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਗੁਲਾਮੀ ਪ੍ਰਥਾ ਦੀਆਂ ਕਾਲੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਦੇ ਭੇਤ ਖੋਲ੍ਹਦੀ ਹੈ।

ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਵਾਂਗ ਐਡਗਰ ਕਾਇਰੋ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਕਵਾਟਾ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਸੂਰੀਨਾਮ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਮਾਣਯੋਗ ਹਸਤਾਖਰ ਹੈ। ਇਹ ਅਜਿਹਾ ਕਵੀ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਵੀ ਮਾਣ

ਸਤਿਕਾਰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਂ ਨਿਸਚਿਤ ਹੈ। ਉਹਦੇ ਪੂਰਵਜ ਭਾਰਤ ਵਿਚੋਂ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਸਨ। ਉਸਦਾ ਜਨਮ ਕਾਲੋਨੀ ਕਾਲ ਸਮੇਂ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਇਸਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਸਦੇ ਜਵਾਨ ਹੋਣ ਤਕ ਸੂਰੀਨਾਮ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਉਸਦਾ ਸਿੱਧਾ ਰਾਬਤਾ ਗੁਲਾਮੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਉਸਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਨੂੰ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ। ਉਹ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸਦਾ ਢੰਗ ਵੱਖਰਾ ਹੈ, ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਇਕ ਦੂਣੀ
ਇਕ ਦੂਣੀ - ਦੁਖ ਵਾਸਤੇ
ਕਿੰਨੀ
ਕਿੰਨੀ ਨਫ਼ਰਤ ਮਿਲੀ
ਦਸ
ਦਸ ਰੁਪਏ ਦੀ ਨਫ਼ਰਤ¹⁰

ਨਫ਼ਰਤ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਨੇ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸਦੇ ਕਾਵਿ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਉਹਦੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦਾ ਦੁਖ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਉਥੇ ਉਸ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਆਪਣਾ ਤਜਰਬਾ ਵੀ ਉਹਦਾ ਹਾਸਲ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਗੌਰੇ ਹਾਕਮ ਵਲੋਂ ਅਤੇ ਗੌਰੇ ਸਮਾਜ ਵਲੋਂ ਸੁਝਾਏ ਗਏ ਘਟੀਆਪਨ ਅਤੇ ਨਫ਼ਰਤ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਐਡਗਰ ਕਾਇਰੋ ਵਾਂਗ ਉਸ ਕਾਲੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਨੇਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਦੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਦਾ ਤੇ ਉਹਦਾ ਆਪਣਾ ਤਜਰਬਾ ਵੀ ਉਨਾ ਲੰਮੇਰਾ ਨਹੀਂ ਜਿੰਨਾ ਕਿ ਅਫਰੀਕਨ ਮੂਲ ਦੇ ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਹੈ। ਉਹਦੀ ਨਜ਼ਮ ਵਿਚ ਤਨਜ਼ ਹੈ, ਵਿਅੰਗ ਹੈ, ਪਰ ਉਹਦੇ ਵਿਚੋਂ ਪੂਰਵਜਾਂ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਅੱਗੇ ਅਤਿ ਦੇ ਦੁਖਦਾਈ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਕੇ ਤਰਲੇ ਮਾਰਨ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਮਨਫੀ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਨਜ਼ਮ ਦੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਅਗੇ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ :-

ਜ਼ਾਲਮ ਰਾਖਸ਼ਸ਼
ਸੁਰਮਈ ਅਕਾਸ਼ ਹੈ ਜਦ ਅਜੇ -
ਖੇਡਣ ਦੀ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ
ਕਾਹਵੇ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ
ਸੁੱਕੀ ਡਬਲਰੋਟੀ ਦੇਂਦੇ
ਭਿਉਂ ਕੇ ਖਾਣ ਵਾਸਤੇ
ਚਾਵਲ ਦੇਂਦੇ - ਨਮਕ ਰਲਾ ਕੇ¹¹

ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਸਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਉਹ ਦੁੱਖ ਭਰਿਆ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਜਿਸਨੂੰ ਐਡਗਰ ਕਾਇਰੋ ਨੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਰੇਨਿ ਆਂਦਰਿ ਦੀ ਰੂਈ ਉਰਫ ਮਾਰਸ਼ਲ ਦੀ ਬਰਾਊਨ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਪਾਰਾਮਾਰੀਬੋ ਵਿਚ ਸੰਨ 1917 ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਉਸਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਸਪੈਨਿਸ਼ ਪੜ੍ਹੀ ਅਤੇ ਪਾਰਾਮਾਰੀਬੋ ਵਿਚ ਸਪੈਨਿਸ਼ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੇ ਦੂਤਘਰ ਮੈਕਸੀਕੋ ਵਿਚ ਵੀ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਿਤਾਬ De Stoepe (ਕਦਮ) ਸੰਨ 1940 ਵਿਚ ਛਪੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਉਸਨੇ ਕਵਿਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਾਟਕ ਵੀ ਲਿਖੇ।¹²

ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਮਾਰਸ਼ਲ ਦੀ ਬਰਾਊਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-
ਅਸੀਂ ਇਹ ਧਰਤੀ ਨਹੀਂ ਦੇਣੀ
ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਮਰੇ ਨਹੀਂ
ਉਦਾਸ ਚਾਹੇ ਹੈ ਆਲਾ ਦੁਆਲਾ
ਅਸੀਂ ਨਾਇਕ ਬਣਨ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ।¹³

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਅੱਗੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ (dagorder) ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-
ਇਹ ਸਾਡੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਹੈ,
ਉਹ ਅਤੇ ਮੈਂ ਅਤੇ
ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ
ਚਿੱਟਾ ਝੰਡਾ ਲਹਿਰਾਉਣ ਲਈ
ਬਿਲਕੁਲ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ.....¹⁴

ਮਾਰਸ਼ਲ ਦੀ ਬਰਾਊਨ ਦੀ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੂਰੀਨਾਮ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਮਾਲੂਮ ਹੈ ਕਿ ਉਹਦੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਜਰਖੇਜ਼ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣਾ ਖੂਨ ਪਸੀਨਾ ਡੋਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਹੁੰਦੇ ਉਹ ਇਸ ਵਿਚ ਸਮਾ ਗਏ। ਜਿਸ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਜੰਮਿਆ ਪਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕਿੰਨੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ, ਉਹ ਧਰਤੀ ਹੁਣ ਉਹਦੀ ਆਪਣੀ ਹੈ। ਕਵੀ ਇਸ ਨਜ਼ਮ ਵਿਚ ਗੌਰੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਸ਼ਨਾਖ਼ਤ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲਗ ਭਗ ਸਾਰੇ ਕਵੀ ਆਪਣੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਕਮਾਈ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਚਾਹੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹਨੇਰਾ ਅਤੀਤ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਅਤੇ ਮੂਲ ਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਐਡਗਰ ਕਾਇਰੋ ਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਦੇ ਪਿਤਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਨਾਖ਼ਤ ਉਹਦੇ ਅੰਦਰ ਘੁਲ ਮਿਲ ਗਈ ਹੈ। ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਕਤੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਐਡਗਰ ਕਾਇਰੋ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:-

ਜੇ ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਨੀਗਰੋ ਰੂਹ ਹੁੰਦਾ
 ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਅਜਿਹੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ
 ਸ਼ਨਾਖਤ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਸਾਹਮਣੇ
 ਆਪਣੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਰਖਦਾ....

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਅਗਲੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ:-
 ਫਿਰ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ
 ਨਾਸ਼ਕਰੀ ਗੁਲਾਮੀ
 ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਅਜੇ ਖਿੜਨਾ
 ਰਾਤ ਦੇ ਅੰਧਕਾਰ ਉਤੇ ਦਸਤਖ਼ਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ
 ਬੱਦਲਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਅਲਵਿਦਾ
 ਕਾਲਾ ਉਦਾਸ ਮੌਸਮ ਖਤਮ ਹੋਣਾ
 ਹੇ ਦੇਵਤਾ ! ਹੇ ਸੱਪ ਅਤੇ ਰੂਹ ਅਤੇ ਰੱਬ, ਹੇ ਸ਼ਕਤੀ!¹⁵

ਇਉਂ ਐਡਗਰ ਕਾਇਰੋ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚੋਂ ਚਿਹਨ ਅਤੇ ਅਲੰਕਾਰ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਦਾ ਵਖਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੀ ਹੋਰ ਕਵੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚਲਾ ਦਰਦ ਅਤੇ ਸੋਗਮਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਉਹਦੀ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਸੂਰੀਨਾਮ ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਡੱਚ ਵਿਦਵਾਨ ਹਿਊਗੋ ਪੋਸ ਦਾ ਇਹ ਕਥਨ ਕਿ ਰੱਬ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਦਮੀ ਬਣਾਏ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡੱਚ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਮੁਤਾਬਿਕ ਢਾਲਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ।¹⁶ ਉਪਰੋਕਤ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਉਤੇ ਠੀਕ ਢੁਕਦਾ ਹੈ।

ਹੈਨਰੀ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਜ਼ੀਲ ਉਰਫ ਟਰੀਫੋਸਾ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ 1916 ਵਿਚ ਪਾਰਾਮਾਰੀਬੋ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਜੋ ਹੁਣ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਲਾਇਬਰੇਰੀਅਨ ਦਾ ਡਿਪਲੋਮਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਾਂ ਉਹ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ ਸੰਨ 1957 ਵਿਚ ਛਪੀ। ਉਸਨੇ ਵਾਰਤਕ ਵੀ ਲਿਖੀ। ਉਸਦਾ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਉਸਦੀ ਮੂਲ ਭਾਸ਼ਾ ਸਰਾਨਾਨ ਸੀ, ਉੱਜ ਉਸਨੇ ਡੱਚ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚ ਵੀ ਲਿਖਿਆ।¹⁷ ਸਾਰੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਵਕ ਵਰਨਣ ਕਰਦਿਆਂ ਹਿਊਗੋ ਪੋਸ ਟਰੀਫੋਸਾ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਟਰੀਫੋਸਾ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਅਰਥ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਥਾਈਂ ਉਹ ਐਬਸਟਰੈਕਟ ਢੰਗ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਟਰੀਫੋਸਾ ਦੀ ਨਜ਼ਮ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ:-

ਮੈਂ ਉਦੋਂ ਤਕ ਨਹੀਂ ਮੈਂ
 ਜਦ ਤਕ ਤੂੰ ਚੀਖਦਾ ਨਹੀਂ
 ਖੁਸ਼ੀ ਭਰੇ ਦਰਦ ਨਾਲ ? ਤੇ
 ਉਹ ਪੀੜ ਮੇਰੇ ਬੋਲਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦੀ।¹⁸

ਟਰੀਫੋਸਾ ਬਾਰੇ ਡੱਚ ਵਿਦਵਾਨ ਹਾਇਨ ਅਰਸਿਲ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਤਸਵੀਰਾਂ (ਬਿਰਤਾਂਤ) ਅਤੇ ਚਿਹਨ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਉਹਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਉਸ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦਾ ਹੋਵੇ।¹⁹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਥੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨਨ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਦੇਸ਼ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਰਵਾਇਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚਿਹਨ, ਅਲੰਕਾਰ ਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਹਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਇਆ, ਉਥੇ ਹੋਰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ ਪਰਗਟਾਅ ਲਈ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਰਵਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਿਆ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਜਿਵੇਂ ਟਰੀਫੋਸਾ ਆਪਣੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਬਾਰੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, 'ਮੈਂ ਉਦੋਂ ਤਕ ਨਹੀਂ ਮੈਂ', ਇਵੇਂ ਹੀ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨਨ ਕਵੀ ਚਿਤਰਾ ਗਜਾਦੀਨ ਸ਼ਨਾਖਤ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਿਆਂ ਔਰਤ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਸਨੂੰ ਨਵੀਂ ਪਹਿਚਾਣ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਔਰਤ ਦੇ ਸਿੰਗਾਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸੇ ਚਿਹਨ ਨੂੰ ਵਰਤ ਕੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚੋਂ ਵੇਖਦੀ ਹੈ :-

ਇਕ ਚਿਹਰਾ
 ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿੱਚ
 ਇਕ ਚਿਹਰਾ
 ਨਾ ਮੈਂ ਨਾ ਤੂੰ
 ਨਾ ਤੂੰ ਨਾ ਮੈਂ
 ਜਿਵੇਂ ਰੁੱਖ ਦੇ ਖੱਲੇ
 ਟੁਟੇ ਪੱਤੇ
 ਹਵਾ ਭਜਾਏ ਏਧਰ ਓਧਰ
 ਅਜ ਮੈਂ ਅਨਜਾਣ
 ਕਰ ਲਵਾਂਗੀ ਪਹਿਚਾਣ ...
 ਇਕ ਚਿਹਰਾ
 ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ
 ਨਾ ਤੂੰ ਨਾ ਮੈਂ²⁰

ਚਿਤਰਾ ਗਜਾਦੀਨ ਦੀ ਕਵਿਤਾ 'ਸ਼ਨਾਖ਼ਤ' ਨੂੰ ਵਾਚਦਿਆਂ ਇਹ ਪ੍ਰਤਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਤੀਤ ਨੂੰ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚੋਂ ਵੇਖਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣੇ ਵਰਤਮਾਨ ਤਕ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਵਰਤਮਾਨ ਦਾ ਉਹ ਅਜੇ ਵੀ ਫੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਦਾ ਅਤੀਤ ਉਹਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ। ਉਹਦੀ ਦੁਚਿਤੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚੋਂ ਸਾਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਦੋਚਿਤੀ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਹੋਰ ਸੂਰੀਨਾਮ ਕਵੀਆਂ ਵਾਲਾ ਦਰਦ ਗਾਇਬ ਹੈ।

ਜਿਊਲ ਨਿਮਨ 1940 ਵਿਚ ਪਾਰਾਮਾਰੀਬੋ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵੀ ਹੈ। ਉਸਦੀਆਂ ਹੁਣ ਤਕ ਪੰਜ ਕਾਵਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਪ ਚੁਕੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਚਿਤਰਕਾਰ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਸਟੇਜ ਉਤੇ ਇਕੱਠਿਆ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਜਦ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਕਿਵੇਂ ਰੰਗ, ਨਸਲ, ਧਰਮਾਂ ਦੀਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਬਣਾਈ ਬੈਠੇ ਇਕੱਲਤਾ ਭੋਗ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਗਵਾਂਢ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਲੋਕ
ਉਹ ਲੋਕ ਰਹਿਣ ਇਕੱਲੇ
ਗਵਾਂਢ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਲੋਕ
ਅਜਨਬੀ ਲੋਕ - ਬਿਲਕੁਲ ਇਕੱਲੇ
ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਕੋਲ
ਰਹਿਣ ਬਿਲਕੁਲ ਇਕੱਲੇ
ਉਹ ਮੌਕੇ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ
ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਡਰ ਹਮੇਸ਼ਾ
ਵਧਦਾ - ਡੂੰਘਾ ਗਹਿਰਾਈ ਵਿਚ ਉਤਰਦਾ
ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਲਤਾ ਬਖ਼ਸ਼ਦਾ
ਗਵਾਂਢ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ
ਗੋਰੇ ਲੋਕ - ਉਹ ਵੀ ਇਕੱਲੇ
ਸੂਰੀਨਾਮਰ - ਬਿਲਕੁਲ ਇਕੱਲੇ
ਦੱਖਣੀ ਮੌਲੂਕਰਜ਼ - ਬਿਲਕੁਲ ਇਕੱਲੇ
ਮਾਰੋਕਾਨਜ਼ - ਉਹ ਵੀ ਇਕੱਲੇ
ਤੁਰਕੀ ਲੋਕ ਵੀ ਇਕੱਲੇ
ਗਵਾਂਢ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਲੋਕ
ਇਕ ਵਾਸਤੇ ਇਕ - ਉਹ ਸਾਰੇ ਇਕੱਲੇ²¹

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਵਖ ਵਖ ਰੰਗਾਂ, ਧਰਮਾਂ, ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਗਵਾਂਢ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਵੀ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਾਸੀ ਹੋਣ ਨੂੰ ਨਾ ਕਬੂਲ

ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਅੰਗਮਈ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਇੱਕਲਤਾ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਇੰਨੇ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕੱਲਤਾ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਆਉਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਸ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਵਖ ਵਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਦਾ ਰੂਪ ਵੀ ਸਾਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਤੇ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵੰਡੀਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਤਕੜਾ ਵਿਅੰਗ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਵੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕਾਂ ਨੂੰ ਉਥੇ ਨਾਲ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ। ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੋਰ ਗੱਲ ਹੈ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਇਕੱਲਤਾ ਭੋਗਣਾ ਬਿਲਕੁਲ ਵਖਰਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚੋਂ ਲੋਕ ਚੰਗੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਆਸ ਲੈ ਕੇ ਯੋਰਪ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਤੋਂ ਲੋਕ ਹਾਲੈਂਡ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਵੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਚਾਹੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਾ ਵੀ ਮਿਲੇ ਜਾਂ ਕੰਮ ਨਾ ਮਿਲੇ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਜਿਊਲ ਨਿਮਲ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਇੰਮੀਗਰੇਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਹਨ:-

ਰੋਮੀ ਆਖੇ ਏਮੀ
ਚਲ ਚਲੀਏ ਰਹਿਣ
ਹਾਲੈਂਡ - ਉਥੇ ਜੀਵਨ ਸੁਖਦਾਈ
ਰੋਮੀ ਨੂੰ ਨਾ ਜਚਿਆ ਇਹ ਵਿਚਾਰ
ਨਾ ਬਈ, ਉਸ ਕਿਹਾ
ਉਥੇ ਸਰਦੀ, ਉਹ ਨਹੀਂ ਚੰਗੀ ਤੇਰੇ ਲਈ
ਪਰ ਏਮੀ ਚਾਹਿਆ, ਦੋਵੇਂ ਤੁਰ ਪਏ...
ਹੁਣ ਉਹ ਸਰਦੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ
ਏਮੀ ਨੂੰ ਮਿਲੀ ਇੰਮੀਗਰੇਸ਼ਨ
ਰੋਮੀ ਬਿਨਾਂ ਇਸਦੇ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕੰਮ ਤੋਂ
ਰਹਿੰਦਾ - ਦਿਲ ਦਿਮਾਗ ਤੇ ਛਾਇਆ ਪਤਨੀ ਦਾ ਫਿਕਰ
ਪਿਛੇ ਉਹ ਇਕੱਲੀ...²²

ਸਿੱਧੇ ਸੌਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਵੀ ਨੇ ਹਾਲੈਂਡ ਵਿਚ ਬਾਹਰੋਂ ਆ ਕੇ ਵਸਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਉਹ ਅਗੇ ਜਾ ਕੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਰੋਮੀ' ਹੁਣ 'ਏਮੀ' ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਸੂਰੀਨਾਮ ਜਾਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਹਾਲੈਂਡ ਵਿਚ ਮਾਈਗਰੇਸ਼ਨ ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਭ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਨ। 'ਏਮੀ' ਦਾ ਚਿਹਨ 'ਇੰਮੀਗਰੇਸ਼ਨ' ਤੋਂ ਅਤੇ 'ਰੋਮੀ' ਦਾ ਚਿਹਨ ਕਵੀ ਨੇ ਰੀਮਾਈਗਰੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਸਿਰਜਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਹ ਸਿੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਹਾਲੈਂਡ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਅਤੇ ਉਹ ਵਾਪਸ ਦੇਸ਼ ਮੁੜਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਕਈ ਮਜਬੂਰੀਆਂ ਵਸ ਨਹੀਂ ਮੁੜਦਾ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨਨ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਨਹੀਂ

ਲਿਖੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਯੂਰਪੀਨ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਚੰਗੇ ਸਦਾਚਾਰ ਅਤੇ ਸੁਧ ਆਚਰਣ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ।

ਜਿਊਲ ਨਿਮਲ ਨਸਲਵਾਦ ਦਾ ਬਿਆਨ ਆਪਣੀ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਕਰਦਾ ਹੈ ਹੁਣ ਉਹ ਆਜ਼ਾਦ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦਾ ਵਾਸੀ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਅਤੀਤ ਵਿਚ ਗੋਰਿਆਂ ਵਲੋਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਜ਼ਲਾਲਤ ਭਰੇ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:-

ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੈਂਬਰ ਹੋ ਸ਼੍ਰੀ ਮਾਨ ?

ਨਹੀਂ

ਫਿਰ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਭੇਜ ਸਕਦਾ

ਪਾਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ

ਕਿਉਂਕਿ ਤੂੰ ਚਿੱਟੀ ਕੌਮ ਦਾ

ਬਾਸ਼ਿੰਦਾ ਹੈ²³

ਜਿਊਲ ਨਿਮਲ ਦੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚੋਂ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਕਾਲ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਭਾਰਤ ਜਦ ਬਰਤਾਨੀਆਂ ਰਾਜ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸੀ ਤਾਂ ਕਈ ਖਾਸ ਜਨਤਿਕ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ; “ਏਥੇ ਕੁਤੇ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਮਨ੍ਹਾਂ ਹੈ।” ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਦੁਖਦਾਈ ਵਾਰਤਾ ਹੋਰ ਕਾਲੋਨੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ, ਇਸ ਲਈ ਕਵੀ ਨੇ ਇਸ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਵਿਅੰਗਮਈ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦੁਹਰਾਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਚਾਹੇ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਥੇ ਕਿਧਰੇ ਕੁਝ ਗਲਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਨਸਲ ਰੰਗ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਛੋਟਾ ਕਰਕੇ ਦੁਰਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਨਾਲ ਪਰਨਾਏ ਕਵੀ ਅਤੇ ਦਾਨਸ਼ਵਰ ਇਨਸਾਨ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਜੂਲੀਅਨ ਵਿਦ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ 16 ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ 1954 ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਉਸਦੀਆਂ ਚਾਰ ਕਾਵਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਵਾਰਤਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਪ ਚੁਕੀਆਂ ਹਨ। ਇਸਨੇ ਨਸਲਵਾਦ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਾਰਤਕ ਲੇਖ ਲਿਖੇ। ਉਸਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਵਿਸ਼ਾ ਭਾਰੂ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਲਈ ਉਹਦੀ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਅਗੇ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ:-

ਜਦ ਗੋਰੇ ਲੋਕ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਆਏ

ਉਹਨਾਂ ਵੇਖਿਆ

ਕਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਕੱਪੜੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਹਿਨੇ

ਉਹਨਾਂ ਕਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਆਦਿਵਾਸੀ ।

ਜਦ ਮੈਂ ਯੋਰਪ ਆਇਆ

ਬੀਚ ਤੇ ਗਿਆ

ਓਥੇ ਗੋਰੇ ਨੰਗੇ ਘੁੰਮ ਰਹੇ ਸਨ

ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਸਭਿਅਕ²⁴

ਜੂਲੀਅਨ ਵਿਦ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਉਹ ਗੋਰੇ ਅਤੇ ਕਾਲੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵਿਅੰਗ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਇਕ ਹੀ ਰਵਾਇਤ ਨੂੰ ਸੋਚਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਹਦੇ ਅਰਥ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਅਰਥ ਉਸੇ ਜੀਵਨ ਢੰਗ ਲਈ ਨਫ਼ਰਤ ਦਾ ਭਾਵ ਪਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਉਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਉਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਉਸਨੂੰ ਮਾਣਯੋਗ ਸਭਿਅਕ ਬਣਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੰਗ ਨਸਲ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਅਸੀਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਸਿਰਜਦੇ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਨਜ਼ਮ ਦੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਹਨ :-

ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ

ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਉਹਦੇ ਕੰਨ 'ਚ ਕਿਹਾ

ਅੱਗ ਬੁਝਾਉਣ ਵਾਲਾ ਇੰਜਣ

ਖਰਾਬ ਹੈ²⁵

ਨਫ਼ਰਤ ਦੀ ਅੱਗ ਉਤੇ ਅੱਗ ਬੁਝਾਉ ਇੰਜਣ ਨੇ ਪਾਣੀ ਪਾ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਬੁਝਾਉਣਾ ਸੀ, ਉਹ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਵਰਤਿਆ ਬਹੁਤ ਗਿਆ, ਜਾਂ ਫਿਰ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਉਂ ਉਹ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਨੀ ਤੇ ਨਫ਼ਰਤ ਸਹਿਣ ਕਰਨੀ ਦਾ ਦਿਲ ਕੰਬਾਊ ਵਰਨਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਕੋਈ ਸਥਿਤੀ ਜਾਂ ਹਾਲਾਤ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਰਹਿਣ ਤਾਂ ਆਦਮੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਬੜੇ ਸੂਖਮ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਗੁਸੇ ਦੇ ਅੰਗਾਰ ਭਖਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਨਫ਼ਰਤ ਦੀ ਅੱਗ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਭੜਕਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਜੋ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਅਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਸਕਣ।

ਜੂਲੀਅਨ ਵਿਦ ਜਿਥੇ ਬੜੇ ਸੂਖਮ ਅਤੇ ਅਸਿੱਧੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਤਾੜਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਕਵੀ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਸਿਧੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਖਾੜਕੂ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ :-

ਨੀਦਰਲਾਂਦਸਿ*¹ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਦੇਂਦੇ

ਨੀਦਰਲਾਂਦਸਿ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਆਖਦੇ

ਨੀਦਰਲੈਂਡ*² ਵਿਚੋਂ ਦਫਾ ਹੋਵੋ

*¹ ਡੱਚ ਭਾਸ਼ਾ

*² ਦੇਸ਼ ਦਾ ਨਾਂਅ

ਜ਼ਰਾ ਸਬੂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ
ਕਢੋਗੇ ਕਿਵੇਂ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਅਸਾਨੂੰ ਏਥੋਂ^{੨੬}

ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਵੰਗਾਰ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਲਈ ਲੜਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਉਹ ਸਬੂਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹਦੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਨੂੰ ਕੰਗਾਲੀ ਤੇ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਭਰੀ ਸਖਤ ਮਿਹਨਤ ਵਾਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹੱਕ ਮੰਗਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਉਹ ਮੰਗਦੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਵੀ ਆਪਣੇ ਅਤੀਤ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵਰਤਮਾਨ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਹੁੰਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਰੋਬਿਨ ਰਾਵਾਲਜ਼ ਦਾ ਕਲਮੀ ਨਾਮ ਆਰ. ਦੋਬਰੂ ਹੈ। ਉਹ ਸੰਨ 1935 ਵਿਚ ਪਾਰਾਮਾਰੀਬੋ, ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਉਸਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਕਰੀਓਲੋਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਖੂਨ ਵਿਚ ਅਫ਼ਰੀਕੀ, ਨੇਟਿਵ ਇੰਡੀਅਨਜ਼, ਅਤੇ ਯਹੂਦੀ ਖੂਨ ਵੀ ਗਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਵੀ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਉਸਨੇ ਸਰਾਨਾਨ ਅਤੇ ਡੱਚ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਸਦਾ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਮਾਟਾਪੀ' ਵਿਚ ਇੱਕੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਡੱਚ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਉਸਦੀਆਂ ਚਾਰ ਕਾਵਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਛੇ ਵਾਰਤਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵੀ ਛਪੀਆਂ ਹਨ। ਇਸਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਸਨੇ ਨਾਟਕ ਵੀ ਲਿਖੇ ਹਨ।^{੨੭}

ਆਰ. ਦੋਬਰੂ ਦੀ ਬਹੁਪੱਖੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਬਾਰੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਮਾਈਕਲ ਫਨ ਕੰਪਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ,

ਦੋਬਰੂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਸਾਫ਼ ਅਤੇ ਪੱਕੀ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਨਾਈਜੇਰੀਅਨ (Nigerian) ਨੋਬਲ ਪ੍ਰਾਈਜ਼ ਵਿਜੈਤਾ ਵੋਲਿ ਸੋਇਨਕਾ (Wole Soyinka) ਵਾਂਗ ਨੈਗਰੀਟਿਊਡ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਪੱਕੀ ਧਾਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਾਈ, ਜਿਵੇਂ ਵੋਲਿ ਸੋਇਨਕਾ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਸ਼ੇਰ ਜਿਵੇਂ ਆਪਣਾ ਸ਼ੇਰ ਵਾਲਾ ਸੁਭਾਅ (Tigertude) ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਸਕਦਾ। ਉਸਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕ ਭਾਵਨਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।^{੨੮}

ਕਵੀ ਦੀ ਇਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸਦੀ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਹਨ:-

ਇਕ ਰੁੱਖ
ਕਿੰਨੇ ਸਾਰੇ ਪੱਤਿਆਂ ਵਾਲਾ
ਇਕ ਰੁੱਖ
ਇਕ ਦਰਿਆ

ਕਿੰਨੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਨਹਿਰਾਂ
ਸਭ ਸਮੁੰਦਰ ਵਲ ਤੁਰੀਆਂ
ਇਕ ਦਿਮਾਗ
ਕਿੰਨੇ ਸਾਰੇ ਵਿਚਾਰ
ਸਾਰੇ ਤੁਰੇ ਲੱਭਣ ਮੁਕਤੀ
ਇਕ ਰੱਬ
ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਢੰਗ
ਪਰ ਉਹ ਇਕੋ ਪਿਤਾ
ਇਕ ਸੂਰੀਨਾਮ
ਕਿੰਨੇ ਸਭਿਆਚਾਰ
ਕਿੰਨੇ ਸਾਰੇ ਰੰਗਾਂ ਵਾਲਾ
ਕਿੰਨੀਆਂ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਬੋਲਣ
ਪਰ ਸਾਰੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ^{੨੯}

ਉਸਦੀ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮਕਬੂਲ ਹੋਈ, ਰਸਾਲਿਆਂ ਤੇ ਪੈਂਫਲਿਟਾਂ ਵਿਚ ਵਾਰ ਵਾਰ ਛਪੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਸਪੈਨਿਸ਼, ਹਿੰਦੀ, ਸੂਰੀਨਾਮਜ਼-ਜਾਵਾਨਜ਼ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਤਰਜਮਾ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ।

ਆਰ. ਦੋਬਰੂ ਦੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਸਰਬ ਵਿਆਪੀ ਅਪੀਲ ਹੈ। ਇਹ ਕੇਵਲ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਗਈ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਵਸੇ ਵਖ ਵਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਲੇ ਵਖ ਵਖ ਧਰਮਾਂ ਨਾਲ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਵਿਚ ਪੱਕੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਵਿਖਾਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸੂਰੀਨਾਮੀ-ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਕਵੀ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਮੈਂ ਬਣਨਾ ਚਾਹਾਂ
ਕਿਨਾਰਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਪੁਲ
ਕਿਸਤੀ ਵਾਂਗ ਚਲਣਾ ਚਾਹਾਂ
ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚਕਾਰ
ਇਸੇ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਫਿਰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :
ਤਾਂ ਹੀ ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ
ਨੀਗਰੋ ਅਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ
ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਵਧੇ^{੩੦}

ਇਉਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਕਾਵਿ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਹੈ ਉਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤਕ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਉਥੇ ਬਹੁ ਸਭਿਆਚਾਰ

ਦਾ ਬੋਲ ਬਾਲਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਰੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਰਵਾਇਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚਿਹਨ, ਅੰਲਕਾਰ ਅਤੇ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦੇ ਹੋਏ ਜਦ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਰੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਾਸੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖੀ ਗਈ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਲੇਖਕ ਜਿਥੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਬਹੁ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਰਚੇ ਮਿਚੇ ਹਨ ਉਥੇ ਆਪਣੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੇ ਮੂਲ ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਹਿਮਾਨ ਖਾਨ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਜੰਮੇ, ਪਲੇ, ਪੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਆ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਤੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ ਅਧਿਆਪਕ, ਮੌਲਵੀ ਅਤੇ ਲੇਖਕ/ਕਵੀ ਵੀ ਬਣੇ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਭਾਰਤ ਬਾਰੇ ਲਿਖਣਾ ਜਾਂ ਉਸਦੀ ਕਾਵਿ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਤੀਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਲੇਖਕ ਸਿਲਵੀਆ ਸਿੰਘ ਦੀ ਭਾਰਤ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਭਾਵੁਕ ਹੈ। ਉਹ ਚਾਹੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਮੂਲ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਜੰਮੀ ਪਲੀ, ਹੁਣ ਹਾਲੈਂਡ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਭਾਰਤ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮਹੌਲ ਵਿਚੋਂ ਜਾਣਿਆ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ, ਉਸਨੇ ਭਾਰਤ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਉਹਦੀ ਵਡਿਆਈ ਦਾ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ, ਅਜਿਹਾ ਉਸਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਤੇ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਸਿਲਵੀਆ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਜ਼ਮ 'ਭਾਰਤ' ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਅਗੇ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ :

ਭਾਰਤ-ਮੇਰੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦਾ ਦੇਸ਼
ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਵੰਨ ਸੁਵੰਨਤਾ ਵਾਲਾ ਖਿੱਤਾ
ਜਿਥੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰ, ਪੁਜਾਰੀ ਤੇ ਭਿਖਾਰੀ ਰਹਿੰਦੇ
ਜਿਥੇ ਖਿੱਚ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਯਾਦਗਾਰਾਂ
ਕਲਾ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ
ਜਿਥੇ ਪਵਿੱਤਰ ਗੰਗਾ ਵਗਦੀ ...।³¹

ਡਾ. ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਸਿਲਵੀਆ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਪਣੇ 'ਦਾਦਾ' ਦੀ ਬੇਵਤਨੀ ਦਾ ਦਰਦ ਸਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚ ਰੋਹ ਅਤੇ ਰੋਸ ਹੈ ਕਿ ਉਹਦੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਜਾਂ ਧੌਖੇ ਨਾਲ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ, ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਮਾਂਗਵੇ ਘਾਟ ਤੇ ਬੀਤੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ
ਕਿਉਂ ਸਮੁੰਦਰੀ ਚਲਾਈ ਕਿਸਤੀ
ਸਾਨੂੰ ਸਾਡਾ ਦੇਦੇ ਦਾਦਾ
ਇਕੋ ਰੋਟੀ ਰਹਿਣਾ ਸਾਦਾ।³²

ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਵਾਂਗ ਹੀ ਐਡਗਰ ਕਾਇਰੋ ਆਪਣੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਖਿੱਚ ਨੂੰ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਓ ਪਿਆਰੇ ਜੰਗਲ ! ਸਾਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲੈ
ਅਸੀਂ ਜੁ ਆਪਣੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਦੀ ਸਮਝ ਭੁਲ ਗਏ

ਇਸੇ ਨਜ਼ਮ ਵਿਚ ਉਹ ਅਗੇ ਜਾ ਕੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

ਓ ਪਿਆਰੇ ਜੰਗਲ ਸਾਨੂੰ ਅਗੇ ਵਧਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ
ਸਾਨੂੰ ਸੋਹਣਾ ਉਜਵਲ ਦਿਨ ਨਸੀਬ ਹੋਵੇ
ਵਰਤਮਾਨ 'ਤੇ ਭਵਿਖ ਵਿਚ ਅਗੇ ਵਧਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ
ਓ ਪਿਆਰੇ ਜੰਗਲ ...³³

ਤਿੰਨਾਂ ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਚਾਹੇ ਇਕੋ ਹੈ ਪਰ ਤਿੰਨਾਂ ਦਾ ਕਾਵਿ ਪਰਗਟਾਅ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਪਛਾਣ ਵਖਰੀ ਵਖਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਸਿਲਵੀਆ ਸਿੰਘ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭਾਵੁਕ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵਿਚ ਕਲਪਨਾ ਦਾ ਰੰਗ ਭਰਕੇ ਭਾਰਤ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਉਥੋਂ ਦੀਆਂ ਵਡਿਆਈਆਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਭਾਵੁਕਤਾ ਨਾਲ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਉਥੋਂ ਦੇ ਮੰਗਤਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਰੋਮਾਂਚਿਕ ਜਿਕਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਵੁਕਤਾ ਤੋਂ ਅਗੇ ਵੀ ਉਪਭਾਵੁਕ ਹੋ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਨਿਬਾਹ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਡਾ. ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਸਥੂਲ ਅਤੇ ਅਸਲੀ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚੋਂ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਬਰਤਾਨਵੀ ਭਾਰਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਬੇਬਸੀ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਐਡਗਰ ਕਾਇਰੋ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹਦੇ ਪੁਰਖੇ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾ ਕੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਵਾਲੇ ਹਰੇ ਭਰੇ ਜੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਵਾਂਗੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਥੇ ਰਹਿ ਕੇ ਸਬਰ ਸ਼ੁਕਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗੁਜ਼ਾਰਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚੰਗੀ ਸੀ। ਉਂਜ ਵੀ ਐਡਗਰ ਕਾਇਰੋ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਬਾਰੇ ਡੱਚ ਵਿਦਵਾਨ ਰਿਉਗੋ ਪੋਸ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਾਇਰੋ ਐਫਰੋ-ਸੂਰੀਨਾਮ ਧਰਮ 'ਵਿੰਟੀ' ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਆਪਦੇ ਕਾਵਿ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਅਤੀਤ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਵਰਤਮਾਨ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਨਿਪਟਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਸੱਦਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।³⁴

ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਕਵੀ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕਾਲੋਨੀ ਕਾਲ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਵਲੋਂ ਬਿਤਾਏ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਭਰੇ ਸਮੇਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜਾਗਰੂਕ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਜਿਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰਸੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ ਉਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਸਚਾਈ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦਾ ਵਾਸੀ ਹੋਣ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੂਰੀਨਾਮੀ

ਹੋਣ ਉਤੇ ਮਾਣ ਹੈ। ਉਹ ਬਹੁ ਸਭਿਆਚਾਰ ਜਿਉਂਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਸਾਰੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹਨ।

ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਰਲੀ ਫਰਲੋਖਨ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :-

ਅਸੀਂ ਏਥੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹਾਂ
ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਰੂਪ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ
ਅਸੀਂ ਏਥੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹਾਂ
ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :
ਉਥੇ ਸੂਰਜ ਨਿਕਲਿਆ
ਸਭ ਤੋਂ ਸੋਹਣੀ ਰੋਸ਼ਨੀ
ਉਹ ਰੋਸ਼ਨੀ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ।
ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜੁ ਲੱਕੜੀ
ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ
ਉਹ ਲੱਕੜੀ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ।
ਘਰ ਇਕ ਬਣਾਇਆ
ਰੋਸ਼ਨੀ ਤੇ ਲੱਕੜੀ ਦਾ
ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਔਰਤ ਵਾਸਤੇ
ਉਹ ਔਰਤ ਹੈ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ।³⁵

ਕੋਰਲੀ ਫਰਲੋਖਨ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ 1932 ਵਿਚ ਪਾਰਾਮਾਰੀਬੋ (ਸੂਰੀਨਾਮ) ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਉਸਨੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਡਿਪਲੋਮਾ ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ। ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ ਸੰਨ 1960 ਵਿਚ ਛਪੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਾਰਤਕ ਦੀਆਂ ਲਗ ਭਗ ਪੰਜ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈਆਂ। ਹੁਣ ਉਹ ਡੈਨਮਾਰਕ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਡੱਚ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਡੈਨਿਸ਼ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ਕੋਰਲੀ ਫਰਲੋਖਨ ਦੀ ਉਪਰੋਕਤ ਨਜ਼ਮ ਵਿਚੋਂ ਉਹਦਾ ਸੂਰੀਨਾਮ ਪ੍ਰਤੀ ਇਮਾਨਦਾਰ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਪਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਜ਼ਾਦ ਸੂਰੀਨਾਮ ਨੂੰ ਉਸਾਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਚਾਨਣ ਪਸਾਰਨ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ ਹੈ। ਇਹ ਦੇਸ਼ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਨਜ਼ਮ ਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਜੋ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਕਵੀ ਇਸ ਕਾਵਿ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਵਸੀਹ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੋਰਲੀ ਫਰਲੋਖਨ ਜਦ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਚੰਗੇ ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵਾਸਤੇ ਆਸਵੰਦ ਹੈ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਮਕਾਲੀ ਕਵੀ ਆਰ. ਦੋਬਰੂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਵਾਪਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਸੁਚੇਤ ਅਤੇ ਫਿਕਰਮੰਦ ਹੈ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਕੁੱਤਾ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ
ਹਿਰਨ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ

ਹਥਿਆਰ ਲੁਕਾ ਦਿਤਾ (ਸੁਟ ਦਿਤਾ)

ਕਿਉਂ ਤੂੰ ਫਿਰ ਡਰਦਾ
ਏਥੇ ਮਾਸ ਪਿਆ ...
ਕਿਉਂ ਰੋਂਦਾ ਹੈਂ
ਹਥਿਆਰ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦਾ
ਹਿਰਨ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ
ਕਿਉਂ ਤੂੰ ਫਿਰ ਡਰਦਾ ...

ਮਾਈਕਲ ਫਨ ਕੰਪਨ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਰਿਦਮ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਖੌਫ਼ਜ਼ਦਾ ਪੜਕਣਾਂ ਪੜਕਣ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ।³⁶

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-
ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਕੌਣ ਹੈ ਬੁਲਾ ਰਿਹਾ
ਬਾਹਰੋਂ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਸਰਗੋਸ਼ੀ ਹੋਈ
ਮਾਲੂਮ ਨਹੀਂ ਕੌਣ ਹੈ ਪੁਕਾਰਦਾ
ਕੌਣ ਮੇਰੇ ਦਵਾਰ ਤੇ ਆਇਆ
ਨਿਓਤਾ ਲੈ ਕੇ
ਸ਼ਾਇਦ ਆਈ ਹੈ ਕਿਸ਼ਤੀ ...³⁷

ਇਉਂ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਸੂਰੀਨਾਮ ਕੁਮਾਰ ਬਣਕੇ ਆਜ਼ਾਦ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਅੰਦਰ ਤੌਖਲਾ ਵੀ ਹੈ। ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰਖਣ ਲਈ ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸੁਚੇਤ ਹੈ। ਬਾਹਰੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਤੋਂ ਉਹ ਤ੍ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਨਿਓਤਾ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਾਇਦ ਕਿਸ਼ਤੀ ਹੈ ਆਈ। ਇਹ ਤੌਖਲਾ ਆਰ. ਦੋਬਰੂ ਵਾਲਾ ਹੀ ਹੈ, ਓਥੇ ਵੀ ਹਿਰਨ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ, ਕੁੱਤਾ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਕਵੀ ਖੌਫ਼ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੀ ਕਿਸੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਖਤਰੇ ਤੋਂ ਖੌਫ਼ਜ਼ਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਜ਼ਾਦ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਜੋਜ਼ਫ ਸਲਾਖਫੀਰ 25 ਜਨਵਰੀ 1940 ਨੂੰ ਟੋਟਨਿਸ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਕਾਰੋਨੀ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। 17 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਉਹ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਮਸਟਰਡਮ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਹਾਲੈਂਡ ਦੀ ਅਖਬਾਰ (Trouw), ਹਾਗਸ ਪੋਸਟ (Haagse Post) ਅਤੇ ਫਰਾਇ ਨੀਦਰਲੈਂਡ (vrij Nederland) ਵਾਸਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਬਾਰੇ ਲੇਖ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1959 ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ। ਉਸਨੇ ਸਰਾਨਾਨ ਬੀਏਟਰ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਗੀਤ ਲਿਖੇ। ਉਸਨੇ ਰੇਡੀਓ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ।

ਜੋਜ਼ਫ ਸਲਾਖਵੀਰ ਨੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ :-
ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਖਾਂਦੇ
ਕ੍ਰਿਸਮਿਸ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ
ਚਾਵਲ ਕਾਲੀਆਂ ਬੀਨਜ਼ ਨਾਲ³⁸

ਇਉਂ ਉਹ ਵਿਅੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕ੍ਰਿਸਮਿਸ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਜਦ ਅਮੀਰ ਲੋਕ ਕੇਕ, ਚੌਕਲੇਟ ਅਤੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮਿਠੀਆਂ ਮੇਵਿਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ (ਬਰੈੱਡ) ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਖਾਣਾ ਚਾਵਲ ਤੇ ਕਾਲੀਆਂ ਬੀਨਜ਼ ਹੈ। ਉਹ ਗੌਰੇ ਹਾਕਮ ਉਤੇ ਤਨਜ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ :-

ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਸਨ ਉਹ ਗੌਰੇ
ਅਤੇ ਗੌਰੇ ਰੱਬ ਦੇ ਨੇੜੇ
ਫਿਰ ਗੌਰੇ ਬਣੇ ਰੱਬ ....³⁹

ਇਹਨਾਂ ਕਾਵਿ ਪੰਗਤੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕਵੀ ਗੌਰੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ 'ਰੁਤਬੇ' ਉਤੇ ਤਨਜ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵੀ ਕਈ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚ ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਦੇਵਤੇ' ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਹਾੜੀ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਧਨਵਾਨ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਰਹਿ ਚੁਕੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਅਜੇ ਤਕ 'ਦੇਵਤਾ' ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਾਸੂਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਕਿਵੇਂ ਆਪਣੇ ਮੁਫ਼ਾਦ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਇਸਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਕਵੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸੂਰੀਨਾਮ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਕਵੀ ਡਾ. ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਇਸੇ ਤੱਖਲੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

ਵਿਸ਼ਵਾਸਘਾਤ ਤੇ ਮਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ
ਉਨਤੀ ਕਿਥੇ ਉਨਤੀ ਕਿਥੇ
ਦੇਸ਼ ਦੀ ਜਨਤਾ ਨਾਲ ਕਰਕੇ ਵਾਅਦਾ
ਚੁਨਾਵ ਵਾਰ ਵਾਰ ਤੂੰ ਜਿੱਤੋਂ
ਸਾਰੇ ਵਚਨ ਤੂੰ ਤੋੜੋਂ
ਜਨਤਾ ਦੀ ਤੂੰ ਕਦਰ ਨਾ ਜਾਣੇ ...

ਉਹ ਇਸ ਮੁਸੀਬਤ ਦਾ ਹਲ ਖਾੜਕੂ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਦਸਦਾ ਹੈ :

ਬਾਤ ਨਾਲ ਗੱਲ ਨਾ ਬਣਨੀ
ਲੱਤਾਂ ਨਾਲ ਹੁਣ ਅਜਮਾਣਾ
ਇੰਜ ਵੀ ਜੇਕਰ ਬਣੀ ਨਾ ਬਿਗੜੀ
ਗੋਲੀ ਫਿਰ ਅਸਾਂ ਚਲਾਉਣਾ।⁴⁰

ਇਉਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀਆਂ ਵਖ ਵਖ ਮੂਲ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਾਲੇ ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਹੈ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਢੰਗ ਵਖਰੇ ਵਖਰੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਸਾਰੇ ਸਰਵੇਖਣ ਵਿਚ ਸਾਫ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਦੇ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਮਿਲਤ ਹਨ। ਜਦ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਤੇ ਕਵੀਆਂ ਦੇ 'ਮੂਲ' ਦੇ ਸੁਭਾਵਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਲਗਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਲੋਕ ਹੁਣ ਆਜ਼ਾਦ ਹਨ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਸ਼ਨਾਖ਼ਤ ਬਾਰੇ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਚਾਹੇ ਆਪਣੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਵਲੋਂ ਇਸ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਬਿਤਾਈ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲੇ, ਇਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੱਖ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਕ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰਾਹ ਵਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਸਿਲਵੀਆ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦੀ ਹੈ :

ਸੂਰੀਨਾਮ-ਤੇਰੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ
ਖੇਡਿਆ ਮੇਰਾ ਬਚਪਨ
ਸੂਰੀਨਾਮ-ਸਾਊਥ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ
ਜੜਿਆ ਹੀਰਾ ਅਨਮੋਲ
ਪਾਕ ਪਵਿਤਰ ਧਰਤੀ
ਜੰਗਲ ਹਰੇ ਭਰੇ...।⁴¹

ਬਰਨਾਰਡੋ ਅਸ਼ੈਟੂ ਸੰਨ 1929 ਵਿਚ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਉਸਦਾ ਬਚਪਨ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਬੀਤਿਆ। ਫਿਰ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਉਸਨੇ ਕਰੇਬੀਅਨ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਨੇਵੀ ਅਫਸਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ। ਉਸਦੀ ਕਾਵਿ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਬਾਰੇ ਮਾਈਕਲ ਫਨ ਕੰਪਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਸੂਖਮ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਉਤੇ ਨਜ਼ਮਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਉਸਨੇ ਬੜੇ ਉਮਦਾ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਸੁਪਨੇ ਅਤੇ ਹਕੀਕਤ ਕਿਵੇਂ ਇਕੱਠੇ ਵਿਕਸਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਆਖਰ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਉਦਾਸੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਅਨਿਸਚਤਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।⁴²

ਬਰਨਾਰਡੋ ਅਸ਼ੈਟੂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਅਗੇ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂਅ ਹੈ, ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ:-

ਉਹ ! ਮੈਂ ਅਮੀਰ ਹੋ ਗਿਆ
ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਪਾਣੀ ਹੈ।
ਅਤੇ ਧਰਤੀ
ਅਤੇ ਬੱਦਲ
ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਅਮੀਰ ਹੋ ਗਿਆ ।
ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ
ਸੂਰਜ ਤੇ ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ

ਲਹੂ ਅਤੇ ਸਾਹ ਨੂੰ
ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਧੀਨ ਕਰਨ ਦੀ ।
ਉਹ ! ਮੈਂ ਅਮੀਰ ਹੋ ਗਿਆ
ਇਹ ਚੰਗਾ ਹੀ ਹੈ
ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਆਰਾਮ ਕਰਾਂਗਾ
ਲੰਮੀ ਮਿੱਠੀ ਨੀਂਦ ਸੌਵਾਂਗਾ
ਕਿੰਨਾ ਆਰਾਮ - 'ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ' ...
ਲਾਲ ਕੰਨੀਆਂ ਵਾਲੀ ਮੱਛਰਦਾਨੀ ਵਿਚ ।⁴³

ਇਉਂ ਕਵੀ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਆਪਣੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਖੁਸ਼ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ 'ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ' ਆਖਕੇ, ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਆਪਣੇ ਸਾਧਨ ਹੋਣ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਸੁਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਲਾਲ ਕੰਨੀਆਂ ਵਾਲੀ ਮੱਛਰਦਾਨੀ ਵਿਚ ਸੌਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੋ ਮੱਛਰ ਮੱਛਰਦਾਨੀ ਦੇ ਬਾਹਰ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਫਿਕਰ ਕਰਨਾ, ਉਸਨੂੰ ਭੁਲਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਵੀ, ਮੱਛਰ, ਮੱਛਰਦਾਨੀ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਲਾਲ ਕੰਨੀਆਂ ਵਾਲੀ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਰਤਕੇ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਰੂਪ ਸੁਸਤ ਹੋਣ ਉਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਮੀਰ ਹੋਣ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਤੇ ਸਵਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪਿਛੋਕੜਾਂ ਦੇ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਸਾਂਝ ਅਤੇ ਭਿੰਨਤਾ ਦੀ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸਰਗਰਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਅਤੀਤ ਦੇ ਰੂਬਰੂ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਦੇ ਵੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਜਿਥੇ ਅਤੀਤ ਦੇ ਹਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਥੇ ਸਮਕਾਲ/ਵਰਤਮਾਨ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਕਰੂਰਤਾ ਦੀ ਸਾਂਝ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਪਿਛੋਕੜਾਂ ਦੀ ਭਿੰਨਤਾ ਵੀ ਨਿਰੰਤਰ ਕਾਇਮ ਰਹਿ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਉਂ ਅਫਰੀਕੀ ਮੂਲ ਦੇ ਲੇਖਕ ਵਧੇਰੇ ਜੁਝਾਰੂ ਅਤੇ ਬਾਗੀ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਮੂਲ ਦੇ ਲੇਖਕ ਸ਼ਰਧਾਮਈ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਰੁਚੀ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਰੂਪਕਾਰਾਂ, ਬਿੰਬਾਂ, ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ, ਅਲੰਕਾਰਾਂ, ਸ਼ੈਲੀਗਤ ਜੁਗਤਾਂ ਅਤੇ ਹਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਾਰੇ ਕਵੀ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਰਚੀ ਗਈ/ਰਚੀ ਜਾ ਰਹੀ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਸਮਕਾਲ ਦੀ ਕਰੂਰਤਾ ਨੂੰ ਅਤੀਤ ਦੀ ਬਰਬਰਤਾ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਇਹ ਸਾਰੀ ਕਵਿਤਾ ਇਕ ਸਾਂਝੀ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. Suriname - Novib Den Haag Oct. 1984 P 1 to 3
2. Michiel Van Kempfen, Surinamese Schrijvers en dichters, de Arbeiders pers Amsterdam - 1989, P-11
3. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 9
4. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 12 ਤੋਂ 14
5. Suriname - Novib - Oct. 1984, Den Haag P-6.
6. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 3
7. Michiel Van Kempfen, Surinamese Schrijvers en dichters, de Arbeiders pers - Amsterdam, 1989 P-61.
8. Herman Wekker, Sranan Tongo - Literatuur en talen Van Suriname - NBLC - Den Haag - 1984 - P-35.
9. Ibid. p-37.
10. Shri Nivasi, Oog in Oog, Eldorado, Paramaribo, P-26.
11. Ibid. p-9.
12. Shri Nivasi, Bloemlezing uit de Surinamese Poezie, Eldorado, Paramaribo, 1970, P-67.
13. Ibid. p-17
14. Ibid. p-17
15. Herman Wekker (Dr.), Literatuur en talen Van Suriname, Poezie Van Edger Kairo - NBLC - 1984 Den Haag, P-38.
16. Ibid. p-9.
17. Shri Nivasi, Bloemlezing uit de Surinamese Poezie, Eldorado, Paramaribo, 1970, P-71-72.
18. Literatuur en talen Van Suriname, NBLC, Den Haag P-10.
19. Ibid. Hein Ersel - Ref. Hugo Poss P-10.
20. Ibid. p-26
21. Ibid. p-45
22. Ibid. p-45
23. Ibid. p-45
24. Ibid. p-47
25. Ibid. p-47
26. Theo Damsteegt Dr., Literatuur en talen Van Suriname, NBLC - Den Haag - 1984, p.19

27. Michiel Van Kempfen, Een geschiedenis Van Surinaamse literatuur, P-441.
28. Ibid. p-449
29. Ibid. p-451
30. Literatuur en talen Van Suriname - NBLC, Den Haag - 1984 & Hugo Pos, P-11.
31. Sylvia Singh, Flowers and Sympathy - Zwijndrecht (Holland) - 1986 P-20.
32. ਮਾਤਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਤ੍ਰਿਪਾਠੀ (ਸੰਪਾਦਕ) ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਕੀ ਸਰਨਾਮੀ ਕਵਿਤਾਏਂ, ਸਰਨਾਮੀ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਹੋਗ-1988 ਪੰਨਾ 134
33. Literatuur en talen Van Suriname - NBLC, Den Haag - 1984 - Poesie Van Edgar Cairo, P-42.
34. Ibid. P-11.
35. Shri Nivasi, Bloemlezing uit de Surinaamse Poezie, Eldorado, Paramaribo, 1970, P-20.
36. Michiel Van Kempfen, Een geschiedenis Van Surinaamse literatuur, P-446.
37. Shri Nivasi, Bloemlezing uit de Surinaamse Poezie, Eldorado, Paramaribo, 1970, P-44.
38. Michiel Van Kempfen, een geschiedenis Van Surinaamse literatuur, P-438.
39. Ibid. p-440
40. ਮਾਤਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਤ੍ਰਿਪਾਠੀ (ਸੰਪਾਦਕ), ਜੀਤ ਨਰਾਇਣ ਕੀ ਸਰਨਾਮੀ ਕਵਿਤਾਏਂ - ਸਰਨਾਮੀ ਸੰਸਥਾ, ਦੀ ਹੋਗ-1988 (ਦਾਲ ਭਾਤ ਚਟਨੀ ਕਾਵਿ ਵਿਚੋਂ) ਪੰਨਾ 3
41. Sylvia Singh, Flowers and Sympathy - 1984, Zwijnrecht (Holland) P-8.
42. Michiel Van Kempfen, Surinaamse Schrijvers en dichters, De Arbeiderspers, Amsterdam, 1989, P-159.
43. Shri Nivasi, Bloemlezing uit de Surinaamse Poezie, Eldorado, Paramaribo - 1970, P-33.

ਕੌਮੀਅਤ, ਬਿਰਤਾਂਤਕਤਾ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਕਤਾ-ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਰਿਪੇਖ

ਅੱਜ ਦੀ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਵੇਲੇ, ਅਜੋਕੀਆਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵੰਨ ਸੁਵੰਨਤਾ ਨੂੰ ਵਿਧੀਗਤ ਚੌਖਟੇ ਵਜੋਂ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦੇਣੀ ਬੜੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖਿੱਤੇ ਵਿਚ ਰਚੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਮੁਲਅੰਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਕਾਲੀ ਸਾਹਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਅਤੇ ਸਥਾਪਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਹੁਣ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਖਿੱਤੇ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ, ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਅਧੁਨਿਕ ਸਰੂਪ ਉਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਕਸਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਵਿਕਸਤ ਜਾਂ ਘੱਟ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਰਚਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਮਾਨਵੀ ਪ੍ਰਵਚਨ ਵੀ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੇ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਜਾਂ ਖਿੱਤਿਆਂ ਵਿਚ ਕਈ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਦਾ ਮਿਲਣ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਮਿਲਗੋਭਾ ਜਾਂ ਨਵਾਂ ਸਭਿਆਚਾਰ ਜਨਮਿਆ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਅਸੀਂ ਉਸ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਬਿੰਬ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹਨਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਰਚੇ ਜਾ ਰਹੇ ਜਾਂ ਰਚੇ ਗਏ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਜਿਸ ਵੰਗ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਆਮ ਪਰਚਲਤ ਸਿਧਾਂਤ ਰਾਹੀਂ ਆਮ ਪਰਚਲਤ ਸਾਹਿਤਕ ਪਾਠਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ।

ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਸਮਕਾਲੀ ਸੰਸਾਰਕ ਬਣਤਰ ਦੇ ਦੋ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਿੱਸੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਜਿਥੇ ਕਾਲ, ਸਮਾਜਕ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਦਾ ਧੁਰਾ ਰੇਖਾਕਿਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ, ਜਿਥੇ ਕਾਲ, ਸਮਾਜਕ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਦਾ ਧੁਰਾ ਅਚਾਨਕ ਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਉਹ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਕੌਮਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭੌਤਿਕੀ ਅਤੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਹਾਲਾਤ ਨਹੀਂ ਬਦਲਣੇ ਪਏ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਆਸੀ ਭੂਗੋਲ ਬਦਲਣੇ ਪਏ ਹਨ। ਦੂਜੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਉਹ ਲੋਕ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭੌਤਿਕੀ ਭੂਗੋਲ ਵੀ ਜ਼ਬਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਤਿਆਗਣਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਭੂਗੋਲ ਵੀ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਬਣਾਉਣਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। 'ਬੈਨਿਡਿਕਟ ਐਂਡਰਸਨ' ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ-ਨਿਰਪੱਖ, ਲੜੀਵਾਰ

ਕਾਲ, ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੱਖਾਂ ਨਾਲ ਰੰਗੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਚੇਤੰਨਤਾ ਨਾਲ ਸਰਸ਼ਾਰ 'ਆਧੁਨਿਕ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਕੌਮਾਂ' ਪਿਛਲੀ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ (ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵੀ) ਦੀਆਂ ਨਿਰੰਤਰਤਾਵਾਂ ਦੇ ਭੰਗ ਹੋਣ ਦੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਭੁੱਲਣ' ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਵਿਚ ਸੰਤਾਪ ਹੰਢਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਹ ਪਹਿਚਾਣ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਪਰ ਵਰਨਣ ਕੀਤੇ ਗਏ ਦੂਜੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪ੍ਰਵਚਨਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਿੰਦੂ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰੀ 'ਕੋਚੀ ਦੀ ਉਹਮੇ' ਇਸ ਗੱਲ ਉਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੁਕਾਮੀ ਗਿਆਨ ਦੇ ਨਕਸ਼, ਸੰਵਾਦ ਅਤੇ ਤਰਜੀਹਾਂ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਨਵੇਂ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਨੁਹਾਰ ਬਖ਼ਸ਼ਣ ਸਮੇਂ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।¹² ਇਸ ਲਈ ਅੱਜ ਦੀ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਸਮੇਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖਿੱਤੇ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਨਵੇਂ ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਕੌਮੀ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨਾ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਡੱਚ ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨੀ ਜੀ.ਜੇ. ਕਰੂਇਜ਼ਰ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਐਥਨਿਕ ਗਰੁੱਪਾਂ ਵਿਚ ਖਾਸ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਗਰੁੱਪ ਸ਼ਨਾਖਤ ਵਲ ਸੇਧ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।¹³ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕੌਮੀਅਤ, ਬਿਰਤਾਂਤਕਤਾ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਅਧਿਐਨ ਮਾਡਲ ਦੇ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਤ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਜੁਜ਼ ਸਮਝੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪਾਠ ਜਾਂ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ : ਉੱਤਰ-ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਪਰਿਪੇਖ

ਉੱਤਰ-ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤ-ਚਿੰਤਨ ਵਿਚ ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ (Nation and Nationality) ਦੇ ਸੰਕਲਪ, ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਕਾਰਜ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਮੂਲਭੂਤ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ ਹੈ। ਏਰਨੈਸਟ ਰੇਨਿ ਕੌਮ ਦੀ ਹੋਂਦ-ਵਿਧੀ ਦਾ ਅਧਾਰ ਰਾਜਸ਼ਾਹੀ ਕੁੱਲ, ਨਸਲ, ਜਾਤੀ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਗਰੁੱਪ ਦੇ ਇਕਿਹਿਰੇਪਣ ਨੂੰ ਮਿਥਣ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਨਕਾਰਦਾ ਹੋਇਆ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਕੀਕਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਕੌਮ ਖਾਲਿਸ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉਤੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਧਿਐਨ ਅੰਤਿਮ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ੈਤਾਨੀਅਤ ਦਾ ਕਾਰਨਾਮਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।¹⁴ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਦੀ ਵਜ਼ਾਹਤ ਕਰਨ ਦਾ ਭਾਵ ਵੀ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਹੀ ਕੌਮ-ਰਾਜ ਦੀ ਉਪਮਾ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਇਲਾਕੇ, ਭੂ-ਖੇਤਰ ਜਾਂ ਜਨ-ਸਮੂਹ ਦੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਰਤਮਾਨ ਕੌਮ-ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਸਮੁੱਚੀਆਂ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹੁੰਗਾਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਵਰਤਮਾਨ ਦੀ ਭੂਤ ਵਲ ਪਿਛਲਾਤ, ਪਿਛਾਂਹ ਖਿੱਚੂ ਰੁਝਾਣ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਭਵਿੱਖਵਾਦੀ ਰੁਝਾਣ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਅਤੇ ਯਾਦਾਂ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸਪੇਸ ਸਿਰਜਣ ਦਾ ਜ਼ਰੀਆ ਹੀ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਹੋਮੀ. ਕੇ. ਭਾਭਾ ਇਹ ਨੁਕਤਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ

ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕੌਮਾਂ ਵੀ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣੀ ਉਤਪਤੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਨੂੰ ਵਕਤ ਦੀਆਂ ਮਿਥਾਂ ਵਿਚ ਗਵਾ ਚੁਕੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਜ਼ਿਹਨ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਕਾਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।¹⁵ ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਕੌਮ ਵੀ ਇਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਾਲਾ ਸਰੂਪ ਹੀ ਧਾਰਨ ਕਰ ਚੁਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਅਸੀਂ ਅਜਿਹੇ ਭੌਤਿਕੀ-ਭੂਗੋਲ, ਸਿਆਸਤ, ਸਮਾਜਿਕ-ਵਾਤਾਵਰਣ, ਜਨ-ਸਮੂਹ ਆਦਿ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਕੋਟੀਆਂ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਧੁਨਿਕਤਾਵਾਦੀ ਚਿੰਤਨ ਨੇ ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਨੂੰ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਾਂਗ ਮੰਨਣ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਅਜਿਹੇ ਚਿਹਨ ਹਨ, ਜੋ ਅਜਿਹਾ ਚਿਹਨ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਸਿਰਜ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਾਂ ਇਹਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਵਿਹਾਰ ਉਤੇ ਤਸਦੀਕੀਕਰਨ ਜਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਬਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਕਸ਼ੋਟੀਆਂ ਵੀ ਲਾਗੂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਹ ਅਜਿਹਾ ਚਿਹਨ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਸਿਰਜ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਪੇਸ ਨੂੰ ਰਚਣ ਅਤੇ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤ ਸਕੇ। ਪਹਿਲੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਸਿਆਸਤ ਦੀ ਖੇਡ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਅਧੁਨਿਕਤਾਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ, ਜੋ ਵਿਸਥਾਰਵਾਦੀ ਅਤੇ ਬਸਤੀਕਰਨ ਦੇ ਨਿਜ਼ਾਮਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਰੁਝਾਣ ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਨਿਆਇਸ਼ੀਲ ਮਾਨਵੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਅੰਤਿਮ ਤੌਰ ਤੇ ਬਸਤੀਆਂ ਬਣ ਚੁਕੇ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਜਲਾਵਤਨ ਹੋ ਚੁਕੇ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵਸ ਚੁਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਿਸਚਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਡੇਵਿਡ ਕਾਪਲਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਯੋਰਪੀਅਨ ਕਲੋਨੀਨਿਸਟਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਅਧੀਨ ਕਾਲੋਨੀਆਂ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਮਸ਼ੀਨੀਕਰਣ (ਇੰਡਸਟਰੀ) ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨ।¹⁶

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਨੂੰ ਬਿਰਤਾਂਤ ਮੰਨਣ ਦਾ ਅਰਥ ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਦੀ ਸਿਫਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਬਾਰੇ ਅਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੌਮ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਤੀਤ ਦੀ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਸਕਾਰ ਵੀ ਨਵੀਂ ਕੌਮ ਦੀ ਬਾਸ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਣ। ਗਿਆਨੀ ਦੀ ਮਿੱਛਲ ਅਨੁਸਾਰ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਨਿਰਪੇਖ ਮਾਡਲ ਦਾ ਵਿਗਠਨ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਹ ਹੁਣ ਸਾਡੀ ਗਤੀ, ਸਯੁੱਕਤ ਸਮਾਜ ਦੇ ਉਤਮ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ਾਲ ਵਿਵਧਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਚੀਆਂ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਮਕਸਦਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।¹⁷ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸਮਾਜਿਕ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਦੇ ਵਿਕਸਤ ਸਮਾਜਾਂ ਵਿਚ ਮਾਨਵੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ 'ਸਪੇਸ ਸਿਰਜਣ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ' ਬਣ ਕੇ ਪੇਸ਼

ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੌਮ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਕੌਮ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਮੰਡਲਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸਪੇਸ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀ ਕਾਰਜ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਾਹਿਤ, ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨ ਜਾਂ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾਣ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਅਤੇ ਸੁਨੇਹਿਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਮੈਡਮ ਏ.ਐਮ. ਬੀਓਲਿੰਕ ਦੀ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸਭਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਕੀਤੇ ਸਰਵੇ ਵਿੱਚੋਂ ਉਦਾਹਰਣ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਪਾਰਾਮਾਰੀਬੋ (Paramaribo) ਵਿਚ ਪਾਸਾਰ ਮਲਾਮ (Pasar Malam) ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਅਨ ਮੇਲੇ ਦਾ ਪਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਅਨ ਸਟਾਲਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਰੀਓਲਸ ਅਤੇ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਨੇ ਵੀ ਖਾਣੇ ਦੇ ਸਟਾਲ ਲਾਏ। ਇਥੇ ਜਿਥੇ ਕਰੀਓਲਸ ਅਤੇ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਅਨ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਨਾਚ ਗਾਣੇ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਉਥੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ-ਹਿੰਦੋਸਤਾਨਨ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਨਾਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਮੇਲੇ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਵਾਸਤੇ ਵਖ ਵਖ ਜਾਤੀ-ਸਮੂਹ ਦੇ ਲੋਕ ਆਏ ਅਤੇ ਮੇਲਾ ਸਾਰੀ ਸ਼ਾਮ ਭਰਿਆ ਰਿਹਾ।^੯

ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਨੂੰ ਨਿਰੋਲ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨਾ ਵੀ ਇਕ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਮਸਲਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਜ ਦੇ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜਾਂ ਵਿਚ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਦਮਨਕਾਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਗਰਿਫ਼ਤ ਘਟੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਓਥੇ ਨਵੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਤਰਕ ਦੀ ਵਜ਼ਾਹਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਚੇਤਨਾ ਵੀ ਹਾਸ਼ੀਏ ਉਤੇ ਵਿਦਮਾਨ ਰਹਿ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਮਕਾਲੀ ਯਥਾਰਥ ਵਿਚ ਪਰੰਪਰਕ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਪੂਰਨ ਖਾਤਮਾ ਹੋਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਨਵੀਂ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦਾ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਨਿਆਇਸ਼ੀਲ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਸਰਗਰਮੀ ਮੰਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਪਛਮੀ ਯੋਰਪ ਵਿਚ ਤਾਂ ਪਹਿਲੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣੀ ਅਜੇ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ। ਜੂਲੀਆ ਕ੍ਰਿਸਤਿਵਾ ਇਸੇ ਨੁਕਤੇ ਨੂੰ ਮਹਾਨਤਾ ਦੇਂਦੀ ਹੋਈ ਇਸ ਗੱਲ ਉਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਤੇ ਵੀ ਬੰਦਾ ਫਰਾਂਸ ਤੋਂ ਵਧ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। (Nowhere is one more a foreigner than in France) ਉਸਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ 'ਪਰ' ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦੇਣ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ, ਹਰ ਇਕ ਲਈ ਹੱਕ ਅਤੇ ਫਰਜ਼ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨੇ, ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਵੀ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਲਈ ਵੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਪੁਛਣਾ ਜਾਇਜ਼ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਜਨਬੀਪਣ ਨੂੰ ਵੀ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇਣ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੀ ਆਇਆ ਆਖਿਆ ਹੈ।^{੧੦} ਅਜਿਹੀ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਚਰਿਤਰ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸੀ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਵਿਚ ਸਿਮਰਤੀਆਂ, ਯਾਦਾਂ, ਸੁਪਨੇ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਪਰਵਾਜ਼ ਦੀ ਕਲਪਣਾ ਖਾਸ ਅਹਿਮੀਅਤ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਵੇਗੀ। ਇਹ ਕਲਪਣਾ 'ਨਿੱਜ-ਕੇਂਦਰਤ' ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰ ਕੇਂਦਰਤ ਵੀ। ਨਿੱਜ-

ਕੇਂਦਰਤ ਹੋਣ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਹ ਖਾਲਸ ਕੌਮ ਦੀ ਬਿੰਬਾਂਵਲੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ ਕੌਮੀਅਤ ਨੂੰ ਨਕਾਰੇਗੀ ਜੋ ਭੌਤਿਕੀ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਅਮੂਰਤ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਦੂਜੀ ਹਾਲਤ ਇਹ 'ਪਰ-ਕੇਂਦਰਤ' ਹੋਕੇ ਨਾਖਾਲਸ ਕੌਮ, ਕੌਮੀਅਤ, ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਪਰਿਕਲਪਣਾ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਤੀਕ-ਪਰਬੰਧ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣੀਆਂ ਭੌਤਿਕੀ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾਣ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰੇਗੀ। ਅਜਿਹੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਭੌਤਿਕਤਾ ਨੂੰ ਅਮੂਰਤ, ਅਤੇ ਅਮੂਰਤ ਨੂੰ ਭੌਤਿਕਤਾ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਯਥਾਰਥ ਅਤੇ ਸੁਪਨੇ, ਵਰਤਮਾਨ ਤੇ ਅਤੀਤ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕਤਾ ਤੇ ਪਰਿਕਲਪਣਾ ਦੀ ਖੇਡ ਨਿਰੰਤਰ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਕਾਰਜ-ਵਿਧੀ ਦੀ ਨੁਹਾਰ ਦੀ ਮੂਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਹੋਮੀ ਭਾਭਾ ਦੀ ਉਪਰੋਕਤ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਹੀ ਸੱਚ ਸਾਬਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਉਂ ਸਪਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉੱਤਰ-ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤ-ਚੇਤਨਾ ਵਿਚ ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਕੌਮ ਪੱਕਾ, ਸਥਾਈ ਤੇ ਵਿਕਾਸਗੀਣ ਸੰਕਲਪ ਬਣਨ ਦੀ ਥਾਂ ਘੜਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਘੜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੰਕਲਪ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਬਣ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਮਾਨਵੀ ਸਬਜੈਕਟ ਦੀ ਸਪੇਸ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣਾ ਅਤੇ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਦੀਆਂ ਸਿਰਫ਼ ਉਪਮਾਵਾਂ ਜਾਂ ਗੁਣਗਾਣ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰਾਤਮਕ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕਰਨ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਪਰਕਿਰਿਆ ਸਮਾਜਿਕ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਕਾਰ ਪਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਵੀ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉੱਤਰ-ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਚਿੰਤਨ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਪਰਸੰਗ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਕਾਰਜ-ਵਿਧੀ ਦੇ ਨਵੇਂ ਦਾਇਰੇ ਅਤੇ ਦਿਸਹੱਦੇ ਸਿਰਜਣੇ ਅੱਜ ਦੀ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਆਦਰਸ਼ ਹੈ।

ਪਰਵਾਸ : ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਵਿਗਾੜ ਅਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਦੀ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਸਥਿਤੀ

ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਦੀ ਉੱਤਰ-ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉਲਝਣ ਵਾਲਾ ਮਸਲਾ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਵਾਸ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਵਿਗਾੜ (ਵਿਗਠਨ) ਵਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਦੀ ਅਲਮਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਦੂਜਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਵਧੇਰੇ ਠੀਕ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਰਵਾਸ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਸਿੱਧੇ ਅਤੇ ਲੁਕਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਠੋਸੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰਗਰਮੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਰੋਬਰਟ ਯੰਗ ਇਹ

ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਮਰਾਜੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਇਕਹਿਰੇ ਅਤੇ ਸੰਗਠਿਤ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਪਰਬੰਧ ਨੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਉਤੇ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਦੌਰ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਮਕਸਦ, ਬਸਤੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਥਾਵੇਂ ਕਰਨ ਦੀ ਕੀਮਤ ਉਤੇ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ। ...ਇਸਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਨਸਲੀ ਮੇਲ ਅਤੇ ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਬਾਰੇ ਰੋਸ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਅਤੇ ਉਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਪਰਚਲਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਜਬਰੀ/ਇਛਾਧਾਰੀ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕਾਰਨ ਸੰਭਵ ਹੋਇਆ ਹੈ।¹⁰

ਜੀ. ਸੈਫਰ ਨੇ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਦੋ-ਪਰਤੀ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਡਾਇਸਪੋਰਾ ਘਟ ਗਿਣਤੀ ਜਾਤੀ ਦੇ ਅਵਾਸੀਆਂ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਸਮੂਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਆਪਣੀ ਜਨਮਭੂਮੀ ਅਤੇ ਮੂਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਭਾਵਕ ਤੌਰ ਤੇ ਅਤਿ ਨੇੜਲੇ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।¹¹ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਅਮਸਟਰਡਮ (ਹੌਲੈਂਡ) ਵਿਚ ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਰਹੀ ਸਾਂ ਤਾਂ ਇਕ ਸਾਂਵਲੇ ਰੰਗ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਨਕਸ਼ਾਂ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਮੁਖਾਤਬ ਹੁੰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਕੈਸੇ ਹੈਂ ਜੀ ਆਪ - ਦੇਸ਼ ਕਾ ਹਾਲ ਕੈਸਾ ਹੈ?” ਮੈਂ ਉਸ ਅਜਨਬੀ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸ ਅਜਨਬੀ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ (ਭਾਰਤ) ਦਾ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਉਥੋਂ ਦਾ ਹਾਲ ਚਾਲ ਜਾਨਣ ਨੂੰ ਮਨ ਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦਾ ਆਦਮੀ ਸੀ ਜੋ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਜੰਮਿਆ ਪਲਿਆ, ਪਰ ਅਜੇ ਵੀ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ‘ਆਪਣਾ ਦੇਸ਼’ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਭਾਵਕ ਤੌਰ ਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਨਿਵਾਸ ਭੂਮੀ ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਕੌਮੀਅਤਾਂ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਭਾਵੇਂ ਇਛਾਧਾਰੀ ਜਲਾਵਤਨੀ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਜਬਰੀ ਜਲਾਵਤਨੀ ਨੂੰ, ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਸਵੈ-ਕੇਂਦਰਤ ਅਤੇ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦੀ ਰੁਝਾਣ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦੀ ਨਿਆਇਸ਼ੀਲਤਾ ਕੌਮੀਅਤ ਅਤੇ ਸਰਹੱਦਾਂ ਦੇ ਪੁਨਰ ਸਥਾਪਨ ਅਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸਦਾ ਇਹ ਅਰਥ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਪਰਵਾਸੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦਾ ਅਸਰ ਸਿਰਫ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਦੀ ਬਿੰਬਾਂਵਲੀ ਵਿਚ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਕੀਕਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਭਾਵ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਵਿਗਾੜ ਅਤੇ ਨਾਖ਼ਾਲਸਪੁਣੇ ਦੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸ ਨਿਖੇਧਆਤਮਕ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪਰਵਾਸ ਬਾਰੇ ਪਰਚਲਤ ਹੋਇਆ ਨਸਲ ਸਿਧਾਂਤ (Ethnic theory), ਇਸ ਮਾਨਤਾ ਉਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ‘ਸੀਰ-ਨੁਮਾ ਪਹਿਚਾਣ’ (Shared

Identity) ਹੀ ਵਿਕਸਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਉਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀਕਰਨ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਇਹ ਮੁਕਾਮੀਅਤ, ਖਸੂਸੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ, ਅਤੇ ਨਸਲ ਸਿਧਾਂਤ ਆਦਿ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਭਾਸ਼ਾ, ਕੁਝ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਅਤੇ ਅਤੀਤਕਾਲੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਰਾਬਤਾ ਜਾਂ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ 1960 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਕ ਪਰਵਾਸੀ ਸਮੂਹਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਉਮੀਦ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਨਸਲੀ ਪਹਿਚਾਣਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਅਤੇ ਮੁਕਾਮੀ ਕਸੋਟੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰਕੇ ਹੀ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਸਮਾਜਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਚੀਨੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਅਤੇ ਕਾਲੇ ਲੋਕਾਂ (ਅਫ਼ਰੀਕਨ) ਦਾ ਅਸਟਰੇਲੀਆ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੀਤਣ ਨਾਲ (ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਉਲਟ) ਅੱਜ ਦਾ ਸੰਸਾਰਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਹਾਲਾਤ ਆਰਥਿਕ ਜੁਗਤਾਂ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਜਾਣ ਨਾਲ ਹੀ ਬਣਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ‘ਰਾਜ ਤੇ ਕੌਮ ਦਾ ਅੰਤ’ ਜਾਂ ‘ਸਰਹੱਦਾਂ ਰਹਿਤ ਸੰਸਾਰ’ ਦੇ ਬਿੰਬ ਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਆਮ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਹੀ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਧਿਐਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ‘ਖ਼ਾਲਸ ਕੌਮ’ ਅਤੇ ‘ਬੰਦ ਕੌਮੀਅਤ’ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਵੇਲਾ ਵਿਹਾ ਚੁਕੇ ਸਿਧਾਂਤ ਮੰਨੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸਮਕਾਲੀ ਉੱਤਰ ਅਧੁਨਿਕ, ਉੱਤਰ-ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਅਤੇ ਉੱਤਰ-ਉਦਯੋਗਿਕ ਸਮਾਜਾਂ ਵਿਚ ਕੌਮ ਪ੍ਰਤੀ ਬਦਲਵਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕੌਮੀਅਤਵਾਦ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ (Transnationalism and globalization) ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਕੇ. ਤੁਲਾਲੀਅਨ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਵਾਸੀ ਪਾਰ-ਕੌਮੀਅਤ ਦੀ ਗਤੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਉਦਾਹਰਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪਰਵਾਸੀ ਪ੍ਰਵਚਨ ਅੱਜ ਦੇ ਪਾਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤਾਣੇ ਪੇਟੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।¹² ਅੱਜ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਦੀ ਕੌਮੀਅਤ ਅਤੇ ਵਸਣ ਭੂਮੀ ਦੀ ਕੌਮੀਅਤ ਦੀ ਕੋਟੀ (ਕੈਟੇਗਰੀ) ਕਾਟਵੇਂ ਵਰਤਾਰੇ ਬਣਕੇ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੇ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੂਰਕ ਬਣਕੇ ਸਰਗਰਮ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਪਾਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨਿਜ਼ਾਮ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਹਨ। ਸੋ ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਉਸਾਰਨ ਸਮੇਂ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਹਾਈ ਤੱਤ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਵਿਲੀਨੀਕਰਨ (Assimilation) ਅਤੇ ਇਕ ਹੀ ਕੌਮ ਪ੍ਰਤੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਪਰਵਾਸੀ ਵੰਗਾਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ‘ਵਫ਼ਾਦਾਰ’ ਸ਼ਹਿਰੀ ਬਣਾਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸਮਾਜਿਕ ਪਹਿਚਾਣ ਦੇ ਵਿਖੇਤਰੀਕਰਨ (Deterritorialization) ਨੇ ਹੁਣ ਕੌਮ-ਰਾਜ ਦੇ ਮਾਅਨੇ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਉਚੇਚੀ

ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦੇ ਦਾਅਵਿਆਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੇ ਕੇ ਇਸਨੂੰ ਬਹੁਪਰਤੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਬਹੁਰੂਪੀ ਵਸੋਬਿਆਂ (Multiple identities and multiple citizenships) ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਸੰਸਾਰਕ ਨਿਜ਼ਾਮ ਵਿਚ 'ਖ਼ਾਲਸ' ਕੌਮ ਰਾਜ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਅਤੇ ਵਰਤਾਰਾ ਬੀਤੇ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ਬਣਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ 'ਖ਼ਾਲਸ ਭਾਈਚਾਰੇ' ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਅਤੇ ਮਿੱਥ ਪਿਛਾਂਹ ਖਿੱਚੂ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹੈਸੀਅਤ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਿਖੇਧਾਤਮਕ ਵਰਤਾਰਾ ਸਥਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਵਿਗਠਨ ਵਲ ਸਰਗਰਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸਗੋਂ ਇਹ ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵਖ ਵਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਾਂ ਤੋਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਾਂ ਵਲ ਹੋ ਚੁਕੇ ਪਰਵਾਸ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਉਦਾਹਰਣ ਹਨ ਕਿ ਅੱਜ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਅਤੇ ਵਿਗਠਨ ਵਿਚ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵੀ ਮੰਨਣਾ ਜਾਇਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ-ਚਰਚਾ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅੱਜ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਸਥਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸੰਸਾਰਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਇਸੇ ਹੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਲ ਸਰਗਰਮ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਕੌਮ, ਕੌਮੀਅਤ ਅਤੇ ਕੌਮ-ਰਾਜ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਨਵੇਂ ਅਤੇ ਬਦਲਵੇਂ ਸੰਦਰਭਾਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉਤੇ ਹੀ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਸਮਾਜ ਉਸਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਉਸ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਵੀ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਅਤੇ ਜਬਰੀ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਅਤੇ ਅਸਿੱਧੇ ਪ੍ਰੇਰਕਾਂ ਨਾਲ ਰਚਿਆ ਮਿਚਿਆ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਹੀ ਅਜਿਹੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰਵਚਨ ਹੋਂਦ ਧਾਰਨ ਕਰ ਸਕਣਗੇ ਜੋ ਤੱਥ ਅਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤ, ਯਥਾਰਥ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕ-ਪ੍ਰਬੰਧ, ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਭੂਤਕਾਲ ਵਿਚ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਗਸਕੇ ਅਤੇ ਸੁੰਗੜਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸੰਦਰਭ ਉਸਾਰਨਗੇ।

ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ : ਇਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਜੋਂ

ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਵਜੂਦ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨਾਲ ਰਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸੰਕਲਪ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਪਰੰਪਰਕ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੌਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ-ਜਗਤ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਹੁਣ ਪਰੰਪਰਕ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਹੋਮੀ ਕੇ. ਭਾਭਾ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁਕਾ ਖਿਆਲ ਸਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਕੌਮਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਜ਼ਿਹਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਹੀ ਸਾਕਾਰ ਸਰੂਪ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਉਕਤੀ ਦਾ ਅਰਥ ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਭੌਤਿਕ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਪੇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਥ ਕਾਇਮ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਮੋਟਣ ਲਈ ਜਾਂ ਜਿਸਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਸਰੂਪ, ਕਾਰਜ-ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਹੱਦ-ਬੰਦੀਆਂ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਉਸ ਬਿਰਤਾਂਤਕ

ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹਕੀਕਤ ਸਮਝਕੇ ਉਸ ਉਪਰ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣ ਦਾ ਅਹਿਦ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਬੈਨਿਡਿਕਟ ਐਂਡਰਸਨ ਜਨਮ-ਸਮੂਹ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਭਵ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਕੌਮ ਨੂੰ 'ਕਲਪਿਤ ਜਨ-ਸਮੂਹ' ਅਤੇ 'ਕਲਪਿਤ-ਕੌਮ' ਦੇ ਅੰਕਾਰ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵੀ ਕਲਪਿਤ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਨਿੱਕੀ ਤੋਂ ਨਿੱਕੀ ਕੌਮ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਇਹ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਾਥੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਸੁਣਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਇਕ ਵਾਸੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਥੋਂ ਦੀ ਬਰਾਦਰੀ ਜਾਂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਹੋਣ ਦਾ ਬਿੰਬ ਘਰ ਕਰ ਚੁਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।¹³ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਧਰਾਤਲ ਉਤੇ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲਾ ਤੱਤ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ 'ਸਾਥ' ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ 'ਸਾਥੀ ਹੋਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੋ ਨਿਬੜਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਕੌਮ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਸਿਰਜਣ ਵਿਚ ਇਹ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਖਿਆਲ ਵਸਤੂਗਤ ਸੱਚ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕਾਰਗਰ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਹੋਮੀ ਕੇ. ਭਾਭਾ ਦੁਆਰਾ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪੁਸਤਕ 'ਕੌਮ ਅਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕਤਾ (Nation and Narration) ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਉਚੇਚ ਨਾਲ ਉਭਾਰੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਸਮੁੱਚੇ ਮਾਨਵੀ ਪ੍ਰਵਚਨ ਅਜਿਹੇ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕੌਮ ਦੇ ਰੂੜ੍ਹ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸੰਕਲਪ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਫਿਰ ਤੋਂ ਸਥਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹੋਣ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖੀ ਪ੍ਰਵਚਨ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀ ਭੌਤਿਕਤਾ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਤੀਕ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਵਿਚਾਰ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਾਕਾਰ ਰੂਪ ਧਾਰਕੇ ਯਥਾਰਥ ਵਿਚ ਹੀ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸਪੇਸ ਸਿਰਜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ-ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝਣ ਦਾ ਅਰਥ ਸਿਰਫ਼ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਉਤੇ ਹੀ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਤ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਸਨੂੰ ਪਾਠਮੂਲਕ ਸਰਗਰਮੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਕੌਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਸਮੁੱਚਾਕਰਨ (Totalization) ਦੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਮੁਖਾਤਿਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਅਰਥਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸਾਰਦੇ ਹਾਂ।¹⁴ ਕੌਮ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਤਾ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਹਾਸ਼ੀਅਗਤ ਪਾਸਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਕੇ ਕੌਮੀ ਮੁਖਧਾਰਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੀ ਜਗਿਆਸਾ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਰਗਰਮੀ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਹਾਂ।

ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕੌਮ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਪਰਵਰਗ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਹਰ ਇਕ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਯਤਨ ਜਾਂ ਤਾਂ ਕੌਮ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦੀ ਸਰਗਰਮੀ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਮਲ ਨਾ ਹੋਣ ਦੀ ਵਿਡੰਬਨਾ (Irony) ਦੇ ਸੰਤਾਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਵਾਸੀ ਸਾਹਿਤ ਮੂਲ ਸਮਾਜ ਅਤੇ

‘ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਸਮਾਜ’ ਵਿਚ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਦੇ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਤ ਸੰਦਰਭਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਮਿਸ਼ਰਤ ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਦੀ ਬਿੰਬਾਵਲੀ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਉਹ ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋ ਸਕੇ। ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕਤਾ ਦਾ ਧੁਰਾ ਆਪਣੀ ਦੂਰਗੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕੌਮੀ ਸਪੇਸ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹੈ, ਜੋ ਪਰਾਇਣ ਦੀ ਪੂਰਨਤਾ ਦੀ ਨਕਾਸ਼ੀ (Mapping the totality of other) ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਰਾਹੀਂ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੌਮ ਬਾਰੇ ਵਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੂਲ ਸਮਾਜ

ਅੱਜ ਦੀ ਸੰਸਾਰਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨ ਵੇਲੇ ਮੂਲ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਮੂਲ ਸਮਾਜ ਦਾ ਅਰਥ ਕੇਵਲ ਅਤੀਤ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਜਾਂ ਯਾਦ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸਗੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਤੋਂ ਵੱਧ ਆਰਕੀਟਾਈਪੋਲੋਜੀ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਜਾਂ ਮੂਲ ਮਾਨਸਿਕ ਬਣਤਰਾਂ ਦਾ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਮੰਨਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੂਲ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਮਤ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਨਿਆਂਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਸਿਰਫ ਇਤਿਹਾਸ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ਸਗੋਂ ਵਰਤਮਾਨ ਦੇ ਮੂਲ ਪ੍ਰੇਰਕ ਬਣ ਕੇ ਪੂਰੇ ਸਰਗਰਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਪਰਵਾਸੀ ਆਦਮੀ ਆਪਣੀ ਮੂਲ ਭੂਮੀ ਦੇ ਸੰਕਲਪ-ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚੁੱਕ ਕੇ ਘੁੰਮਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੱਚੇ ਅਤੇ ਨੇਕ ਹੋਣ ਦੀ ਨਿਆਂਸ਼ੀਲਤਾ ਇਸੇ ਸੰਕਲਪ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਤੋਂ ਹੀ ਹਾਸਿਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸ਼ਬਦ ‘ਡਾਇਸਪੋਰਾ’ ਵੀ ਇਸੇ ਹਕੀਕਤ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਮਨੁੱਖ ਮੂਲ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਵੀ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਕਾਇਮ ਮੁਕਾਮ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਸਮਾਜ:

ਮੂਲ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਹੀ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਸਮਾਜ ਵੀ ਅੱਜ ਦੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਕੇਂਦਰੀ ਪ੍ਰਵਰਗ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਸਮਾਜ ਪ੍ਰਵਾਸ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਨਾਲ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ, ਹਕੀਕਤਾਂ ਅਤੇ ਨਿਆਂਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਾਈ ਬੈਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਸਮਾਜ ਹੀ ਪਰਵਾਸੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਅਤੇ ਸੁਖ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਪਰਵਾਸੀ ਲਈ ਸੁਪਨੇ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਕਰੂਰਤਾ ਪਰਵਾਸੀ ਲਈ ਸੰਤਾਪ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਕਾਇਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਸੰਤਾਪ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਉਹ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਜੁਗਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮੂਲ ਸਮਾਜ ਦੇ ਰੂਬਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਯਾਦਾਂ, ਸੁਪਨੇ ਅਤੇ ਪਿਛਲ-ਝਾਤਾਂ ਦੀ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਵਰਤਮਾਨ ਦੇ ਵਿਕਰਾਲ ਹਾਲਾਤਾਂ ਤੋਂ ਨਾਬਰੀ ਧਾਰਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟਤੀ ਅਤੇ

ਹੁਲਾਸ ਨੂੰ ਹਾਸਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਮੂਲ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਸਮਾਜ ਆਪਸ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਲਝੇ ਹੋਏ ਅੰਤਰ ਸੰਬੰਧਤ ਪ੍ਰਵਰਗ ਬਣਕੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਸਤੂ-ਯਥਾਰਥ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਕਲਪਣਾ ਦੇ ਬਦਲਦੇ ਸਰੋਕਾਰ :

ਅੱਜ ਦੇ ਦੌਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਖਰੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਅਤੇ ਨਿਵੇਕਲਾ ਰੁਝਾਣ ਵਸਤੂ-ਯਥਾਰਥ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਕਲਪਣਾ (Creative imagination) ਦੇ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਕ ਮਾਨਵੀ ਗਿਆਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਵਸਤੂ-ਯਥਾਰਥ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਕਲਪਣਾ ਵਿਚ ਸਿੱਧਾ ਅਤੇ ਅੰਤਰ ਸੰਬੰਧਤ ਰਿਸ਼ਤਾ ਮੰਨਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਵਸਤੂ-ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਸਿਰਜਣ ਦਾ ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਰੂਪ-ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮੂਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਮਝਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਤਕ ਗਿਆਨ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਅਰਥ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਪਰਤੋਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਰਚਨਾਤਮਕ ਕਲਪਣਾ (Creative imagination) ਵੀ ਵਸਤੂ-ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਅੱਕਾਸ਼ੀ (Discription) ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਜਾਂ ਵਸਤੂ-ਯਥਾਰਥ ਦਾ ਬਿੰਬਾਤਮਕ ਪਰਗਟਾਅ ਬਣਕੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਰਚਨਾਤਮਕ ਕਲਪਣਾ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਅਤੇ ਮਕਸਦ ਵੀ ਵਸਤੂ-ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਨਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਵਸਤੂ-ਯਥਾਰਥ ਖੁਦਮੁਖ਼ਤਾਰ ਹੋਂਦ ਰਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਕਲਪਣਾ ਇਕ ਵਸੀਲਾ, ਜ਼ਰੀਆ ਜਾਂ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਏਜੰਸੀ ਬਣਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਅੱਜ ਦੇ ਉੱਤਰ ਅਧੁਨਿਕ ਦੌਰ ਵਿਚ ਵਸਤੂ-ਯਥਾਰਥ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਕਲਪਣਾ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਅਤੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਅਧਾਰ ਉਸਦੀ ਭੌਤਿਕਤਾ ਤੋਂ ਵਧ ਉਸਦੀ ਬਿੰਬਾਤਮਕਤਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਭੌਤਿਕਤਾ ਤੋਂ ਬਿੰਬਾਤਮਕਤਾ ਵਲ ਸਫ਼ਰ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ, ਬਿੰਬਾਤਮਕਤਾ ਤੋਂ ਭੌਤਿਕਤਾ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਵਲ ਵਧੇਰੇ ਸਰਗਰਮ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਆਧੁਨਿਕਵਾਦੀ ਚਿੰਤਨ ਉਪਰ ਉਸਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਗਿਆਨ-ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਨਾਲ ਵਰੋਸਾਈ ਹੋਈ ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਾ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਵਸਤੂ ਦਾ ਭਾਵ ਉਸਦੇ ਬਿੰਬ (Image) ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸਿਰਜਿਆ ਅਤੇ ਰਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਸਮਕਾਲੀ ਮਾਨਵੀ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਭੌਤਿਕਤਾ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਇਤਫਾਕ ਮੰਨ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਜਦ ਕਿ ਬਿੰਬਾਤਮਕ ਪਰਸੰਗਕਤਾ ਨੂੰ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਸਥਾਈ ਰੂਪ ਮੰਨ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ਮੰਨ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਇਕੋ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਭੌਤਿਕਤਾ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀ, ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀ, ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਟੈਕਸ ਭਰਦੇ, ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਅਤੇ ਨਿਆਂ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਦਿ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਖਦੇ ਲੋਕ ਨਸਲ, ਰੰਗ, ਪਿਛੋਕੜ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਅਜਿਹੇ ਕਾਰਨ (ਜਿਸਦਾ ਸਬੰਧ ਵਰਤਮਾਨ ਤੋਂ ਵਧ ਅਤੀਤ ਨਾਲ, ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਵਧ ਉਸਦੀਆਂ ਪੁਸ਼ਤਾਂ ਨਾਲ ਹੈ) ਭੇਤ-ਭਾਵ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ

ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਵਸਤੂ-ਯਥਾਰਥ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਕਾਰਨ ਭੌਤਿਕਤਾ ਤੋਂ ਵਧ ਭੌਤਿਕਤਾ ਬਾਰੇ ਪੈਦਾ ਹੋ ਚੁਕੇ/ਹੋ ਰਹੇ ਖਿਆਲਾਂ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਹੁਣ ਵਸਤੂ-ਜਗਤ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਕਲਪਣਾ ਦੇ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਰਚਨਾਤਮਕ ਕਲਪਣਾ ਦੀ ਸਰਗਰਮੀ ਅਤੇ ਸੰਦਰਭ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਰੂਪ-ਵਿਧੀ, ਭੌਤਿਕ ਸੰਦਰਭਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ ਸਿਰਜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਉਪਰ ਵਧੇਰੇ ਆਸਰਿਤ ਹੋਣ ਲਗ ਪਈ ਹੈ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਹੁਣ ਯਥਾਰਥ ਵੀ ਰਚਨਾ (Construction) ਬਣਕੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਉਸ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਭੌਤਿਕਤਾ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਬੈਨਿਡਿਕਟ ਐਂਡਰਸਨ 'ਲੋਕਾਂ' ਨੂੰ ਕਲਪਿਤ ਲੋਕ (Imagined community) ਦੇ ਅਲੰਕਾਰ ਨਾਲ ਪਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਨਕਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੇ ਲੇਖੇ-ਜੋਖੇ ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਵਿਆਕਰਣ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ, ਜਿਸਨੇ ਅੱਜ ਦਾ ਬਰਮਾ ਅਤੇ 'ਬਰਮਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ', ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਅਨਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਸਥੂਲ ਰੂਪ ਜੋ ਕਿ ਅੱਜ ਬਹੁਤ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਜੀਵਨ ਬਣ ਚੁਕੇ ਹਨ, ਉਸ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਰਾਜ ਦੇ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਰਾਜ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਲਪਣਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਰੂਪਗਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।¹⁵ ਸੋ ਹੁਣ ਜਨ-ਸਮੂਹ ਆਪਣੇ ਕਲਪਿਤ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਹੀ ਹਕੀਕੀ ਸਰੂਪ ਮੰਨ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਕ ਰਚਨਾ (Construction) ਹੀ ਹੈ। ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲ ਤਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਅਕਾਰ ਕਾਇਮ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਐਰਿਕ ਲੋਟ ਗੋਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਾਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੋਰੇਪਣ (whiteness) ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਇਕ ਰਚੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਕਲਪਿਤ ਪਹਿਚਾਣ (Constructed and imagined identity) ਜੋ ਕਿ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ 'ਗੋਰੇ' ਹਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹਰ ਪਾਸੇ 'ਗੋਰੇਪਣ' ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ, ਜਿਥੇ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਕਾਲੇ ਹੀ ਦਰਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਸਗੋਂ ਗੋਰੇ ਵੀ ਦਰਸ਼ਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।¹⁶ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਇਕ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਣ ਜੀ.ਜੇ. ਕਰੂਜਿਅਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਸਮੀਡੀਆ ਕਿਵੇਂ ਗੋਰੇਪਣ ਦੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਲੈ ਕੇ ਭਾਰੂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਅਖਬਾਰਾਂ ਡੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਛਪਦੀਆਂ ਹਨ। ਰੇਡੀਓ ਤੇ ਟੀ.ਵੀ. ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਡੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਬਾਰੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਵਾਲੀ ਸਮੱਗਰੀ, ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਮਕਬੂਲ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦੀ ਏਜੰਸੀ ਏ.ਐਨ.ਪੀ. ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਦੀ ਹੈ।¹⁷ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੀਮਤੀ ਐਚ.ਐਨ. ਵਰਕਰ ਨੇ ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਵੱਡੀਆਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ

ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਖ਼ਬਰਾਂ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਬਾਰੇ 16 ਫੀਸਦੀ ਛਪਦੀਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਮੱਧ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ ਬਾਰੇ ਕੁਲ 11 ਫੀਸਦੀ ਛਪਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੀ ਕਾਲੋਨੀ, ਆਨਟਿਲਨ (Nederlandse Colony Antillen) ਬਾਰੇ 9 ਫੀਸਦੀ ਅਤੇ ਅਫਰੀਕਾ ਤੇ ਏਸ਼ੀਆ ਬਾਰੇ ਕੁਲ 20 ਫੀਸਦੀ ਖ਼ਬਰਾਂ ਛਪਦੀਆਂ ਹਨ।¹⁸ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਮੰਨ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਜ ਦੇ ਸੰਸਾਰਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਸਿਰਜਣਾ ਇਕ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਵਕ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਰਤਾਰਾ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਇਕ ਸਿਰਜਤ ਅਤੇ ਰਚਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਮਨੋਰਥਪੂਰਕ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਹਰ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜਨ-ਸਮੂਹ ਅਤੇ ਕੌਮਾਂ ਤਕ ਦੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਜੁਗਤ ਭਾਰੂ ਮਾਨਵੀ ਸਰਗਰਮੀ ਬਣਕੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਯਥਾਰਥ ਅਤੇ ਕਲਪਣਾ ਦੇ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਵੀਆਂ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਵਿਚ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਥੇ ਕਲਪਣਾ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਉਸਨੂੰ ਰੂਪ ਅਤੇ ਅਕਾਰ ਪਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪਣੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤਮਾਨ ਪਰਸੰਗ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਪਰੋਕਤ ਵਰਤਾਰਾ ਹੋਰ ਵੀ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਦੋ ਕਾਰਨ ਹਨ, ਪਹਿਲਾ, ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਜਨਸਮੂਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪਰਵਾਸ ਕਰਕੇ ਗਏ ਹਨ, ਜੋ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਅਤੇ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਬਸਤੀਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਪਰ ਹੀ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਮੂਲ ਦੇਸ਼ ਹੁਣ ਉੱਤਰ-ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਅਤੀਤ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਪ੍ਰਤੀ ਇਕ ਨਾਬਰੀ ਅਤੇ ਸੋਸ਼ਣ ਵਾਲੇ ਵਿਚਾਰ ਮੰਡਲ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਰੁਝਾਣ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਮੁਖ ਮਸਲਾ ਆਪਣੇ ਬੀਤੇ ਨੂੰ ਪੁਨਰ-ਸਥਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਨਿਵਾਸ ਦੇਸ਼ ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਭੌਤਿਕੀ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਪੁਨਰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੋ ਅੰਤਿਮ ਤੌਰ ਤੇ ਯਥਾਰਥ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਧੀਗਤ ਚੌਖਟੇ ਵਿਚ ਪੁਨਰ ਸਿਰਜਣ ਜਾਂ ਪੁਨਰ ਰਚਨਾ ਦਾ ਕਾਰਜ ਹੀ ਹੋ ਨਿਬੜਦਾ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਅਤੇ ਗੌਰਵ ਪਹਿਲਾਂ ਰਚੇ/ਸਿਰਜੇ ਜਾ ਚੁਕੇ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਅਲੰਕਾਰ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਫਿਰ ਤੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਅਤੀਤ ਦੇ ਦਮਨ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ, ਵਰਤਮਾਨ ਦੇ ਸੰਕਟ ਅਤੇ ਸੰਤਾਪ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਗੌਰਵ ਬਹਾਲ ਹੋ ਸਕੇ। ਆਪਣੀ ਪਹਿਚਾਣ ਦੀ ਇਸ ਤ੍ਰੈਮੁਖੀ ਵਿਭੰਬਨਾ ਨੂੰ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਦੀ ਹੂਬਹੂ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਜੁਗਤ ਵਰਤਕੇ ਪੂਰਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਉਹਨਾਂ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਦਮਨ ਅਤੇ ਟੁੱਟਣ ਦੀ ਗਾਥਾ ਪੇਸ਼

ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਜੋ ਨਾ ਹੀ ਪਛਮ ਅਤੇ ਵਿਕਸਤ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਸਭਿਅਕ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋ ਸਕੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪੂਰਬ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨਾਲ ਵਰੋਸਾਈ ਹੋਈ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਮਕੂਬਲ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਸਮਕਾਲੀ ਵਿਕਸਤ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਦਾਅਵਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨੈਤਿਕ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਨੂੰ ਵੀ ਆਲੋਚਨਾ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਲੈ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਮਕਾਲੀ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਵਸਤੂ-ਯਥਾਰਥ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਕਲਪਣਾ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਹੀ ਅੱਜ ਪਰਵਾਸੀ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਲੱਛਣ ਹੈ, ਜੋ ਇਸਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਰਚੇ ਜਾ ਚੁਕੇ ਪਰਵਾਸੀ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਵੀ ਨਿਖੇੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਕਾਮੀ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਖ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਾਹਿਤ ਕੌਮ ਤੇ ਕੌਮੀਅਤ, ਬਿਰਤਾਂਤ ਤੇ ਯਥਾਰਥ, ਸੱਚ ਤੇ ਅਲੰਕਾਰ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਪਹਿਚਾਣ ਦੇ ਨਵੇਂ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਰੋਕਾਰ ਦੁਹਰਾਓ, ਭਾਸ਼ਾਗਤ ਰੂੜੀਗਤਤਾ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸਮਾਨਾਤਰਤਾ ਆਦਿ ਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗਦੇ ਹੋਏ ਨਵੀਆਂ ਰਚਨਾ-ਜੁਗਤਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਤੋਂ ਵਧ ਉਸਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਰੁਚੀ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਵਸਤੂ-ਯਥਾਰਥ ਅਤੇ ਬਿੰਬਾਤਮਕ ਪਰਗਟਾਅ :

ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਸਿੱਧਾਂਤਬਧ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਵਸਤੂ ਯਥਾਰਥ ਅਤੇ ਬਿੰਬਾਤਮਕ ਪਰਗਟਾਅ ਦੇ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਪੁਨਰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਅਤੇ ਪੁਨਰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨਾ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ ਸਿਧਾਂਤ-ਚਿੰਤਨ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕੇਂਦਰ ਮਿਥਦਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਸਤੂ-ਯਥਾਰਥ ਪਹਿਲੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਆਰਥਿਕ, ਮਾਨਸਿਕ, ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਅਸਤਿਤਵੀ ਬਣਤਰ ਉਪਰ ਉਸਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮਾਨਵੀ ਸਿਰਜਣਾਵਾਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਰੂਪਗਤ ਚੌਖਟੇ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਬਣਤਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕਰਦੀਆਂ ਵੇਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਵਰਤਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰ-ਤੱਤ ਅਤੇ ਪਰਗਟਾਅ ਰੂਪ ਦੇ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਉਤੇ ਅਧਾਰਤ ਅਤੇ ਅਨੁਰੂਪੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸਥਾਪਨਾ ਨੂੰ ਸਰਬ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਨਸੀਬ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਕਲਾ ਸਿਰਜਣਾ ਵਸਤੂ ਯਥਾਰਥ ਦਾ ਹੀ ਪਰਤੋਂ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵਸਤੂ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਅਸਲ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਹੀ ਕਲਾ ਸਿਰਜਣਾ ਦੀ ਮੂਲ ਕਸੌਟੀ ਸਮਝਣ ਲਗ ਪਏ। ਇਉਂ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਸਿਰਜਣਾ ਵਿਚ ਯਥਾਰਥ ਦਾ ਬਿੰਬਾਤਮਕ

ਪਰਗਟਾਅ, ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਰਚਨਾ ਵਿਧਾਨ ਦਾ ਗੁਣ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਗਾ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਸਪਾਟ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਅਦੇਸ਼ੀ (Metonymic) ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਇਸ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਹੋ ਗਈ।

ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅੱਜ ਦੇ ਦੌਰ ਦੀਆਂ ਮਾਨਵੀ ਸਥਿਤੀਆਂ, ਕਲਾ ਸਿਰਜਣਾ ਅਤੇ ਵਸਤੂ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹੋਏ ਸਾਨੂੰ ਬਿੰਬਾਤਮਕ ਪਰਗਟਾਅ ਦੇ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਵਿਚਾਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਹੋਮੀ ਕੇ. ਭਾਭਾ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਦੇ ਸਜਾਤੀ ਕਾਲ ਨੂੰ ਉਚੇਚੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਬਹੁਪਰਤੀ ਅਤੇ ਬਹੁਰੂਪੀ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਅਭਿਵਿਅੰਜਨਾ ਦੀ ਬਿੰਬਾਤਮਕ ਜੁਗਤ ਨੂੰ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਜੇਕਰ ਸਾਡੇ ਪਰਵਾਸ ਕਰਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਅਸੀਂ ਕਲਪਿਤ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਪਰਵਾਸੀ ਅਤੇ ਮਹਾਂਨਗਰੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਿੰਬਾਤਮਕਤਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਵੇਖਾਂਗੇ ਕਿ ਕੌਮ, ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਘੇਰਾ (Space) ਸਧਾਰਣ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗਗਨਮੁਖੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਿੰਬਾਤਮਕ ਗਤੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੌਰੇਪਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਉਂਤਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਇਕ ਕੇਂਦਰੀ ਇਤਫਾਕੀ ਤਰਕ ਦੀ ਥਾਂ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਦਾ ਇਕਵਕਤੀਪੁਣਾ ਲਭਦੀਆਂ ਹਨ।¹⁹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਕਾਲ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਇਕਰੂਪਾ ਜਾਂ ਇਕਸਾਰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਦੋਹਰੀ (Double) ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਰਾਹੀਂ ਸੰਭਵ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਕਾਲਕ੍ਰਮਕਤਾ ਨਾਲ ਬੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਦੂਜਾ ਹਿੱਸਾ ਸਮਕਾਲ ਨੂੰ ਵਖਰੇ, ਉਲਟ ਸੁਭਾ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਵਿਕੋਲਿਤਰੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਅਤੀਤ ਨਾਲ ਜਾ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਕਲਾ- ਸਿਰਜਣਾ ਅਜਿਹੀ ਬਿੰਬਾਵਲੀ ਰਾਹੀਂ ਅਰਥ-ਸਿਰਜਣਾ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਇਕੋ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਇਕਹਿਰੇ ਪਰਸੰਗਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਹੁਰੂਪੇ ਅਤੇ ਬਹੁਕੋਨੇ ਪਰਸੰਗਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਮਾਰਕ ਕਿਊਰੀ, ਹੋਮੀ ਕੇ. ਭਾਭਾ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਦਲੀਲ ਦੀ ਅਲੋਚਨਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਚਿੰਤਤ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਕਦੇ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਕਿ ਉਹ (ਭਾਭਾ) ਸ਼ਬਦ ਅਦੇਸ਼ੀ ਦੀ ਥਾਂ ਬਿੰਬਾਤਮਕ ਕਿਉਂ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਦ ਕਿ ਅਧੁਨਿਕ ਕੌਮੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਇਕ ਥਾਂ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨੇੜਤਾ ਦਾ ਹੈ, ਸਮਾਨਤਾਰਤਾ ਦਾ ਨਹੀਂ²⁰ ਪਰ ਮਾਰਕ ਕਿਊਰੀ ਦੀ ਇਸ ਦਲੀਲ ਦੀ ਸੀਮਾ ਵੀ ਉਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਅਧੀਨ ਅੱਜ ਦਾ ਪੱਛਮੀ ਮਨੁੱਖ ਨਵੇਂ ਦੌਰ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਸਮਾਜਾਂ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਦਾਇਰੇ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਬਾਰੇ ਗੈਰ ਸਤੁੰਲਿਤ ਵਰਤਾਓ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਹੋਰ ਸਪਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜਿਕ ਵਸੇਬ ਦਾ ਇਹੀ ਦੋਹਰਾਪਣ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਪਹੁੰਚ ਹੋਮੀ ਕੇ. ਭਾਭਾ ਜਿਹੇ ਚਿੰਤਕ ਤੇ ਬਾਸ਼ਿੰਦੇ ਰਖ ਰਹੇ ਹਨ ਜਦ ਕਿ ਦੂਜੀ ਪਹੁੰਚ

ਉਹਨਾਂ ਚਿੰਤਕਾਂ ਅਤੇ ਬਾਸ਼ਿੰਦਿਆਂ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿਚ ਸਵੀਕਾਰਨ ਅਤੇ ਮਾਨਤਾ ਦੇਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਇਸ ਵਿਰੋਧਭਾਸ਼ੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ 'ਆਪਣੀ ਗੱਲ' ਕਰਨ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਨਿਆਂਸ਼ੀਲਤਾ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨਹੀਂ ਮੰਨ ਸਕਦੇ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਾਂਝੇ ਪਿਛੋਕੜ ਦਾ ਗੌਰਵ ਵੀ ਸਾਂਝੇ ਵਰਤਮਾਨ ਜਿੰਨਾ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਦੇ ਯੁਗ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਕੋਈ ਵੀ ਕੌਮ ਜਾਂ ਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਜੋ ਬਸਤੀਕਰਨ ਜਾਂ ਬਸਤੀ ਹੋਣ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਵਿਚੋਂ ਨਾ ਗੁਜ਼ਰਿਆ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਾਸ਼ਿੰਦਿਆਂ ਦੇ ਕਲਾ-ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਜਾਂ ਸਰੋਕਾਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅੰਤਰ ਵਟਾਂਦਰੇ ਦੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਰੂਬਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਐਡਵਰਡ ਡਬਲਯੂ. ਸੈਦ ਅਨੁਸਾਰ ਅੱਜ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤਜਰਬੇ ਦਾ ਸੱਚ ਇਹ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਰਲ ਮਿਲ ਗਏ ਹਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਇੱਕਲਾ ਜਾਂ ਖਾਲਸ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਹੀ ਹਾਈਬ੍ਰਿਡ, ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਤੱਤਾਂ ਵਾਲੇ (Hetrogeneous), ਗੈਰ ਮਾਮੂਲੀ, ਅਤੇ ਬਹੁਰੂਪੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਨਾਖਾਲਿਸ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਇਕ ਰੂਪੀ ਜਾਂ ਸਜਾਤੀ ਭਾਸ਼ਿਕ ਬਣਤਰ ਜਾਂ ਅਰਥਗਤ ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਰਕ ਸੰਗਤ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਬਿੰਬਾਂਤਮਕ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਹੀ ਨਿਆਂਸ਼ੀਲ ਭਾਸ਼ਦਾ ਹੈ। ਸਿਮੋਨ ਡਰਿੰਗ ਦੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਉੱਤਰ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਦੌਰ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸਵਾਲ ਸਿਆਸੀ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਸਰੂਪ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਭਿੰਨਤਾ (Different) ਵੀ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਸੁਭਾਅ ਨਹੀਂ ਰਖਦੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਚੋਣ ਦਾ ਅਰਥ ਪਹਿਚਾਣ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨਾ ਹੈ।²¹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਕੌਮ, ਸਮਾਜ, ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਕਲਾ-ਸਿਰਜਣਾ ਅਜਿਹੀ ਇਕ ਅਰਥੀ, ਇਕ ਰੂਪੀ ਅਤੇ ਇਕਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਜੋ ਸਿੱਧੀ ਅਤੇ ਸਪਾਟ ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹੋਵੇ। ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਇਹ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸੰਦਰਭਾਂ ਨੂੰ ਉਸਾਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਬਹੁਪਰਤੀ, ਬਹੁਵਾਦੀ ਅਤੇ ਬਹੁ ਅਕਾਰੀ ਅਰਥ ਸਿਰਜਣਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਅੱਜ ਦੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਿੰਦੂ ਬਿੰਬਾਂਤਮਕ ਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਵਸਤੂ ਯਥਾਰਥ ਤੋਂ ਨਾ ਤਾਂ ਟੁਟੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵਸਤੂ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਮੂਲਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਤੋਂ ਵਿਛੁੰਨੀ ਹੋਣ ਦੀ ਅਕੀਦਤ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖਕੇ ਯਥਾਰਥ ਵਾਂਗ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਜੁਗਤ ਵਰਤਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਲਈ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਦੇ ਨਵੇਂ ਦਾਇਰੇ ਕਾਇਮ ਕਰਦੀ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਹਾਇਬ੍ਰੇਡਿਟੀ ਦੇ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਅਤੇ ਅਕਾਰ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਹਾਇਬ੍ਰਿਡ ਭਾਸ਼ਗਤ ਪ੍ਰਵਚਨ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਹਾਇਬ੍ਰੇਡਿਟੀ ਅਤੇ ਸੰਮਿਲਤਤਾ ਦਾ ਤਣਾਓ

ਅੱਜ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਸਿਰਜਣਾਵਾਂ ਦੇ ਭਾਵੇਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਦਾਇਰੇ ਮਿਥਣੇ ਹੋਣ ਜਾਂ ਸਿਆਸੀ, ਆਰਥਿਕ, ਕੌਮੀ ਜਾਂ ਅੰਤਰ-ਕੌਮੀ, ਇਹ ਮਸਲਾ ਕੇਂਦਰੀ ਸਥਾਨ ਰਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਤੁੰਲਨ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜਾਂ, ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨਿਜ਼ਾਮ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਅਜਿਹੇ ਸੰਵਾਦ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਜਿਉਂਦਾ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਹਸਤੀ ਲਈ ਕਈ ਨਵੇਂ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਧਰਾਤਲ ਸਿਰਜ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ। ਲਗ ਭਗ ਡੇਢ ਸਦੀ ਤੋਂ ਚਲ ਰਹੀ ਮਾਨਵੀ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਬਦਲੀ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਸਮੂਹ/ਸਮਾਜਾਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ, ਪੈਦਾਇਸ਼ੀ ਜਾਂ ਨਸਲੀ ਖਾਲਸਪੁਣੇ ਦੀ ਜਗਿਆਸਾ ਜਾਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਕਰ ਸਕਣ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਦੇ ਨਿਜ਼ਾਮ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੀ ਬਿੰਬਾਵਲੀ 'ਪਹਿਚਾਣ' ਦੀ ਬਿੰਬਾਵਲੀ ਹੈ। ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ 'ਪਹਿਚਾਣ ਦੀ ਜਗਿਆਸਾ' (will of identity) ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਸਿਆਸੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਤੇ ਅਸਿਤਤਵੀ ਸੱਚ ਘੱਟ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਪਹਿਚਾਣ ਕਾਇਮ ਕਰ ਸਕਣ ਦਾ ਅਰਥ ਸਿਆਸੀ ਸਪੇਸ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੈ।

ਪਾਲ ਕੋਬਲੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਬਿਰਤਾਂਤ (Narrative) ਵਿਚ ਹਾਇਬ੍ਰੇਡਿਟੀ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਦੂਹਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਰਚੀ ਹੋਈ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਹਾਇਬ੍ਰੇਡਿਟੀ ਉਸ ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸੰਕਲਪ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਭਿਆਚਾਰ ਕਦੇ ਵੀ ਸਮੁੱਚਤਾਪੂਰਨ ਜਾਂ ਅੰਗਿਕ (Holistic or organic) ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਸਗੋਂ ਸਭਿਆਚਾਰ ਹਾਇਬ੍ਰਿਡ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਹਰ ਇਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਅਜਿਹੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਘੜਨ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਹੋ ਸਕੇ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚ 'ਪਰ' ਅਤੇ 'ਪਰਦੇਸੀ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ' ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕਢਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ।²² ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਯਤਨ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਮੇਲ, ਜਾਂ ਸੰਵਾਦ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਟਾਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ। ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਹਾਇਬ੍ਰੇਡਿਟੀ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਹੋ ਰਹੇ ਬਿਰਤਾਂਤ 'ਸਮਾਨਾਂਤਰਤਾ' ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਅਤੇ ਵਿਗਠਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਜੁਗਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਰੋਬਰਟ ਯੰਗ, ਐਡਵਰਡ ਡਬਲਯੂ. ਸੈਦ ਅਤੇ ਹੋਮੀ ਕੇ. ਭਾਭਾ ਦੀ ਹਾਇਬ੍ਰੇਡਿਟੀ ਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਵਖਰੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਿਅਕਤ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਸਵਰਾਜ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਵਿਅਕਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।²³ ਇਥੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਲਿਖਤ 'ਹਿੰਦ ਸਵਰਾਜ' ਕੌਮ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਅਵਾਸੀ ਅਤੇ ਮੂਲ ਵਾਸੀ, ਨਾਗਰਿਕ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ, ਮੁਕਾਮੀ ਅਤੇ ਮੁਹਾਜ਼ਿਰ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਦੇ ਵਖਰੇਵੇਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਜੇਕਰ ਅੱਜ ਦੇ ਉੱਤਰ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈ ਕੇ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਕੌਮ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਗਾਂਧੀ ਦਾ 'ਸਵਰਾਜ' ਦਾ ਉਪਰੋਕਤ ਸੰਕਲਪ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਯੋਰਪ ਵਿਚ ਪਸਰੇ ਹੋਏ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸੰਕਲਪ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀ ਉੱਤਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਕੌਮ ਤੇ ਰਾਜ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਸੰਦਰਭ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਅੱਜ ਦੇ ਭਾਰਤ ਉਪਰ ਤਾਂ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਅੱਜ ਦੇ ਯੋਰਪ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਨਿਜ਼ਾਮਾਂ ਉਪਰ ਵੀ ਓਨਾ ਹੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਗਾਂਧੀ 'ਹਾਈਬ੍ਰਿਡ' ਨੂੰ ਸਹੀ ਅਲੰਕਾਰ 'ਸਮਾਸ' ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਯੰਗ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਵਿਚ ਵੀ ਹਾਈਬ੍ਰਿਡ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਮਾਸੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਸਮਾਸਾਂ ਵਿਚ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾਗਤ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਮਿਲਕੇ ਇਕ ਨਵਾਂ ਸ਼ਬਦ ਸਿਰਜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸਦਾ ਆਪਣਾ ਨਿਵੇਕਲਾ ਅਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਾਈਬ੍ਰਿਡ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵੀ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪਿਛੋਕੜਾਂ ਦੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਨਵੇਂ ਕੀਮਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਸਿਰਜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਐਡਵਰਡ ਡਬਲਯੂ. ਸੈਦ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਾਂ ਇਕ ਮੁਖੀ ਜਾਂ ਖੁਦ ਮੁਖਤਾਰੀ ਤੋਂ ਵਧ ਸਭਿਆਚਾਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਤੱਤਾਂ, ਬਦਲਾਂ, ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਕਿ ਚੇਤੰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੇਦਖਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।^{੧੪} ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਰਤਾਰੇ ਦਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਲੱਛਣ ਦੂਜੇ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਦੂਜੇ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗਿਆ ਜਾਂ ਤਿਸਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਸਹਿਜ ਕਾਰਜ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵਧੇਰੇ ਸਿਆਸੀ ਜਾਂ ਪ੍ਰੇਰਿਕਤਾ ਮੂਲਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਐਡਵਰਡ ਡਬਲਯੂ. ਸੈਦ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਈ ਸਭਿਆਚਾਰ ਖਾਲਸ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਖਾਲਸ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਧਾਰਣਾ/ਸੰਕਲਪ ਯੋਰਪ ਦੇ ਬਸਤੀਕਾਰੀ ਉਚ-ਅਕਾਂਖਿਆ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਬਣਕੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਹੋਮੀ ਕੇ. ਭਾਭਾ ਦੇ ਚਿੰਤਨ ਵਿਚ ਵੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਹਾਈਬ੍ਰਿਡਿਟੀ ਚੰਗੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਮਾਨਵੀ ਸਰਗਰਮੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਹਾਈਬ੍ਰਿਡਿਟੀ ਨੂੰ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅੰਤਰ ਸੰਵਾਦ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਸਿਰਜਤ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਗੀਤਸ਼ੀਲ ਵਰਤਾਰੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਸਭਿਆਚਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕੋਈ ਵੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਭਰਪੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਦੂਜੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਉਸਦੀ ਪੂਰਨਤਾ ਨੂੰ ਨਕਾਰਦੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਬਿੰਬਾਵਾਲੀ ਨੂੰ ਸਾਜਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ, ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਨ ਦੀ ਅਕਾਂਖਿਆ, ਭਾਸ਼ਾਈ ਚਿਹਨੀਕਰਨ, ਅਰਥ ਸਿਰਜਣਾ ਦੀ ਮੌਲਿਕਤਾ, ਸਮੁੱਚਤਾ ਅਤੇ ਆਂਗਿਕ ਪਹਿਚਾਣ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।^{੧੫} ਅਸੀਂ ਮੰਨ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਮਕਾਲੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਬਣਤਰਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਹਾਈਬ੍ਰਿਡਿਟੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਇਹਨਾਂ ਦਾ

ਯਥਾਰਥ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵੀ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਧਾਨਾਂ ਦਾ ਸੰਵਾਦ ਹੋਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਹਾਈਬ੍ਰਿਡਿਟੀ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਅਸੀਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਛਮੀ ਚਿੰਤਕ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਵਿਲੀਨਤਾ (Assimilation) ਦੇ ਭਾਵ ਪਰਬੰਧ ਨਾਲ ਵੇਖਣ ਦੀ ਰੁਚੀ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਇਸਨੂੰ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਖੰਡਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਖੜੇ ਹੋਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮਝ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਾਲ ਕੋਬਲੇ ਅਤੇ ਮਾਰਕ ਕਿਊਰੀ ਇਸ ਰੁਚੀ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਰੌਬਰਟ ਯੰਗ ਹਾਈਬ੍ਰਿਡਿਟੀ ਤੇ ਵਿਲੀਨਤਾ ਨੂੰ ਇਕੋ ਪੱਧਰ ਉਤੇ ਰਖਦਾ ਹੋਇਆ 'ਸਮਾਸ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ Pure assimilation ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੋਮੀ ਕੇ. ਭਾਭਾ, ਗਾਇਤਰੀ ਸਪਾਈਵਾਕ ਅਤੇ ਐਡਵਰਡ ਡਬਲਯੂ. ਸੈਦ ਉਚੇਚੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹਾਈਬ੍ਰਿਡਿਟੀ ਅਤੇ ਵਿਲੀਨਤਾ ਨੂੰ ਨਿਖੇੜਦੇ ਹੋਏ, ਹਾਈਬ੍ਰਿਡ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਹੀ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਲੀਨ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਕਾਰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਮੁਤਾਬਕ ਹਾਈਬ੍ਰਿਡ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਅਵਾਸੀਆਂ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਵਿਚ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਸਾਂਝ ਕਾਇਮ ਹੋ ਸਕੇਗੀ ਅਤੇ 'ਪਰ' ਆਪਣੇ ਪੂਰੇ 'ਪਰਾਏਪਣ' ਸਮੇਤ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਵਿਲੀਨਤਾ ਵਾਲੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ 'ਪਰ' ਦੇ 'ਪਰਾਏਪਣ' ਨੂੰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਖਾਰਜ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ 'ਸਮ' (Same) ਬਣਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਲੀਨਤਾ ਦਾ ਕਾਰਜ ਵੀ ਅਸਲ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਬਸਤੀਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਜ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਪੇਸ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਹੈ, ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੀ ਨਹੀਂ।

ਇਉਂ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉੱਤਰ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਹਾਈਬ੍ਰਿਡਿਟੀ ਅਤੇ ਵਿਲੀਨਤਾ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤਣਾਓ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਹਾਈਬ੍ਰਿਡਿਟੀ ਨੂੰ ਹੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਲੀਨਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਨਕਾਰਦੀ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਯਾਦਾਂ, ਸੁਪਨੇ, ਪਿਛਲਾਝਾਤਾਂ, ਅਖਾਉਤਾਂ, ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਰਤੋਂ ਰਾਹੀਂ ਮੂਲ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਅਤੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਪੇਸ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਪਰਵਾਸੀ ਰਚਨਾ ਅਜਿਹੇ ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਜਗਿਆਸਾ ਨੂੰ ਉਭਾਰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਮੇਲ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਉਤੇ ਹਾਵੀ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਪੈਦਾ ਨਾ ਕਰੇ।

ਨਿੱਜ, ਪਰ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ

ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਵਖ ਵਖ ਪਰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵੇਲੇ ਨਿੱਜ ਅਤੇ ਪਰ ਦੇ ਬਦਲਵੇਂ ਪਰਿਪੇਖ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਆਮ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਹਰ

ਇਕ ਸਿਰਜਣਾ 'ਨਿੱਜ ਕੇਂਦਰਤ' ਪ੍ਰਵਚਨ ਦਾ ਹੀ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ 'ਪਰ' ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਉਹ 'ਪਰ' ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ 'ਨਿੱਜ' ਦੇ ਪਰਸੰਗ ਵਿਚ ਹੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ 'ਪਰ' ਦੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਖੂਬੀ ਵਿਖਾਈ ਦੇਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ 'ਨਿੱਜ' ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਆਪੀ ਪਰਿਪੇਖ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਿਰਜਣਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪਰ, ਨਿੱਜ ਦਾ ਹੀ ਵਿਸਥਾਰ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਬਣਕੇ ਹੋਂਦਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਨਿੱਜ ਤੋਂ ਟੁੱਟਣ ਜਾਂ ਵੱਖਰਾ ਹੋਣ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਗੁਣ ਹਾਸਲ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿੱਜ ਨਾਲ ਜੁੜਕੇ ਅਤੇ ਨਿੱਜ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਕੇ ਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਹਾਇਬ੍ਰੇਡਿਟੀ ਅਤੇ ਵਿਲੀਨਤਾ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਜ਼ਾਹਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਕਾਇਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਭਿਆਚਾਰਕ-ਹਾਇਬ੍ਰੇਡਿਟੀ ਵਿਚ 'ਨਿੱਜ' ਅਤੇ 'ਪਰ' ਵਿਚ ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ 'ਨਿੱਜ' ਹਮੇਸ਼ਾ 'ਪਰ' ਦੇ 'ਪਰਾਇਪਣ' ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਉਚੇਚ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਜਿੰਨਾ ਉਹ ਨਿੱਜਤਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹਾਇਬ੍ਰੇਡਿਟੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ 'ਪਰ' ਦੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿਲੱਖਣਤਾਵਾਂ, ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਨਿੱਜ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਰੇ ਜਾਂ ਦੂਰ ਖੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਦੂਰੀਆਂ ਅਤੇ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਨਤਰਤਾ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਵਿਚੋਂ ਨਵੀਆਂ ਗੁਣਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ, ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੂਹ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਾਇਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਮਕਾਲੀ ਬਹੁ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਮਾਜਾਂ ਵਿਚ ਹਾਇਬ੍ਰੇਡਿਟੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਚੰਗੇਰੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਨਿੱਜ ਅਤੇ ਪਰ ਦੀ ਸਮਾਨਤਰਤਾ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਪਾਠਗਤ ਪਰਸੰਗ ਅਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਿਰਜਣਾਵਾਂ 'ਪਰ' ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾ ਕੇ, ਨਿੱਜ ਨੂੰ ਪਰ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਲੀਨਤਾ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਪੇਚੀਦਾ ਮਸਲੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਿੱਜ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਅਜਿਹੀ ਸਿਰਜਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਪਰਚਲਤ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਥੇ 'ਪਰ' ਮੌਜੂਦ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਪਰ ਨਿੱਜ ਵਿਚ ਰਚ ਸਕਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਵੀ ਰਖਦਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਨਿੱਜ ਵਿਚ ਰਚ ਸਕਣ ਦੀ ਜਗਿਆਸਾ ਵੀ ਉਸ ਵਿਚ ਹੋਵੇ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਇਥੇ ਪਰ ਤਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ 'ਪਰਾਇਪਣ' ਗਾਇਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ 'ਪਰ' ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿੱਜ ਵਿਚ ਰਚਿਆ ਮਿਚਿਆ ਵਿਖਾਈ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਰ ਨੂੰ ਸਮ (Same) ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਕਲਪਿਆ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਲੀਨਤਾ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਤੁਰ ਰਹੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ 'ਸਹਿਜ ਰੂਪ ਦਾ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ' ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਪਰ ਉਪਰ ਹਾਵੀ ਹੋਣ ਜਾਂ ਪਰ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਅਤੇ ਧੀਮੀ ਸੁਰ ਵਾਲੀ ਸਾਜਿਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਆਸਤ ਵੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਸਥਾਨ ਸਭਿਆਚਾਰਕ-ਹਾਇਬ੍ਰੇਡਿਟੀ ਨੂੰ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਲੀਨਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹਾਇਬ੍ਰੇਡਿਟੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਹੀ ਰੂਪ ਵਟਾਕੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਦੇ ਲੱਛਣਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਗੁਣ ਧਾਰਣ ਕਰੇ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ਉਚੇਚੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਸੰਚਾਲਿਤ ਕਰੇ। ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵਿਲੀਨਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵੀ ਆਪਣੇ ਐਥਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਤੁਲਿਤ ਮਾਨਵੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਗੁਣ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਉਤੇ ਪਰ ਅਤੇ ਪਰਾਇਪਣ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਲਈ ਚਿਹਨ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਹਾਸ਼ੀਏ ਉਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗੁਜ਼ਾਰ ਰਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਚਿਤਰਨ ਰਾਹੀਂ ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਜਿਕ ਮਹੌਲ ਅਤੇ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਭਰਵੇਂ ਚਿਤਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਪਰ ਆਪਣੇ ਪੂਰੇ ਪਰਾਇਪਣ ਸਮੇਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇ, ਉਸਨੂੰ ਕਾਟ-ਛਾਟ ਜਾਂ ਤੋੜ-ਭੰਨ ਕੇ ਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਦਾ ਮੂਲ ਮਨੋਰਥ ਪਰ ਅਤੇ ਨਿੱਜ ਦੇ ਬਦਲਵੇਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸਤੁੰਲਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਜੋ 'ਨਿੱਜ' ਅਤੇ 'ਪਰ' ਦੇ ਆਪਾ ਵਿਰੋਧੀ ਕਾਟਵੇਂ ਅਤੇ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਵਾਲੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾਣ ਦੀ ਸਰਗਰਮੀ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਮਨੁੱਖੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਤਵਾਜ਼ਨ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪਾਸਾਰਵਾਦੀ ਅਤੇ ਹਾਵੀਪੁਣੇ ਦੇ ਰੁਝਾਣ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਨਿੱਜ ਅਤੇ ਪਰ ਵਿਚ ਸੰਤੁਲਨ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੀ ਜਗਿਆਸਾ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਦੀ ਗੌਲਣਯੋਗ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ।

ਕੌਮੀਅਤ, ਬਿਰਤਾਂਤਕਤਾ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ

ਕੌਮੀਅਤ, ਬਿਰਤਾਂਤਕਤਾ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਦੇ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਉਪਰੋਕਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਅਸੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਵਿਚਾਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਮਕਾਲੀ ਚਿੰਤਨ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਬਦਲ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਦੇ ਸੰਸਾਰਕ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਰੂਪ-ਰਚਨਾ ਵਿਚ 'ਪਰਵਾਸ' ਇਕ ਭਾਰੂ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਹੈ ਜੋ ਚਾਹੁਣ ਜਾਂ ਨਾ ਚਾਹੁਣ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ 'ਮਜਬੂਰੀ' ਦੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਹੈ। ਹਾਲਾਤ ਦੀ ਸਿਤਮਜ਼ਰੀਫੀ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ 'ਪਰਵਾਸ' ਮੂਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੋਹਾਂ ਲਈ ਹੀ 'ਇੱਛਾ' ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ 'ਜ਼ਰੂਰੀ' ਵਰਤਾਰਾ ਬਣਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਪਰਵਾਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਨਾ ਕੇਵਲ 'ਸੰਕਲਪ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਚੌਖਟੇ' ਵਿਸਤਾਰਨੇ ਪੈ ਰਹੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਵਸਤੂ-ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਆਕਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵੀ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਬੱਧ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਵੀ ਮੂਲਵਾਸੀ/ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਦੇ ਬਦਲਵੇਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੁਨਰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਆ ਖੜ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਮਸਲਾ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਮਸਲੇ ਦੇ ਰੂਬਰੂ ਹੋ ਕੇ ਇਸਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ, ਕਾਰਜ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਸੰਦਰਭਾਂ ਦੇ ਵਿਲੱਖਣ ਪਾਸਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਨਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਸ਼ੁੱਧ/ਖਾਲਸ ਕੌਮ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਨਖਾਲਿਸ ਅਤੇ ਮਿਲਗੋਭਾ ਕੌਮੀਅਤ ਦੀ ਸਾਕਾਰਾਤਮਕਤਾ ਦੀ ਬਿੰਬਾਵਲੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨਵੇਂ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿਚ ਖਾਲਸ ਕੌਮ ਦਾ ਅਰਥ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦੀ ਰੁਚੀ ਨੂੰ ਫਿਰ ਤੋਂ ਜਾਗਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਾਨਵੀ ਦਮਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਇਸ ਦਮਨ ਪ੍ਰਤਿ ਵਿਦਰੋਹ ਅਤੇ ਰੋਸ ਦਾ ਪ੍ਰਵਚਨ ਸਿਰਜਦੀ ਹੋਈ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜਿਕ ਬਣਤਰਾਂ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਮਿਲਗੋਭੇਪਣ ਨੂੰ ਹੀ ਸਾਕਾਰਾਤਮਕ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖਵਾਦੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰਗਰਮੀ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਾਖਾਲਸ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਨਾਖਾਲਸ ਭਾਈਚਾਰਾ, ਨਾਖਾਲਸ ਕੌਮੀਅਤ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਵਿਚ ਪਿੰਡਣਯੋਗ ਅਤੇ ਨਿੰਦਣਯੋਗ ਵਰਤਾਰੇ ਨਾ ਰਹਿਕੇ ਭਵਿੱਖਮੁਖੀ ਸਮਾਜਿਕ-ਬਣਤਰਾਂ ਦੇ ਨਕਸ਼ ਬਣਕੇ ਉਭਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਕੌਮੀਅਤ ਅਤੇ ਕੌਮ ਦੇ ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਅਧਾਰ ਸਾਂਝਾ ਅਤੇ ਸੀਰਵਾਲਾ ਸਮੁਦਾਇ ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸ, ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ, ਸਾਂਝੇ ਸੰਘਰਸ਼, ਨਸਲ ਅਤੇ ਸਾਂਝੀਆ ਯਾਦਾਂ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਵਿਚ ਕੌਮ ਦੀ ਹੋਂਦ-ਵਿਧੀ ਅਤੇ ਰਚਨਾ-ਵਿਧਾਨ ਵੀ ਇਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਵਸਤੂ-ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਭੌਤਿਕੀ ਪਾਸਾਰਾਂ ਦੇ ਚਿੰਤਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਸਰੂਪ ਲੈ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਵੇਗਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕੌਮੀਅਤ ਅਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਰਲੇ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਵਰਤਾਰੇ ਬਣਕੇ ਹੋਂਦ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਕੌਮੀਅਤ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਕੌਮ ਬਾਰੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜਣ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪੂਰਾ ਹੁੰਦਾ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਕੌਮ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਇਹ ਧਾਰਣਾ ਵੀ ਵਿਕਸਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਕੌਮ ਬਾਰੇ ਪਰਚਲਤ ਹੋਏ ਪੂਰਬਲੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪ ਵੀ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਹੀ ਬਣਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਜੋਂ ਹੀ ਕੌਮੀਅਤ ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਨਾਲ ਸ਼ੁੱਧਤਾ/ਖਾਲਸਪੁਣਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਅੱਜ ਦੇ ਯੁੱਗ ਦੇ ਵਸਤੂ-ਯਥਾਰਥ ਦਾ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਤਾਸੀਰ ਬਦਲ ਜਾਣ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਹੁਣ ਬਦਲਵੇਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚ ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਡਾਈਮ ਬਦਲ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਅਜਿਹੀ ਕੌਮੀਅਤ ਦੀ ਬਿੰਬਾਵਲੀ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ

ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਖਾਲਸ ਦੀ ਥਾਂ ਨਾਖਾਲਸ ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਦੀ ਥਾਂ ਮਿਲਗੋਭੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਜੁੱਟਾਂ, ਮਾਨਵੀ-ਸਮੂਹਾਂ ਅਤੇ ਉਚੇਰੇ ਮਾਨਵੀ-ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੋ ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕੌਮ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਨਵੇਂ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਕੌਮੀਅਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਵਚਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦੀ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤੀਕਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਅਜਿਹੀ ਪਹਿਚਾਣ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਹੀ ਪੂਰਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਪੂਰਬਲੇ ਯਤਨਾਂ ਵਿਚ ਕੌਮੀਅਤ ਅਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤੀਕਰਨ ਦੀ ਆਪਸੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਲੁਕਵੀਂ ਅਤੇ ਟੇਢੀ ਗਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ, ਅੱਜ ਦੇ ਉੱਤਰ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਦੌਰ ਵਿਚ ਕੌਮੀਅਤ ਅਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤੀਕਰਨ ਦੀ ਸੀਰਨੁਮਾ ਸਰਗਰਮੀ ਜ਼ਾਹਿਰ ਅਤੇ ਐਲਾਨੀਆ ਸੁਭਾਅ ਰਖਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣੇ ਮਨੋਰਥਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਆਰ.ਏ.ਜੇ. ਫਨ ਲੀਰ ਦੀ ਇਹ ਸਥਾਪਨਾ, ਸਮਕਾਲੀ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਜਾਇਜ਼ ਕਲਪਣਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਸਿਆਸੀ, ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਚਾਣ ਲਈ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੰਘਰਸ਼, ਇਸ ਸਰਹੱਦੀ ਸਮਾਜ (Frontier society) ਦੀਆਂ ਮੂਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਬਦਲ ਦੇਵੇਗਾ। ਸਾਂਝੇ ਤੌਰ ਉਤੇ ਕਸ਼ਮਕਸ਼ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਹੋਣੀ ਦੇ ਭਾਗੀਦਾਰ ਬਣਕੇ, ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਬਾਕੀ ਸੀਮਾਵਰਤੀ ਲੱਛਣ ਵੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਰਲ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਵਖਰੇਵੇਂ ਕਾਇਮ ਨਾ ਰਹਿ ਕੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਾਂਝੀ ਹੋਣੀ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਰਲ ਜਾਣਗੇ।¹⁶ ਇਹ ਸੂਰਾਨਾਮੀ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਹੈ, ਜੋ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਅਕਾਰ ਅਤੇ ਸਰੂਪ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਆਰ.ਏ.ਜੇ. ਫਨ ਲੀਰ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਕਥਨ ਦੀ ਤਹਿ ਹੇਠ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਦੇ ਗੌਰਵ ਦਾ ਤਰਕ ਵੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ 'ਸਾਂਝੀ ਹੋਣੀ' ਅਤੇ 'ਸਾਂਝੀ ਕਸ਼ਮਕਸ਼' ਦੇ ਅਲੰਕਾਰ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਵਾਸੀ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਦੀ ਸਹਿਹੋਂਦ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਦ ਕਿ 'ਰਲ ਜਾਣਗੇ' ਦਾ ਬਿੰਬ ਉਸ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਕਾਰਜ ਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਸਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਹੋਈ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਨੇ ਜਿਸਨੂੰ ਦਿਸ਼ਾ ਅਤੇ ਦਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਆਪਣੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕੌਮੀਅਤ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀ ਜੁਗਤ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਕਰਦੀ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਆਪਣਾ ਕੇਂਦਰ ਉਸ ਮਾਨਵੀ ਨਿਘਾਰ ਜਾਂ ਵਿਗਠਨ ਨੂੰ ਮਿਥ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਸੰਤੁਲਿਤ ਅਤੇ ਉਚੇਰੇ ਕੌਮੀ ਹਿੱਤ ਤਾਂ ਵਿਗਠਤ ਹੋ ਹੀ ਰਹੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਉਚੇਰੇ ਮਾਨਵੀ ਮੁੱਲ ਵੀ ਨਕਾਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਅਜਿਹੇ ਨਿਘਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਸੰਤੁਲਿਤ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਉਸਾਰਨ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਸ

ਭੂ-ਖੰਡ ਦੀ ਮੀਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤਾਂ ਬਣਦੀ ਹੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਚੇਰੀਆਂ ਮਾਨਵੀ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਉਸਾਰਨ ਦਾ ਜ਼ਰੀਆ ਵੀ ਬਣਕੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਹੋਰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਦੀ ਦੂਹਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰੀ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਤਾਂ ਇਹ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਕੌਮ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵਿਧਾਨ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਇਹ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਕੌਮ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਅਤੇ ਖਾਸੇ ਨੂੰ ਸਿਰਜਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਪਰਵਾਸੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਪਾਸਾਰਾਂ ਵਿਚ ਕਥਾ-ਸੰਦਰਭ ਮੂਲ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਹੁਪਰਤੀ ਘੇਰਿਆਂ ਵਿਚ ਨਿਰੰਤਰ ਤੌਰ ਤੇ ਝੂਟੇ ਝੂਟਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਸਦਾ ਦੂਹਰੇ ਪ੍ਰਤੀਮਾਨਾ ਦੀ ਦੂਹਰੀ ਸਿਰਜਣਾ (Double articulation) ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਵਿਚ ਕੌਮ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵੀ ਦੂਹਰੇ ਘੇਰਿਆਂ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ; ਮੂਲਵਾਸ ਦੇ ਘੇਰੇ ਨੂੰ ਵੀ ਅਤੇ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਵਾਸ ਦੇ ਘੇਰੇ ਨੂੰ ਵੀ। ਇਹੀ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਪਹਿਚਾਣ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣ ਵਿਧੀ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਕੌਮੀਅਤ, ਬਿਰਤਾਂਤਕਤਾ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਕੋਈ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਸੰਕਲਪ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਤ ਵਰਤਾਰੇ ਹਨ। ਸਮਕਾਲੀ ਦੌਰ ਵਿਚ ਕੌਮ ਤੇ ਕੌਮੀਅਤ, ਬਿਰਤਾਂਤ ਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕਤਾ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸ ਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਲਝੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਹੋਂਦ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਬਣ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਸਰਗਰਮੀ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਦੂਜੀ ਸਰਗਰਮੀ ਤੋਂ ਤੋੜ ਕੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਖਿੱਤੇ ਤੋਂ ਪਰਵਾਸ ਕਰਕੇ ਗਏ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖਿੱਤੇ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸ ਕਰਕੇ ਆਏ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵੇਲੇ ਉਪਰੋਕਤ ਤਿੰਨਾਂ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤੇ, ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣਨਾ ਅਤੇ ਸਮਝਣਾ ਲਾਹੇਵੰਦ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਨਾ ਸਮਕਾਲੀ ਪਰਵਾਸੀ ਪ੍ਰਵਚਨਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. Benedict Anderson, *Imagined Communities*, New York, verso, 1985. p. 205.
2. Kencchi ohmae, *The end of the nation state*, p. 28.
3. G.J. Kruijer, *Suriname Neokolonie in Rijksverband* p. 130

4. Quoted by Kencchi ohmae, *The end of the nation state*, p. 40
5. Homi K. Bhabha (Edited) *Nation & Narration*, London, Routledge, 1990, p. 14.
6. David Kaplan, *The law of cultural dominance (In evolution & culture)*, London, Routledge, 1992, p. 89
7. Quoted by G.J. Kruijer, *Suriname Neokolonie in Rijksverband* p. 134.
8. A.M. Beulink, *Onderzoek betreffende organisaties van Kultuur en Rekeratise in Suriname (Rapport Sociografisch instituut)*.
9. Julia Kristiva, *Nations, without Nationalism*, Yew York, CUP. 1993, page 31.
10. Robert young, *Colonial desire*, London, Rouledge 1994, p. 4.
11. Sheffer, G. (Edited.) *Modern Diaspora in International Politics*, Sydney, Croomhelm, 1986 p.3.
12. Totalian, K., *The Nation State and its others : in lieu of Preface, Diaspora. (1) P 3-7.*
13. Benedict Anderson, *Imagined communities*, p. 6.
14. Homi K. Bhabha *Nation and Narration*, p. 3.
15. Bendict Anderson, *Imagined communities*. p. 185.
16. Eric Lott, *Racial cross dressing and construction of American whiteness*, p. 241.
17. G.J. Kruijer, *Suriname, Neokolonie in Rijksverband* p. 116.
18. Quoted by A.M. Beulink, *Rapport, Sociografisch instituut ref. Suriname Neokolonie in Rijksverband*, p. 116.
19. Homi K. Bhabha *Nation and Narration*. p. 293.
20. Mark Currie, *Post Modern Narrative Theory*, Hampshire, Macmillion, 1998, p. 93.
21. Edward W. Said, *Culture and Imperialism*, p. 43.
22. Paul coble, *Narrative*, London, Routledge, 2001 p. 233.
23. Robert young, *Post Colonialism*, Oxford, Blackwell, 2001, page. 348-49.
24. Edward Said, *Culture and Imperialism*, p. 15.
25. Homi K. Bhabha, *ibid* P 210.
26. R.A.J. Van Lier, *Frontier Society*, The Hague, Martinus Nijhoff. 1971, p. 421.

ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼

ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਅਧਿਐਨ ਵਿਧੀ, ਮੂਲ ਸਥਾਪਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੇ ਸਾਰ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਅਜ ਦਾ ਸਾਹਿਤ, ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਸਮੀਖਿਆ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਵਿਆਪਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿਧੀ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਹਰ ਥਾਂ ਅਤੇ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰ ਸਕੇ। ਪਰ ਅਜ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਨਾ ਤਾਂ ਇਕ ਰੂਪੀ ਸਰੂਪ ਹੀ ਰਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਕਰੰਗੀ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਸਮਰੂਪੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਅਲੋਚਨਾ ਬਹੁਤ ਥਾਵਾਂ ਉਤੇ ਇਕ ਪਾਸੜ ਅਤੇ ਸੀਮਿਤ ਮਨੋਰਥਾਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰਨ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਅਜਿਹੇ ਖਿੱਤਿਆਂ ਵਿਚ ਰਚੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ, ਜੋ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਤੋਂ ਜਾਂ ਤਾਂ ਟੁੱਟੇ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਤਾਮੀਰ ਹੀ ਵਖਰੇ ਮਸਲਿਆਂ ਅਤੇ ਮਨੋਰਥਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਖੋਜ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਇਲਾਕੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਰਚੇ ਗਏ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਮੂਲ ਦੇ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹੈ।

ਇਉਂ ਸਮਕਾਲੀ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵੇਲੇ ਅੱਜ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਅਤੇ ਵੰਨ ਸਵੰਨੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਵਿਚਾਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਦਾ ਯਥਾਰਥ ਨਾ ਕੇਵਲ ਵਖਰੇ ਵਖਰੇ ਪਿਛੋਕੜਾਂ, ਹਾਲਤਾਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਉਪਜ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਆਪਾ ਵਿਰੋਧੀ ਅਤੇ ਕਾਟਵੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੇ ਰਲਣ ਮਿਲਣ ਦੀ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਉਪਜ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਹਰ ਇਕ ਸਾਹਿਤਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਹਿੱਤ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਪੱਛਮੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਅਧਿਐਨ ਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਸਗੋਂ ਸਾਨੂੰ ਹਰ ਇਕ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸੰਦਰਭਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਹਿੱਤ ਉਸਦੇ ਵਿਲੱਖਣ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੀ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਰਚੇ ਗਏ ਜਾਂ ਰਚੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰ ਸਕਾਂਗੇ; ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਅੱਜ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਅਜਿਹੀ ਨਹੀਂ, ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮੁਲਕਾਂ ਅਤੇ ਖਿੱਤਿਆਂ ਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਸਾਡੀ ਅਜ ਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਸਮਝ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਸਥਾਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਲਈ ਵੀ ਨਵੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਤੀਬਧ ਹੋਵੇਗਾ।

ਵਰਤਮਾਨ ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਇਸ ਮਨੋਰਥ ਲਈ ਸੂਰੀਨਾਮੀ-ਹਿੰਦੋਸਤਾਨਨ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਯੋਗ ਅਧਿਐਨ ਵਿਧੀ ਉਸਾਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਅਜ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ “ਕੌਮੀਅਤ, ਬਿਰਤਾਂਤਕਤਾ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ” ਦੇ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਤਲਾਸ਼ਣ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸੂਰੀਨਾਮ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਡੱਚ ਕਲੋਨੀ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਏਥੋਂ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾ ਕੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਕਰਾਰਨਾਮਿਆਂ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਲਗ ਭਗ ਤਿੰਨ ਸਦੀਆਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਹੋਸੀਅਤ ਵਿਚ ਆਦਮੀ ਢੋਅ ਕੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਨੂੰ ਆਬਾਦ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਜ ਸੂਰੀਨਾਮ ਅਤੇ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਡੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਗੁਲਾਮਾਂ ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀਆਂ ਅਗਲੀਆਂ ਪੁਸ਼ਤਾਂ ਵੀ ਰਹਿ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਬਰਤਾਨਵੀ ਭਾਰਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅਗਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਰਚੀ ਜਾ ਗਈ ਜਾਂ ਰਚੀ ਜਾ ਰਹੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਲੁਪਤ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਾਹਿਰ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਜੁਗਤਾਂ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਅਤੇ ਵੰਨ ਸੁਵੰਨਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਰਿਪੇਖ ਉਸਾਰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਕ ਹੋਰ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਸੂਰੀਨਾਮ ਵਿਚ ਵਸੇ ਹੋਰ ਮੂਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਸੂਰੀਨਾਮੀ-ਹਿੰਦੋਸਤਾਨਨ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਉਸਾਰੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿਧੀ ਵਿਚ ਕੌਮੀਅਤ, ਬਿਰਤਾਂਤਕਤਾ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਮੂਲ ਤੱਤਾਂ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸੰਕਲਪਾਤਮਕ ਚੌਖਟਿਆਂ ਦੀ ਲੋਅ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਭਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਹਾਕਮਾਂ ਵਲੋਂ ਜਬਰੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਲਾਵਤਨੀ ਦੇ ਦਰਦਨਾਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸਿਰਫ ਜਲਾਵਤਨੀ ਦੇ ਦੌਰ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਏ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਅਗਲੀਆਂ ਸਦੀਆਂ ਤਕ ਵੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਫੈਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਨੂੰ ਆਬਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ਆਬਾਦਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਲੋਨੀਆਂ ਦੇ ਜਬਰੀ ਜਲਾਵਤਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਸਨੀਕ ਸਿਰਫ ਉਸ ਸਮੇਂ ਹੀ ਮਾਨਵੀ ਤਕਲੀਫਾਂ ਅਤੇ ਦੁਖਾਂਤ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਨਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ, ਸਗੋਂ ਸੂਰੀਨਾਮ ਨੂੰ ਆਬਾਦ ਕਰਨ, ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਉਣ ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਸਦੇ ਅਤੇ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਆਪਣੇ ‘ਦੇਸ਼’ ਦੇ ਇਸ਼ਤਿਆਰਿਆਂ ਅਤੇ ਬਿੰਬਾਂ ਨੂੰ ਚੁਕੀ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ‘ਕੌਮੀਅਤ’ ਦਾ ਉਸ ਕਿਸਮ

ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਨਹੀਂ ਉਭਰਦਾ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੱਛਮੀ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂ ਫਿਰ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਰਚੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਉਭਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਸੁਭਾਅ ਰਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸੰਤੁਲਿਤ ਅਤੇ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਕੌਮੀਅਤ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਤਲਬ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਦਾ ਇਕ ਵਖਰਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਰਚਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੌਮੀਅਤ, ਬਿਰਤਾਂਤਕਤਾ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਲੇ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਸੰਜਮਸ਼ੀਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਬੱਝੇ ਹੋਏ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਅਧਿਅਨ ਵਿਧੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਰਿਪੇਖ ਨੂੰ ਉਸਾਰਨ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਵਿਵਹਾਰਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਲਈ ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਚਾਰ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪਹਿਲੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਮੂਲ ਦੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਿਪੇਖ’ ਵਿਚ ਸਮਕਾਲੀ ਸੂਰੀਨਾਮ ਅਤੇ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ, ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੰਦਰਭਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਦਰਭ ਹੀ ਸਮਕਾਲੀ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਤੱਤਕਾਲੀਨ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਨਿਜ਼ਾਮ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਜਬਰੀ ਜਲਾਵਤਨੀ ਅਤੇ ਚਤੁਰਤਾ ਭਰੀ ਜਲਾਵਤਨੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਫਿਰ ਅੱਜ ਦੇ ਸੂਰੀਨਾਮ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਉਲੀਕਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਦੂਜੇ ਅਧਿਆਇ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਮੂਲ ਦੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਗਤ ਸਰੋਕਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਜੁਗਤਾਂ’ ਵਿਚ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਵਿਧੀਗਤ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੂਰੀਨਾਮੀ-ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਦਰਭ ਉਭਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਫਿਰ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰੇਰਕਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਮੁੱਢ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਉਲੀਕਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਮਨੋਰਥ ਲਈ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ੇਗਤ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਜੁਗਤਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜੋ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਇਹ ਧਾਰਣਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਵੀ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਲਈ ਸਾਡੇ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕਪ੍ਰਿਯ ਰੂਪਕਾਰਾਂ, ਬਿੰਬਾਂ, ਸੰਕਲਪਾਂ, ਅਤੇ ਅੰਲਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿਚ ਯਾਦਾਂ, ਸੁਪਨੇ ਅਤੇ ਅਤੀਤਮੁਖਤਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਵਿਧਿਆਂ ਬਣਕੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਉਚੇਚੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਨ ਵਾਲੀ

ਹੈ ਕਿ ਇਥੇ ਇਹ ਰਚਨਾਵਾਂ ਅਤੀਤ ਨੂੰ ਪੁਨਰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਜਗਿਆਸਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ, ਸਗੋਂ ਸੰਤੁਲਿਤ ਅਤੇ ਉਚੇਰੇ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਤੀਜੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪਿਛੋਕੜਾਂ ਦੇ ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਉਭਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵਖਰੇ ਵਖਰੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਆਏ ਹੋਏ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਆਪਸ ਵਿਚ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ‘ਸਾਂਝ ਅਤੇ ਭਿੰਨਤਾ’ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਚ ਬੱਝੇ ਹੋਏ ਆਪਣੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਤਮਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਅੱਜ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਰੂਬਰੂ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰਚੀ ਹੋਈ ਕਵਿਤਾ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਵਖਰਤਾ ਵੀ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਂਝ ਵੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਕੋ ਹੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਅਤੀਤ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਨੂੰ ਮੁਖਾਤਿਬ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਅਫ਼ਰੀਕੀ ਮੂਲ ਦੇ ਕਵੀ ਵਧੇਰੇ ਜੁਝਾਰੂ ਅਤੇ ਰੋਸਮਈ ਕਾਵਿਕ ਬਿੰਬਾਂ ਅਤੇ ਅੰਲਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਮੂਲ ਦੇ ਕਵੀ ਵਧੇਰੇ ਸ਼ਰਧਾਮਈ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਉਪਜਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਗੁੰਗਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਾਵਿ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਕ ਮਿਥਦੇ ਹਨ।

ਚੌਥੇ ਅਧਿਆਇ ‘ਕੌਮੀਅਤ, ਬਿਰਤਾਂਤ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ : ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਰਿਪੇਖ’ ਵਿਚ ਅੱਜ ਦੀ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵੇਲੇ ਅਜੋਕੀਆਂ ਮਾਨਵੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵੰਨ ਸੁਵੰਨਤਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਅਤੇ ਸਾਰਥਕਤਾ ਨੂੰ ਉਭਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਮਨੋਰਥ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ‘ਕੌਮੀਅਤ’ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਉੱਤਰ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਪਰਿਪੇਖ ਨੂੰ ਸਿਧਾਂਤਕ ਬੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਧਾਰਣਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਕੌਮੀਅਤ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਵੇਲਾ ਵਿਗਾੜ ਚੁਕਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਮਿਸ਼ਰਤ ਸਭਿਆਚਾਰ ਹੀ ਤਸਦੀਕੀ ਕੌਮ ਦਾ ਸਰੂਪ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਜਾਂ ਵਿਗਾੜ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ‘ਕੌਮ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ’ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਾਂਗ ਸਮਝਣ ਦੀ ਰੁਚੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿਲੀਸਲੇਵਾਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਯਥਾਰਥ, ਰਚਨਾਤਮਕ ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਬਿੰਬਾਂਤਮਕ ਪਰਗਟਾਅ ਦੇ ਅੰਤਰ ਸਬੰਧਤ ਪੱਧਰਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਹੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸਮਕਾਲੀ ਬਹੁ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਹਾਇਬ੍ਰਿਡਿਟੀ ਅਤੇ ਵਿਲੀਨਤਾ ਦੇ ਆਪਸੀ ਤਣਾਉ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹੋਏ ‘ਨਿੱਜ’ ਅਤੇ ‘ਪਰ’ ਦੇ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਇਸ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਸਮਕਾਲੀ ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਪਰਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ

ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਕੌਮ, ਕੌਮੀਅਤ, ਬਿਰਤਾਂਤਕਤਾ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਦੇ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤਕ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਮੂਲ ਤਰਕ ਇਹ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਵਾਸ ਸਮਕਾਲੀ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਇਕਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਸੰਤੁਲਿਤ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਪ੍ਰਵਚਨਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਜ ਦੀ ਬਹੁ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਮੂਲ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਅੰਤਰ ਸਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਇਕ ਵਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਮੁਲਾਂਕਣ ਵਿਚ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਹਾਇਬ੍ਰਿਡਿਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪਾਤਮਕ ਚੌਖਟਿਆਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਵਿਚਾਰਨ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਬਧ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਚੌਖਟੇ ਦੇ ਮੂਲ ਜੁਜ਼ ਕੌਮ, ਕੌਮੀਅਤ, ਬਿਰਤਾਂਤਕਤਾ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਨੂੰ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰ ਅਜ ਦੇ ਸੁਮੱਚੇ ਬਹੁ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਤਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਸੂਰੀਨਾਮੀ-ਹਿੰਦੋਸਤਾਨਨ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ, ਸੰਤਾਪਾਂ ਅਤੇ ਹੋਣੀਆਂ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਅਗਲੇਰੇ ਪਸਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਾਂ, ਜੋ ਸਾਹਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਸਮੀਖਿਆ ਵਿਚ ਨਾ ਹੀ ਵਿਚਾਰੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵਿਚਾਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸਹਾਇਕ ਅਤੇ ਖੋਜ ਅਧਾਰਤ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

ਆਲੋਚਨਾ ਪੁਸਤਕਾਂ :

- ਉੱਪਲ, ਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, : ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਵਿਧੀ ਤੇ ਵਿਚਾਰ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ: ਪੰਜਾਬੀ ਰਾਈਟਰਜ਼ ਕੋਆਪਰੇਟਿਵ ਸੋਸਾਇਟੀ, 1982.
- ਅਤਰ ਸਿੰਘ, : ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ, ਲੁਧਿਆਣਾ: ਲਾਹੌਰ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, 1963.
- ” : ਸਮਦਰਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ: ਰਘਬੀਰ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 1975.
- ਆਤਮਜੀਤ ਸਿੰਘ, : ਸਾਹਿੱਤਕੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ: ਗਈਆਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 1990.
- ਅਰਸ਼ੀ, ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ, : ਸਮੀਖਿਆ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ, ਲੁਧਿਆਣਾ: ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ, 1984.
- ਐਸ.ਪੀ. ਸਿੰਘ (ਸੰਪਾ.): : ਪਰਵਾਸੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ: ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 1999.
- ਈਗਲਟਨ, ਟੈਰੀ, : ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਸਾਹਿਤ ਆਲੋਚਨਾ (ਅਨੁ.), ਦਿੱਲੀ: ਲੋਕਾਇਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 1976.
- ਸੇਖੋਂ, ਸੰਤ ਸਿੰਘ, : ਨਾਵਲ ਤੇ ਪਲਾਟ, ਪਟਿਆਲਾ: ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, 1979.
- ਸੰਧੂ, ਗੁਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, : ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਸਰਹਿੰਦ: ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 1989.
- ” : ਚਿਹਨ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਤੱਤ, ਸਰਹਿੰਦ: ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 1991.
- ” : ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ : ਚਿਹਨ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ, ਸਰਹਿੰਦ: ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 1995.
- ਹਰਸਿਮਰਨ ਸਿੰਘ, : ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਨਾਇਕ ਦਾ ਵਿਗਠਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ: ਪੰਜਾਬੀ ਰਾਈਟਰਜ਼ ਕੋਆਪਰੇਟਿਵ ਸੋਸਾਇਟੀ, 1987.
- ਹਰੀਸ਼ ਮਲਹੋਤਰਾ, : ਬਰਤਾਨਵੀ ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ: ਲਿਟਰੇਚਰ ਹਾਊਸ, 2000.
- ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ, : ਮੁੱਲ ਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ: ਨਵਚੇਤਨ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, 1973.

,, : ਪਾਰਗਾਮੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ: ਨਵਚੇਤਨ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, 1974.

,, : ਰਚਨਾ-ਸੰਰਚਨਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ: ਨਵਚੇਤਨ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, 1977.

ਹਰਭਿਜਨ ਸਿੰਘ, : ਸਾਹਿਤ ਅਧਿਐਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਐਨ ਸਕੂਲ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, 1981.

,, : ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਦਾ ਜਜ਼ੀਰਾ, ਪਟਿਆਲਾ, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, 1988.

ਕੇਸਰ, ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ, : ਸਾਹਿਤ-ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਆਲੋਚਨਾ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ: ਰਘਬੀਰ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 1996.

ਕੈਰੋ, ਜੁਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, : ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਸੰਰਚਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਤੇ ਵਰਗੀਕਰਨ, ਪਟਿਆਲਾ: ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, 1987.

ਕੈਲਾਸ਼ਪੁਰੀ, : ਬ੍ਰਤਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਦਿੱਲੀ: ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, 1997.

ਕੰਵਰ, ਤਰਲੋਕ ਸਿੰਘ, : ਸਾਹਿਤ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾਵਾਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ: ਅਰਵਿੰਦ ਹਨੂਵੰਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 1976.

,, : ਪਾਠ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਗ, ਦਿੱਲੀ: ਨਵਯੁਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, 1985.

,, : ਸੰਚਾਰ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਲੁਧਿਆਣਾ: ਲਾਹੌਰ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, 1986.

ਗਰੇਵਾਲ, ਅਮਰਜੀਤ, : ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਭਵਿੱਖ, ਲੁਧਿਆਣਾ: ਸਾਹਿਤ ਕਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 1989.

ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ, : ਪੰਜਾਬੀ ਗਲਪ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਲੁਧਿਆਣਾ: ਲਾਹੌਰ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, 1986.

ਗੁਰਬਚਨ, : ਸੰਰਚਨਾਵਾਦ ਦੇ ਆਰ ਪਾਰ, ਦਿੱਲੀ: ਆਰਸੀ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, 1994.

ਗੁਰਭਗਤ ਸਿੰਘ, : ਕਾਵਿ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇਹ ਅਤੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ: ਸਾਹਿਤ ਕਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 1986.

ਗੁਰਭਗਤ, ਸਿੰਘ, : ਉਤਰ-ਆਧੁਨਿਕਤਾਵਾਦ, ਪਟਿਆਲਾ: ਮਦਾਨ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ, 2001.

ਗਿੱਲ, ਤੇਜਵੰਤ ਸਿੰਘ, : ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ : ਪ੍ਰਮਾਣ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਮਾਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ: ਸਾਹਿਤ ਕਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 1986.

ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, : ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ : ਪਛਾਣ ਚਿੰਨ੍ਹ, ਪਟਿਆਲਾ: ਪੁਨੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 1986.

ਜਗਬੀਰ ਸਿੰਘ, : ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਗਲਪ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਸਮੀਖਿਆ, ਦਿੱਲੀ: ਆਰਸੀ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, 1992.

” : ਸਮੀਖਿਆ ਵਿਹਾਰ, ਦਿੱਲੀ: ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, 1997.

” : ਪੰਜਾਬੀ ਗਲਪ ਸੰਸਾਰ, ਦਿੱਲੀ: ਵੈੱਲਵਿਸ਼ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, 1997.

ਜੱਗੀ, ਰਤਨ ਸਿੰਘ, : ਸਾਹਿਤ ਅਧਿਐਨ ਵਿਧੀਆਂ, ਪਟਿਆਲਾ: ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, 1988.

ਜੈਨ, ਜਸਬੀਰ, : ਆਧੁਨਿਕਤਾਵਾਦ ਦੇ ਸੰਦਰਭ : ਭਾਰਤੀ ਨਾਵਲ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ: ਪੰਜਾਬ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ, 2001.

ਤਸਨੀਮ, ਨਿਰੰਜਨ, : ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਦਾ ਮੁਹਾਂਦਰਾ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ: ਪੰਜਾਬੀਰਾਈਟਰਜ਼ ਕੋਆਪਰੇਟਿਵ, 1980.

ਬਿੰਦ, ਸੁਖਪਾਲ ਸਿੰਘ, : ਬਿਰਤਾਂਤ ਸ਼ਾਸਤਰ : ਉਤਰ-ਆਧੁਨਿਕ ਪਰਿਪੇਖ, ਦਿੱਲੀ: ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 2002.

ਬਿੰਦ, ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ (ਸੰਪਾ.), ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ : ਸਰਵੇਖਣ ਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ: ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, 1974.

ਧਨਵੰਤ ਕੌਰ (ਡਾ.), : ਅਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ : ਬਿਰਤਾਂਤ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਧਿਐਨ, ਦਿੱਲੀ: ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ, ਆਰਸੀ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, 1994.

ਨਾਰੰਗ, ਗੋਪੀਚੰਦ, : ਸੰਰਚਨਾਵਾਦ, ਉੱਤਰ-ਸੰਰਚਨਾਵਾਦ ਅਤੇ ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤਰ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ: ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ (ਅਨੁ.), 2002.

ਨਹਿਰੂ, ਜੁਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, : ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ: ਪੰਜਾਬ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 1986.

ਨੂਰ, ਸੁਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, : ਨਵੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਆਲੋਚਨਾ, ਦਿੱਲੀ: ਇਕੱਤੀ ਫਰਵਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 1977.

ਨੂਰ, ਸੁਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, : ਸਾਹਿਤ : ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਵਿਹਾਰ, ਦਿੱਲੀ: ਆਰਸੀ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, 1994.

,, : ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਸਾਹਿਤ, ਦਿੱਲੀ: ਆਰਸੀ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, 1994.

,, : ਸੰਵਾਦ ਸਿਰਜਣਾ, ਦਿੱਲੀ: ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ, 1999.
 ਫਾਕਸ, ਰੈਲਫ, : ਨਾਵਲ ਅਤੇ ਲੋਕ ਜੀਵਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ: ਲੋਕਾਇਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ (ਅਨੁ.), 1986.
 ਭਾਟੀਆ, ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ, : ਪੰਜਾਬੀ ਗਲਪ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ: ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ, 2001.
 ਮਕਸੂਦਪੁਰੀ, ਹਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ, : ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ, ਦਿੱਲੀ: ਨਵਯੁਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, 1996.
 ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ, : ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਬਿੰਦੂ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਪ੍ਰਿੰਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 1985.
 ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ, : ਥੀਮ ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲ, ਦਿੱਲੀ: ਪ੍ਰੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 1980.
 ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ (ਸੰਪਾ.), : ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਪਛਾਣ, ਦਿੱਲੀ: ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ, 1998.
 ਰਜਨੀਸ਼ ਬਹਾਦਰ, : ਗਲਪ ਅਧਿਐਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ: ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਵਨ, 2000.
 ਰਵੀ, ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ : ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਨਵੀਨ ਆਲੋਚਨਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਪਟਿਆਲਾ: ਸੇਧ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 1982.
 ਰਾਹੀ, ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, : ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ: ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਪੁਸਤਕਮਾਲਾ, 1998.
 ” : ਮਸਲੇ ਗਲਪ ਦੇ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ: ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਪੁਸਤਕਮਾਲਾ, 1992.
 ਰੰਧਾਵਾ, ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ: ਗਲਪ ਚਿੰਤਨ, ਜਲੰਧਰ: ਸੁੰਦਰ ਬੁੱਕ ਡਿਪੋ, 2000.
 ਵਿਨੋਦ, ਟੀ.ਆਰ., : ਪੰਜ ਨਾਵਲ ਇਕ ਮੁਲਾਂਕਣ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ: ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 1982.

ਰਸਾਲੇ/ਖੋਜ ਪੱਤਰ

ਸਮਦਰਸ਼ੀ	ਪ੍ਰਵਚਨ	
ਕਹਾਣੀ ਪੰਜਾਬ	ਪਰਖ	
ਸ਼ਬਦ	ਤ੍ਰਿਸ਼ੰਕੂ	ਆਲੋਚਨਾ

English Sources

Anderson, Benedict Imagined Communities, New York, Verso, 1985
 Ashcroft, Bill Post-colonial Transformation, London, Routledge, 2001
 Ascroft, Bill,Griffeth, Gareth, Tiffin, Helen Key Concepts in Post-colonial Studies, New York, Routledge, 1998
 Axel, Brian Keith The Nation's Tortured Body, London Duke University Press, 2001
 Bakhtin, Mikhail The Dialogic Imagination, (translated) Austin, University of Texas Press, 1981
 ” Problems of Dostovesky's Poetics, (translated) Minneapolis, University of Minnesota Press, 1984
 Bal Kieke Narratology: Introduction to the Narrative Theory, Toronto, University of Toronto Press, 1985
 Ban Field Ann Unspeakable Sentences: Narration and Representation of Fiction, London, Routledge, 1982
 Barks, Chris Cultural Studies: Theory and Practice, London, Sage Publications, 2000
 Barthes, Roland S/Z, London, Jonathan Cape, 1975
 ” The Pleasure of the Text, New York, Will and Wang, 1977
 ” Image, Music, Text, London, Fontana, 1984
 ” Mythologies, London, Granda Publishers, 1984
 ” Writing Degree Zero, London, Jonathan Cape, 1984
 Baudrillard, Jean Selected Writings, Oxford, Basil Blackwell, 1990
 Benveniste, Emile Problems in General Linguistics, Coral Gables, University of Miami Press, 1971

Benz, Valerie Malhotra
Shapiro, Jeremy J. Mindful Inquiry in Social Research, London, Sage Publications, 1998

Berger, Arthur Asa Cultural Criticism, London, Sage Publications, 1995

Bhaba, Homi K. Nation and Narration, London, Routledge, 1990

” The Location of Culture, London, Routledge 1994

Bonti, Felix Martinez Fictive Discourse and the Structure of Literature, London Cornell Press 1981

Browning, Gary Halcli Abigail Understanding Contemporary Society: Theories of the present, London, Sage Publications, 2000

Webster Frank
Castles, S. & Miller MJ The Age of Migration, London, Macmillan, 1993

Cobley, Paul Narrative, London, Routledge 2001

Culler, Jonathan Structuralist Poetics: Structuralism, Linguistics and the Study of Literature, London, Routledge and Degan Paul, 1983

Currie, Mark Postmodern Narrative Theory, Hampshire, Macmillan Press, 1998

Derrida, Jacques Of Grammatology, Baltimore, John Hopkins University Press, 1977

” Writing and Difference, London, Routledge, 1978

” Speech and Phenomena, Evanston, North Western University Press, 1977

Dodd, Nigel Social Theory and Modernity, Cambridge, Polity Press, 1973

During Simon Cultural Studies, London, Routledge, 1993

Fowler, Alastair Kinds of Literature, Oxford, Clarendon Press, 1982

Foucault, Michel The Order of things, London, Tavistock Publication, 1970

” The Archeology of Knowledge, New York, Pantheon Books, 1972

” Discipline and Punish, New York, Pantheon Books, 1977

Genette, G. Narrative Discourse, Oxford, Basil Blackwell, 1980

Gerald Prince Narratology: The Forms and Functions of Narrative, New York, Pantheon books, 1980

Goldmann, Lucian Towards the Sociology of the Novel, London, Tavistock Publication, 1978

Gosden, Christopher Social Being and Time, London, Blackwell Publication, 1994

Grenj, Stenly J. A Primer on Postmodernism, Cambridge, Polity Press, 1995

Hall, Stuart Questions of Cultural Identity, London, Sage Publication, 1996

Hawkes, Terence Structuralism and Semiotics, London, Methuen and Company, 1978

Harari, JV Textual Strategies, London, Methuen and Company, 1980

Hill, John& Gibson Pamela The Oxford Guide to Film Studies, Oxford University Press, 1998

Hjelmlev, Luis Prolegomena to Theory of Language, Moidson, University of Wisconsin Press, 1969

Hodge, Robert Literature as Discourse, Cambridge, Polity Press, 1990

Hutcheon, Linda Naracistic Narrative, New York, Methuen, 1980

Jameson, Fredric The Political Unconscious, Ithaca, Cornell University Press, 1981

Jandt, Frede Intercultural Communication, London Sage Publication, 2001

John, Donald, Munro Stuart & F. Schunker
C. Carr
Kannan, CT
Kaplan, David
Kristeva, Julia
”
”
Kvale, Steinar
Lacan, Jacques
Leach, Edmund
Lechte, John
Lepschy, Giulio C.
Lukach, Georg
Levi Strauss
”
Lotman, Juri J.
Lyotard, Jean-Francois
Maclean, Marie

Motivation and Culture, New York, Routledge 1997
Cultural Adaptation of Asian Immigrants, London, Kennan, 1978
The Law of Cultural Dominance, London, Routledge 1992
Desire in Language, London, Basil Blackwell, 1980
Revolution in Poetic Language, New York, Columbia University Press, 1984
Nations without Nationalism, New York, CPU, 1993
Psychology and Postmodernism, London, Sage Publication 1997
Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis, Middlesex, Penguin Books 1986
Levi Strauss, London, Fontana, 1982
Fifty Key Contemporary Thinkers, London, Routledge, 1994
A Survey of Structural Linguistics, London, Faber and Faber, 1972
The meaning of Contemporary realism, London Merlin Press, 1979
Structural Anthropology, Middlesex, penguin Books, 1977
The Savage Mind, Chicago, University Press, 1968
The Structure of the Artistic Text, Michigan, University Press, 1977
The Postmodern Condition, Manchester, University Press, 1984
Narrative as Performance, London, Routledge, 1988

Mcquillan, Martin
Morrow, Raymond & Brown David D.
Norris, Christopher
Ohmae, Kenecchi
Panranjape, Makarand
Piaget, Jean
Price, Gerard
Propp, Vladimir
Rice, Philip & Waugh
Said, Edward
”
Saussure, Ferdinand De
Scholes, Robert
Seldman, Steven & Jeffrey Alexander C
Simon, Robert
Solomon L. & Back L.
Sturrock, John
Tasneem, NS

The Narrative Reader, London, Routledge, 2000
Critical Theory and Methodology, London, Sage Publication, 1994
Deconstruction: Theory and Practice, London, Methuen, 1992
The End of the Nation State, London, Harper Collins, 1995
In Diaspora, Theories and Histories, New Delhi, Indialog Publication, 2001
Structuralism, London, Routledge, 1970
Narratology; The Form and Function of Narrative, New York, Mouton, 1982
Morphology of the Folktale, Austin, University of Texas Press, 1968
Patricia Modern Literary Theory: A Reader, New York, Routledge, 1993
Orientalism, London, Pantheon Books, 1978
Culture and Imperialism, London, Chatto and Windus, 1993
Course in General Linguistics, New York, Philosophical Library, 1959
Structuralism in Literature, New Haven, Yale University Press, 1974
The New Social Theory Reader, London, Routledge, 2001
Social and Political Philosophy, London, Blackwell Publisher, 2002
Race, Politics and Social Change, London, Routledge, 1995
Structuralism and Since, Oxford, University Press, 1979
Narrative Modes in Punjabi Novel, Shimla, IAS, 2002

- Taylor, Victor E. & Winquist, Charles E. Postmodernism, A Critical Concept, New York, Routledge, 1998
- Todorov, Tzvetan The Poetics of Prose, Oxford, Basil Blackwell, 1982
- ” Introduction to Poetics, Sussex, Harvester Press, 1981
- Turner, Bryan S. Theories of Modernity and Post Modernity, London, Sage Publication, 1991
- Uzell, Thomas H. Narrative Technique, New York, Brace World Inc 1985
- Van Lier, R.A.J. Frontiers Society, The Hauge, Martinus Nijhoff, 1971
- Waugh, Patricia Meta-Fiction, London, Methuen, 1984
- Webster, Roger Studying Literary Theory, New York, Routledge 1996
- Young, Robert JC White Mythologies: Writing History and the West, London, Routledge, 1990
- ” Colonial Desire: Hybridity in Culture, Theory and Race, London, Routledge, 1995
- ” Post Colonialism: A Historical Introduction, Oxford, Blackwell Publishers, 2001
- Zavata, Iris M. Colonialism and Culture: Hispanic Modernism and the Social Imaginary, Bloomington, Indiana University Press, 1992

Journals

Critical Inquiry	International Migration
Modern Fiction Studies	Phakha Sangam
Poetics	

DUTCH SOURCES

- Arya- Ritual Song & Folk Songs of Suriname, Leiden Brill, 1968.
- Azimullah, E.G., Geschiedenis Van de Hindoestanen, 1969.
- Bajnath, Interview met Jit Narain, 1978.
- ” Het beginstadium Van de Sarnami Literatuur, 1978.
- ” Recensie Van Baldew Singh, 1984.
- ” Rencente Sarnami-Literatuur Bhasa, 1985
- Baldew Singh, Stifa, Den Haag, 1984.
- ” Sunwai Kahn, Den Haag: Surinen, 1987.
- Boedhoe, N. De Verdere Ontwikkeling Van Het Sarnami Zal alles behalve gemakkelijk verlopen, 1978
- Choenni, GH: Asa (Hoop), 1980
- Damsteegt, TH. Dr. Sarnami taal en literatuur in J.Funke en L. de voorgd (Red)-Literatuur en talen van Suriname: een Kennismaking, Den Haag, Nederlands Bibliotheek en lektuur centrum, 1984
- ” Recensie van Baldew Singh, 1984
- ” Kenmerken en ontwikkeling Van Het Sarnami, O.S.O, 1984
- Damsteegi, TH.Dr.en Jit Narayan Kahal, Leerboek Sarnami, Surinaams Hindoestaans, Den Haag: Nederlands Bibliotheek en lektuur Centrum, 1987
- De klerk C.J.M.DR. De Immigratie der Hindostanen in Suriname ET ORBI, Amsterdam
- Doorne, Kees Van en Suriname Catalouge Van de

Michiel Van Kempen, Universiteit bibliotheek Van Amsterdam, 1995

Ersel, C.H. De Surinamse, taal situatie, Paramaribo, 1969

Encyclopedie Van Suriname Red C.F.A. Bruijning en J. Voorhoeven Amterdam, Elsevier, 1977

Gajadin ch. Z.J. De Zon vloeit weg uit mijn ogen, Rotterdam: Futile, 1978

” Van erf tot Skai Rotterdam futile 2e druk, 1978

” Padi voor batavieren, Rotterdam: Futile, 1979

Huis Kamp, A.B. Soeroe se soeroe, Kar I-II Paramaribo: summer institute of 1978-1980

Kempen, Michiel van Recensie van narain De ware tijd 25 juli 1984

” Drie beelden van een land Bhasa, 1987

” De Surinamse literatuur-1970-1985, en documentatie, Paramaribo: volks boek winkel, 1987

Kishan S De fluitspeler Paramaribo, 1986

Koefoed, G Shri Nivasi, een weining van het andre bloemlezing Haarlem: in de Knipscheer, 1984

” Sarnami-Beweging: Oorsprong en ontwikkeling, Kollektief, 1984

” Verslag Congres Lalla Rookh, 1982

Mahabier, B Jumba Raj Guru heeft een lang weg te gaan, 1978

” Recensie Van Baldew Singh, 1984

Mahre, R.M. Nieuwe Sarnami talent maakt debuut als dicher, 1978

” Waarom toch die emancipatie van het Sarnami-1978, LR 1978 bijlage. A.S, 1979

” Sarnami wyakaran, Een elementaire grammatica Van het Sarnami leidschendam: stiching voor surinamers, 1985

Narayan J. Waar ben je daar/bate huwan tu kahan paramaribo SSN, 1987

Ram Lal, D. En. R. Samlal, Sarnami, Hindi, een eenvoudige handeiding utrecht: Stichting Landelijke federatie van welzijns stichtingen voor Surinamers, 1977

Rutgers, W. Dubbeltjes lezen, stuivertge schrijven oranjestad/Den Haag: Charuba/Leopold-1986

Uma Shankar & Satish Anthropology about Suriname Essays-I, Poetry-II, ProseIII, Dehradun, Juggal Kishore and co, 1994

Verlooghen Corly De west-1971 Ref. Anjali

Dutch Magazines

1. Aisa samachar	2. Novib
3. Bhasa	4. De gids

***

ENCYCLOPAEIDAS AND DICTIONARIES

1. Encyclopaedia of post modernism
2. Encyclopaedia Britannica
3. Oxford English Dictionary
4. The New Routledge Dutch Dictionary
5. Engels Nederlands woorden book
6. English Punjabi Dictionary
7. Mahan Kosh Bhai Kahan Singh Nabha
8. Punjabi English Dictionary

ਡਾ. ਅਮਰ ਜਿਉਤੀ-ਬਾਇਓਡਾਟਾ

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਮਹਿਫ਼ਲਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੀ ਸੰਨ 1982 ਵਿਚ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਚਲੀ ਗਈ, ਜਿਥੇ ਹੁਣ ਉਹ ਅਮਸਟਰਡਮ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਮ ਉਮਰ ਦੇ ਅੱਠਵੇਂ ਵਰ੍ਹੇ ਵਿਚ ਲਿਖੀ, ਫਿਰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜੁ ਓਦੋਂ ਨਾਮਵਰ ਸਾਹਿਤਕ ਰਸਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਛਪੀਆਂ ਇਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਲਿਖਣ ਵਲ ਆਈ ਹੁਣ ਤਕ ਛੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਤੇ ਦੋ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਾਰਤਕ ਦੀਆਂ ਅਤੇ ਦੋ ਸੰਪਾਦਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ, ਦੋ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਸੀਲੈਕਟਿਡ ਪੋਇਟਰੀ ਅਤੇ ਗੀਸਰਚ ਵਰਕ ਪੁਸਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਤੇ ਖੋਜ ਪੁਸਤਕ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਛਪ ਚੁਕੀਆਂ ਹਨ।

ਡੱਚ ਲੇਖਕਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵਖ ਵਖ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਲਗਭਗ ਤੀਹ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ, ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਜੋਲ ਹੈ। ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਟੀ.ਵੀ. ਤੇ ਰੇਡੀਓ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ/ਬਹਿਸਾਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਨਜ਼ਮਾਂ ਕਈ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੇ ਡੱਚ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਵਿਚ ਤਰਜੁਮਾ ਹੋ ਕੇ ਛਪ ਚੁਕੀਆਂ ਹਨ।

ਪੁਸਤਕਾਂ ਉਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

ਯੋਗਤਾ :

ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. - ਸੂਰੀਨਾਮੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਕੌਮੀਅਤ ਸ਼ਨਾਖ਼ਤ ਅਤੇ ਡਾਇਸਪੋਰਾ

ਐਮ.ਏ. - ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ

ਡਿਪਲੋਮਾ - ਡੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ

ਸੰਪਾਦਨ:

1. ਅੰਬਰ- ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚ ਡੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਪੁਲ ਬਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਿਸਦੀ ਸੰਨ 2004 ਤੋਂ ਸੰਪਾਦਕ ਹੈ।
2. ਪੰਖੜੀਆਂ- ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ- ਸੱਤ ਸਾਲ ਸੰਪਾਦਕ ਰਹੀ।

3. ਰੇਡੀਓ ਇੰਡੀਅਨ ਟਾਈਮ ਅਮਸਟਰਡਮ, ਪ੍ਰੀਜ਼ੈਂਟਰ ਤੇ ਪ੍ਰੋਡਿਊਸਰ
4. ਰੇਡੀਓ ਵੋਇਸ ਆਫ ਏਸ਼ੀਆ ਅਮਸਟਰਡਮ ਤੋਂ ਸਾਹਿਤ ਕਲਾ ਤੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ।

ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ

1. ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਡਮੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ-ਜੀਵਨ ਮੈਂਬਰ
2. ਇੰਡੀਅਨ ਲਿਟਰੇਚਰ ਐਂਡ ਕਲਚਰਲ ਸੋਸਾਇਟੀ, ਅਮਸਟਰਡਮ-ਪ੍ਰਧਾਨ
3. ਫੌਰਨ ਪ੍ਰੈਸ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ, ਨੀਦਰਲੈਂਡਜ਼-ਮੈਂਬਰ
4. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਫਾਰ ਕ੍ਰੀਟੀਕਲ ਚੋਇਸਿਸ ਫਾਰ ਇੰਡੀਆ-ਨੀਦਰਲੈਂਡਜ਼, ਮੈਂਬਰ ਤੇ ਪ੍ਰੈਸ ਸੈਕਟਰੀ
5. ਡੱਚ ਇੰਡੀਅਨ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ-ਮੈਂਬਰ
6. ਸੂਰੀਨਾਮ ਲਿਟਰੇਰੀ ਸੋਸਾਇਟੀ-ਫਾਊਂਡਰ ਅਤੇ ਮੈਂਬਰ
7. ਪ੍ਰਿਜ਼ਮ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਲਿਟਰੇਚਰ ਅਤੇ ਆਰਟ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ-ਯੂ.ਕੇ. (ਪ੍ਰਧਾਨ)

ਪੁਰਸਕਾਰ ਤੇ ਸਨਮਾਨ

1. ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਪੁਰਸਕਾਰ (ਵਿਦੇਸ਼ੀ) ਪੰਜਾਬ (ਭਾਰਤ)
2. ਪ੍ਰੋਇਟਰੀ ਐਵਾਰਡ, ਅਮਸਟਰਡਮ (ਨੀਦਰਲੈਂਡ)
3. ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਪੁਰਸਕਾਰ-ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਥ ਲਾਂਬੜਾ, ਪੰਜਾਬ (ਭਾਰਤ)
4. ਇਆਪਾ ਐਵਾਰਡ-ਕੈਨੇਡਾ
5. ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
6. ਪੰਜਾਬ ਆਰਟਸ ਕੌਂਸਲ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ
7. ਭੁਲੇਖਾ (ਲਾਹੌਰ) ਪਾਕਿਸਤਾਨ
8. ਪੰਜਾਬ, ਯੂ.ਕੇ. ਅਤੇ ਹਾਲੈਂਡ ਦੀਆਂ ਕਈ ਸਾਹਿਤਕ ਤੇ ਕਲਾ ਸਭਾਵਾਂ ਵਲੋਂ ਸਨਮਾਨਤ।
9. ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਕੇਂਦਰ ਦੇਸੀ ਰੇਡੀਓ ਸਨਮਾਨ (ਯੂ.ਕੇ.)
10. ਬੀਕਾਸ ਐਵਾਰਡ (ਯੂ.ਕੇ.)